Kemenesaljai Digitális Könyvtár
2017.05.30. 13:34

PANNONHALMI FÜZETEK
40

LUKÁCSI MÁRK OSB

VAJDA SÁMUEL

ÉLETE ÉS IRODALMI MUNKÁSSÁGA

PANNONHALMA, 1997

LUKÁCSI MÁRK

VAJDA SÁMUEL ÉLETE ÉS IRODALMI MUNKÁSSÁGA

PANNONHALMI FÜZETEK
40

LUKÁCSI MÁRK OSB

VAJDA SÁMUEL

ÉLETE ÉS IRODALMI MUNKÁSSÁGA

Kibsa atyának szeretettel,
köszönettel a segítségért:

1997. jan. 27.

Márk

PANNONHALMA, 1997

Latin idézeteket fordította: Horváth Valér OSB
Sajtó alá rendezte: Somorjai Ádám OSB

© Lukácsi Márk OSB

F. k.: Várszegi Asztrik OSB

ISSN 1219–4794
ISBN 963 9053 02 3

A könyv kiadását támogatta
a Tihanyi Bencés Apátság

Nyomás és kötés az
EFO KIADÓ ÉS NYOMDA
munkája
Felelős vezető: Fonyódi Ottó

TARTALOM

Bevezetés 7
Életrajz 9
Elméleti teológiai művei 41
Prédikációi 44
A „Jézus élete" 60
A Margit-legenda 106
VI. Pius imakönyve 110
A szentek tiszteletéről írt művei 115
Versei 123

Függelék
Hollósy Egyedhez írt levelei 135

Mellékletek 185

BEVEZETÉS

„Reverendissimus Dominus Samuel Vajda Abbas S. Aniani de Tihan obiit Sabariae 1795. 29. Sept. Vir singularis eruditionis, ab operibus per typum vulgatis orbi litterario notus."

(„Főtisztelendő Vajda Sámuel Úr, az Aniáni Szent Benedekről elnevezett Tihany apátja, meghalt Szombathelyen, 1795. szept. 29-én. Ez az egyedülálló műveltségű férfiú nyomtatásban megjelent munkái miatt a művelt világban elismert.")

A Pannonhalmi Szent Benedek Rend nekrológiuma ezeket a szavakat jegyezte fel Vajda apátúr halálakor. [1] Ki volt ez az egyedülállóan művelt, literátus férfi, akit oly sokan ismertek, akit tisztelettel és szeretettel emlegettek nemcsak rendtársai, hanem korának minden jeles személyisége, akinek oly sok műve jelent meg nyomtatásban, akinek karizmatikus egyénisége miatt oly sokan keresték fel Tihanyt? Ki volt ő, aki aszkéta életével, ugyanakkor kiváló gazdasági érzékével, határozott véleményeivel és bölcsességével is kitűnt kortársai közül? Miért kellett meghalnia távol szeretett apátságától, amelyet olyan buzgón ékesített, hogy a mai látogató is elámul pompáján? S legfőképp: miért felejtette el az utókor őt, akiről pedig joggal írhatta Csaplár Benedek: „Vajda Sámuel apát kegyes tetteivel ugyan inkább titokban, de kegyes eszméivel nyíltabban is, mindkét tekintetben pedig példás buzgalommal és üdvös hatással éleszté a szellemi életet ama tájon, mely a viszontagságos századok folytán annyira elparlagult vala."[2]

Ez a munka, mely első változatában szakdolgozatnak íródott az ELTE BTK magyar szakára, és Vajda Sámuel halálának 200. évfor-

---

[1] Antiquarium, pag. 26. Jegyzeteimben, ha erre külön említés nem történik, mindig a Pannonhalmi Főmonostori Levéltár, vagy a Főmonostori Könyvtár Kézirattárának jelzeteit használom.

[2] Csaplár Benedek: Révai magyar irodalmi zsengéi. In Figyelő VIII. kötet (1880.) 380.

dulójára készült el, szeretné újra felfedezni az egykor élt bencés szerzetest és tihanyi apátot, és méltó emléket kíván állítani neki.

Hálával tartozom Hargittay Emilnek, témavezető tanáromnak, aki munkámat kezdettől fogva figyelemmel kísérte és irányította, valamint Reichardt Aba rendtársamnak és Holl Béla piarista tanár úrnak kedves és nélkülözhetetlen segítségükért. Külön köszönet illeti Horváth Valér rendtársamat a latin idézetek fordításáért.

ÉLETRAJZ

Vajda 1718. február 18-án született a Vas megyei Jánosházán. Szülei gazdag birtokos nemesek voltak. A jánosházi római katolikus plébánia anyakönyve szerint 1718. március 9-én megkereszteltek egy László nevű gyermeket, Vajda Zsigmond és Baczere (?) Julianna fiát (1. melléklet). Ezt a Vajda Lászlót azonosíthatjuk a későbbi bencés szerzetessel és tihanyi apáttal.[3]

Vajda családjáról és neveltetéséről kevés információnk van, s ezek között is sok az ellentmondás. Apát korából fennmaradt leveleiben húgát, Niczky Zsigmondnét, Bucsai Vajda Róza néven említi. Nagy Iván ellenben a rábabogyoszlói Vajda-család leszármazottjaként említi Vajda Antalt, Vas megye alispánját, aki Vajda Sámuel öccse volt.[4] Alap- és középfokú tanulmányairól semmit sem tudunk.

Nevének következő említése a pannonhalmi perjeli naplóba Lécs Ágoston perjel által bejegyzett adat, mely szerint 1735. november 28-án beöltözött a Szent Benedek rendbe. A kor szokásának megfelelően egy esztendő múlva, 1736. november 21-én tette le szerzetesi fogadalmát. A noviciátus után két év bölcseletet hallgatott Pannonhalmán. Sajghó Benedek főapát (1722–68) 1737. május 20-án adta föl neki az ún. kisebb rendeket. Szubdiákonussá gróf Csáky Miklós váradi püspök szentelte 1738. augusztus 12-én. Ezután főapátja a teológia elvégzésére Nagyszombatba küldte.[5] Sajghó elsősorban nem azt tartotta célnak, hogy a rendtársak egyetemi fokozatot szerezzenek, hanem hogy a rendi főiskolát, illetve a modori latin iskolát el tudja látni tanárokkal. (Később a szentszéktől megszerezte azt a jogot, hogy házon belül avathasson doktorokat, ha a jelöltet a megfelelő tanulmányok után négy rendi doktor megvizsgálja és alkalmasnak találja. A szabály alól rögtön felmentést kellett kérni, mert ekkor a főapáton

---

[3] Hálásan köszönöm ft. Pavlics István jánosházi plébános úrnak, hogy az adatokat rendelkezésemre bocsátotta.

[4] Nagy Iván: Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal XII. Pest, 1865. 10.

[5] A Pannonhalmi Szent Benedek Rend Története. XI. Bp. 1911. 55. (A továbbiakban: PRT.)

kívül mindössze két rendtag volt doktor – egyikük épp Vajda. Ez a kiváltság egyébként csak 1769. augusztus 8-ától 1778-ig állt fenn.)[6] Vajdát kezdettől fogva főiskolai tanárnak szánta.

1741. május 4-én Patachich Gábor kalocsai érsek szentelte diákonussá. Az 1742. júliusában tartott nyilvános záróvizsga után, mely Benyovszky Pál SJ elnöklete alatt zajlott, még e hónapban a hittudományok doktorává avatták.[7] Szokásban volt, hogy az ünnepélyes vitát kiállt hallgatók egy nyomtatott könyvecskével kedveskedjenek a jelenlévőknek. Vajdának két ajándékkönyve is fennmaradt, melyek közül az egyik Hieronimus Andreucci olasz jezsuita *Memoriale confessariorum, sive de sacramento, et ministro poenitentiae...* c. művének kiadása volt. A címlap belső oldalán ékes latin nyelvű ajánlás olvasható Szent Márton püspökhöz, Vajda tollából. Ugyancsak a szokásokhoz híven ezután *Theses ex universa theologia* cím alatt azt az ötven tételt találjuk, amely felöleli a teológiából és bölcseletből tanultakat, s melyek alapján a vizsga folyt. Maga a mű, nem számítva a négyoldalas bevezetőt és az ötoldalas Indexet, 255 nyomtatott oldalból áll. A másik mű Szent Ágoston Vallomásainak kiadása.

Vajdát a teológiai doktori cím elnyerése után szentelte pappá Nagyszombatban báró Majthényi Ádám esztergomi érseki helynök, 1742. május 24-én.[8] A következő évben Pannonhalmán tanított bölcseletet, majd 1743. augusztus 7-én főmonostori teológiai tanárrá nevezték ki, s ettől fogva dogmatikát tanított. Tanítványai nagyon szerették, későbbi üldöztetése alatt bátran kiálltak mellette. Sokukkal szövődött mély barátságának legszebb példája a Hollósy Egyedhez fűződő, sírig tartó „atyafiságos" kapcsolata, melyről Vajda ékes magyar nyelvű levelei elevenen tanúskodnak. Tanári működésével párhuzamosan lelkipásztori feladatot is vállalt mint pannonhalmi magyar hitszónok. Sajnos csak néhány prédikációja maradt fenn.

A főapátság életét ebben az időben beárnyékolta az az ellenségeskedés, mely a konvent és a főapát között tört ki, s melynek egyik kulcsfigurája épp Vajda Sámuel volt. Sajghó Benedeket 32 éves korában, mint legfiatalabb fölszentelt papot, a rendi közösség azzal a

---

[6] PRT V. 103.

[7] PRT XI. 55.

[8] Liber exhibens sacros sacerdotii ordines 10. o.

feltétellel választotta meg főapátnak, hogy 12 pontban összefoglalt követeléseiket, amint arra lehetősége nyílik, teljesíti. Sajghó erre ígéretet is tett, ám a kuruc vitézből lett főapát vezetése csakhamar olyan autokratikussá vált, hogy a rendtagok fellázadtak. A rendet érintő ügyekben ugyanis tanácskérés nélkül, egymaga döntött. Ellentmondást nem tűrő egyénisége az erőszaktól sem riadt vissza, ha terveit meg akarta valósítani. Nagyon sokat pereskedett és hatalmas adósságokkal terhelte meg a monostort. Választási ígéreteivel pedig csak ímmel-ámmal foglalkozott, mondván, hogy az idő nem alkalmas a kérések teljesítésére. A rendtagok először még 1735-ben emeltek panaszt a főapát ellen a győri püspök, majd az esztergomi érsek előtt, Sajghó azonban meghátrálásra és a vádpontok visszavonására kényszerítette őket.[9] Az újabb elégedetlenség 1745-ben tört ki, egy látszólag jelentéktelen ügy kapcsán: a főapát húsvét nyolcadának szombatján böjtre fogatta a szerzeteseket. Az elfojtott indulatok felszínre törtek, s a rendtagok panaszra mentek a főapáthoz, aki elégedetlenségükre indulatosan leszidta őket, az elégedetlenek vezetőjét, Kuti Dénest pedig kiközösítette. Május 8-án Vajda Sámuel és Kuti Dénes a konvent által szerkesztett vádiratot a bécsi nunciushoz, Camillus Pauluciushoz vitték. A 15 vádpont között többek közt szerepelt, hogy Sajghó megszegte választási ígéreteit, visszaélt a gyónási titokkal, nem tartotta meg a klauzúrát, nem törődik a betegekkel, botrányos életű rendtagokat emel magas méltóságba, a jövedelmeket hűtlenül kezeli, hamis okiratokat használ a peres ügyekben, stb. Az ügy végül a királynő és a prímás elé került. Sajghó bosszúból Vajdát megfosztotta tanári állásától, s így cselekedett több más rendtaggal is. Vajdát és az alperjelt ezenkívül a győri ún. apátúrházba záratta és öt napon át étlen-szomjan tartotta. A prímási szék üresedése miatt a vizsgálat elhúzódott, ám 1746. augusztus 27-én Gróf Zichy Ferenc elnöklete alatt megkezdődhetett a rendtagok kihallgatása. Vajda vallomására szeptember 6-án került sor. Leginkább arra szolgáltat adatokat, hogy a főapát hamis iratokat használt a peres ügyekben. Részletesen elmondja, hogyan készített igazinak látszó új iratokat a győri káptalannal folytatott per idején. A vizsgálat eredményét október 5-én hirdették ki. Mivel látták, hogy némely rendtagok nem tudnak megbékélni a főapáttal,

---

[9] PRT V. 28.

úgy gondolták, hogy ezeket el kell távolítani a főmonostorból és más apátságba kell őket helyezni. Ezért Vajda október 6-tól egy rövid ideig Tihanyban tartózkodott.

A vizsgálat eredményeképp a bizottság némely vádpontban jogosnak ítélte a konvent panaszát, néhány esetben azonban úgy találta, hogy a vádak túlzottak voltak, s a főapát nem követett el jogsértést. Sőt, kiderült, hogy Sajghó a konvent által Bécsbe küldött Kutinak és Vajdának még útiköltséget is adott.

Az intézkedésekkel sem a konvent, sem a főapát nem volt elégedett. Az áthelyezett rendtagok jogtalannak tartották eltávolításukat és nem voltak hajlandók engedelmeskedni a főapátnak. A növendékek pedig kijelentették, hogy nem hajlandók addig tanulmányaikat folytatni, míg vissza nem kapják régi tanáraikat (köztük Vajdát is). A feszültség nőttön nőtt, s a helyzet odáig fajult, hogy a főapát 1747. április 12-én a környékbeli urasági hajdúkat mozgósította, hogy a lázadó rendtagokat börtönbe vethesse. A rendtagok nagy része a káptalanteremben barikádozta el magát, s az ablakon keresztül a földeken dolgozó parasztokat hívta segítségül. A parasztok kapával, kaszával, dorongokkal fölfegyverkezve létrákon másztak be a káptalanterembe, s véresen összecsaptak a hajdúkkal. A hajdúk azonban erősebbeknek bizonyultak, a parasztokat megfutamították, néhány rendtagot pedig bilincsbe vertek. Ekkor viszont a környéken élő népek hatalmas számban verődtek össze a monostor előtt, betörték a zárt kaput és elözönlötték az épületet.

A főapát kénytelen volt meghátrálni. Ezek után április 15-én a szerzetesek Vajda Sámuelt és Jankovits Mártont panaszra küldték Bécsbe a kancelláriához. Gróf Nádasdy Lipót kancellár azonban meg sem hallgatta, hanem Mária Terézia parancsára az érsekség fogdájába záratta őket. Itt írta Vajda társa nevében az „Ó én szegény Pater Márton..." kezdetű tréfás verset, melyről később még bővebben lesz szó. Pár hétig teljes bizonytalanságban raboskodtak, majd május 5-én alázatos és bocsánatkérő levéllel fordultak a főapáthoz, kérvén, hogy szabadítsa ki őket a fogságból. A továbbiakra hűséget és engedelmességet ígértek neki.

Az újabb elégedetlenségnek az lett a vége, hogy a királynő Bécsbe rendelte a főapátot és a kancellár által megfeddette. A lázadást vezető rendtagokat azonban világi bíróság elé állították és kemény ítélettel sújtották. Vajda két hónapi börtönbüntetést kapott, melyből

hetenként egy napot kenyéren és vizen böjtölve kellett töltenie. Kötelezték továbbá, hogy a büntetés letelte után 10–11 napos lelkigyakorlaton vegyen részt a győri jezsuita kollégiumban.[10]

Miután a zavargások lecsillapodtak, Vajda újra visszatérhetett Pannonhalmára, s 1747. szeptember 19-én ismét főmonostori teológiai tanár lett. Sajghó Kuti Dénest tartotta az ellene való szervezkedés főszereplőjének, Vajdát csak Kuti által megtévesztett embernek tekintette, ezért nem sokáig éreztette vele neheztelését. Sőt, ettől ez időtől fogva kettejük kapcsolatát egyre inkább a kölcsönös bizalom jellemezte. Annak ellenére, hogy a Sajghó és Koptik Odó dömölki apát közt éppen ekkor folyó vitában a tanúként kihallgatott rendtagok – köztük Vajda is – egyáltalán nem álltak a főapát pártjára.[11]

Ezután Vajda életében a tanári munka békésebb korszaka következett. Számon tartotta, s ha kellett, külföldről is megszerezte a számára szükséges könyveket, melyekkel tudását naprakészen tarthatta, tanítványainak pedig korszerű ismereteket nyújthatott.[12] Tudomásunk van róla, hogy Vajda professzor gyakran vett részt oppugnánsként a hallgatók teológiai disputáin, nemcsak Pannonhalmán, hanem a győri ferenceseknél is. Tanársága idején írta elméleti teológiai munkáit, melyek kéziratban megvannak, s melyeket később ismertetünk. 1766-ban a bakonybéli vizsga kinyomtatott tételeit Vajda Sámuelnek ajánlották a növendékek.[13] Kedvelt szónok volt, sok helyre hívták gyóntatni, misézni és prédikálni. Az 1753-ban Győrött tartott szendbeszéde, melyet a jezsuita templomban Szent Ignác tiszteletére mondott, nyomtatásban is megjelent (2. melléklet). 1751-ben, gróf Csáky Miklós esztergomi érsek beiktatásán Vajda és Somogyi Dániel – a későbbi főapát – képviselték a rendet. 1752-ben, majd 1754-ben a főapát megbízásából Pajgoth Tiborral, ill. Somogyi Dániellel igyekezett azokat a jogi nehézségeket tisztázni, melyeket Lécs Ágoston tihanyi apát okozott a savanyúvizi fürdő ügyében.[14]

---

[10] Bővebben mindezekről lásd: u.o. 29–38.

[11] PRT XII/A. 274.

[12] Acta Antiquiora Fasc. 72. nr. 48.

[13] PRT IX. 217.

[14] PRT XI. 392. ill. 56.

Vajda kiváló szellemi és lelki adottságai mellet jó gyakorlati érzékkel is meg volt áldva. Ez is közrejátszott abban, hogy a főapát 1757 májusában a dömölki apátság kormányzójává nevezte ki. Kormányzósága idején tovább szépítette az új templomot. Nevéhez fűződik az új kolostor épületének megterveztetése, az építés előkészületeinek megszervezése és az alapkő letétele 1760. március 14-én. Három nap múlva azonban el is hagyja hivatalát, hiszen Sajghó főapát őt nevezte ki a Lécs Ágoston halálával megüresedett tihanyi apátság élére.[15] Bár a királynő megerősítő oklevele a főapát és a konvent által történt kinevezésről szól,[16] valószínű, hogy Sajghó ebben a kérdésben is teljesen önhatalmúlag döntött, nem kérve ki a konvent tanácsát. Ez még inkább megerősíti a kettejük közti megbékélés tényét. A felavatandó Vajda írásban ígért hűséget, engedelmességet és tiszteletet anyaegyházának, Pannonhalmának, valamint a főapátnak.[17] 1760. április 21-én ajánlja a kancellária a királynőnek megerősítésre Vajda Sámuelt, aki tudománya és erényei miatt ismert.[18] Másnap kelt a királynő kinevező oklevele, valamint a magyar kamarának szóló meghagyása, hogy Vajdát hivatalosan bevezettesse és beiktattassa az apátság javaiba.[19] Közben Vajda Bécsbe utazott és kifizette a megerősítő oklevél díját, 810 rajnai forintot.[20] Majd Pozsonyba ment, hogy beiktassák Tihany javaiba. Miután mindent gondosan előkészített és meghatározta a meghívandók névsorát, sor kerülhetett a benedikálásra, amely Pannonhalmán történt meg 1760. május 11-én.

Amint kiadási jegyzékeiből megállapíthatjuk, a fiatal apát sokat utazott, Bécsbe, Esztergomba, Pannonhalmára, Pozsonyba, Dömölkre és szülőfalujába, Jánosházára is. 1761-ben Barkóczy esztergomi érseknél tett tisztelgő látogatást Somogyi Dániellel, aki közben pannonhalmi perjel lett. 1763 augusztusában Jankovits Mártont, a tihanyi perjelt ajánlotta a bakonybéli kormányzóságra. Ő végezte egykori fogolytársának beiktatását is. Az idősödő és egyre betegesebb főapát

---

15 PRT XII/A. 297.

16 Act. Abb. Tih. Fasc. 4. nr. 51.

17 Act. Abb. Tih. Fasc. 4. nr. 53.

18 Országos Levéltár orig. referad. 1760. nr. 67.

19 Országos Levéltár Concept. exped. 1760. ex Apr. nr. 120.

20 Act. Abb. Tih. Fasc. 25B. nr. 15.

gyakran kérte meg bizonyos feladatok ellátására. Az 1764-es országgyűlésen is ő helyettesítette a főapátot.[21] Szent Benedek napjára szinte minden évben meghívják a főmonostorba ünnepi szónoknak.[22] 1767-ből származó beszéde ismeretlen kéz írásával fenn is maradt (3. melléklet).

1768. január 15-én meghalt Sajghó Benedek. Az új főapát megválasztásának előkészületi munkáit Vajda és Somogyi Dániel látta el. Értesítették a fiókházak tagjait, utasítva az elöljárókat, hogy a rendtagok szavazatait lepecsételt borítékokban magukkal hozva jelenjenek meg Pannonhalmán. Vajda és Majthényi Antal vitte Bécsbe a főapát halálának hírét. A várakozásokkal ellentétben a kancellária nem adott engedélyt az új főapát megválasztására, csak arról lehetett szó, hogy a konvent előterjesszen valakit kinevezésre a királynőnek. Hosszas vita után a rend elfogadta ezt a lehetőséget, s szinte egyöntetűen Somogyi Dánielt jelölte a főapáti tisztre, akit a királynő meg is erősített. Vajda még egy ideig Pannonhalmán maradt, tanácsaival segítségére volt az új főapátnak, majd visszatért Tihanyba.[23]

Pannonhalma ügyeiben ezután már kevéssé kellett részt vennie. Apátsága azonban épp elég munkát adott számára. Vajda hamar feladta, hogy az elődeiről rámaradt költséges és reménytelen pereskedéseket folytassa, inkább ésszerű kompromisszumokra törekedett. Léccsel ellentétben a békesség kedvéért engedményekre is hajlandó volt. Roppant gondosan gazdálkodott, a számadásokat aprólékos precizitással kezelte. Apátsága elején pontosan megszabta inasának, Odor Lászlónak szolgálatait és a neki járó juttatásokat.[24] Saját kiadásait mindvégig pontosan vezette. Ugyanakkor távol állt tőle minden nyerészkedés, az anyagi javak hajhászása.

Sokaktól csodált, aszketikus életmódot folytatott, a legszükségesebb dolgokon, utazáson és nyomdai költségeken kívül alig költött magára. Jószívűségéről, karitatív hajlamáról ismert volt mind jobbágyai, mind bérlői körében. Ezzel gyakran vissza is éltek. Jobbágyainak terheit csökkentette, azok azonban újra meg újra további enged-

---

[21] Act. Archiabb. Fasc. 74. nr. 30.

[22] Szabó Jakab laikustestvér naplója Act. Archiabb. Fasc. 58. nr. 99.

[23] PRT XI: 58.

[24] Act. Abb. Tih. Fasc. 4. nr. 55.

ményeket szerettek volna nyerni a jóságos apáttól. Vajda nem is idegenkedett attól, hogy jobbágyainak bizonyos réteket, szántóföldeket átadjon, azt azonban kikötötte, hogy az átengedett földet büntetés terhe mellett nem szabad műveletlenül hagyni.[25] Lécs Ágoston apátsága alatt, illetve halála után a jobbágyok rengeteg panasszal és kéréssel keresték meg a főapátot. Vajda intézkedései azonban pár éven belül megszüntették a jobbágyság panaszait.[26] A békesség csak 1785-ben bomlott meg, amikor a jobbágyok a kilenced ügyében éltek panasszal. Törvényesíteni szerették volna azt a helyzetet, melyet Vajda pusztán jóindulatból engedélyezett számukra egy időre.[27] Mielőtt azonban ítélet született volna, feloszlatták a rendet, így a perlekedés átnyúlt a szekularizálás idejére, s Vajda nélkül fejeződött be.

Vajda erélyesen, de nem mindenáron védte az apátság birtokait. Távoleső földjeire nem tudott kellőképp gondot fordítani, ezért jobbnak látta, ha bérbe adja őket. Így történt ez Fülöppel, melyet 1765-ben 12 évre adott bérbe Végh Lászlónak.[28] Kormányzása elején sok gondot okozott neki, hogy egyes aszófői területeket visszaszerezzen a füredi nemes és félnemes lakosoktól, akik foglalás, bérletek és cserék által nagyon bonyolult helyzetet teremtettek. Hiába próbált az apát megegyezni velük, hamarosan ezt a megállapodást is megszegték. Közben visszaszerezte az arácsi rét zálogban lévő részeit,[29] per nélkül sikerült biztosítania Kis- és Nagykapoly határait,[30] sikertelenül próbált visszaperelni egy Füred melletti zálogot. Sőt, egyesek azzal próbálkoztak, hogy korábban már visszaadott zálogbirtokaikat újra megszerezzék.[31] Nemes szomszédaival mindig békére törekedett, s megállapodott velük, hogy a határjeleket évről évre közösen vizsgálják meg. Csak egy kisebb vitája volt gróf Esterházy Károllyal.[32] 1762-ben

---

[25] Act. Abb. Tih. Fasc. 32. nr. 30.

[26] PRT XI. 567.

[27] Act. Abb. Tih. Fasc. 32. nr. 44–46.

[28] Act. Abb. Tih. Fasc. 10. nr. 23.

[29] PRT XI. 530.

[30] U.o. 636.

[31] U.o. 336.

[32] Act. Abb. Tih. Fasc. 20. nr. 23.

sikerült behajtania Révay Elek bárón azt a nagy adósságot, melyet még Lécs adott neki 1744-ben.[33] Működése kezdetén még egy érdekes pereskedése volt Vécsey bárónéval, aki Léccsel túlságosan is bizalmas viszonyba került. A báróné egy idő után teljesen otthonosan mozgott az apátság javaiban, szinte már ő kormányozta a gazdaságot és ingyen hordta el a szénát, gabonát és mindent, amire csak szüksége volt. Ráadásul jelentős pénzösszegeket is szerzett Lécstől. Vajdának csak per útján sikerült rádöbbentenie, hogy „másképpen állna már a világ".[34]

Samu apátúr – ahogy gyakran önmagát nevezi – rengeteget tett Tihany, valamint az alávetett plébániák és templomok építése, karbantartása és szépítése érdekében. Az apátsági templom berendezése az ő idején tovább gyarapodott. 1762-ben készült el a ma is látható Mária-oltár, bár a most látható szobor Stulhoff Sebestyén későbbi alkotása. Ugyanebben az évben készült el a díszes sekrestye is. Az orgona és egy új úrkoporsó-oltár felállításának emlékét őrzi ez az 1765-ös felirat: „organo etIaM eLegantI DeCoratVr InIbI ChorVs / & sepVLChro DoMInVs nostrI ChrIstI". („egy kiváló orgonával is díszítik ugyanott a kórust, meg az Urat, Krisztusunk sírjával".)

A Jézus Szíve-kultusz, mely Alacoque Szent Margit burgundiai apáca látomása hatására terjedt el, hamarosan hazánkban is jelentkezett. Bár első terjesztői világszerte a jezsuiták voltak, Magyarországon Vajda építette az első oltárt Jézus Szívének tiszteletére. Az apát először saját zsolozsma végzésére kapott engedélyt XIII. Kelemen pápától, majd 1768-ban 100 napi búcsú engedélyezésére kapott lehetőséget azok számára, akik első pénteken imádkoznak ezen oltárnál.[35]

A toronyban három harangot és egy órát helyeztetett el.

1778. szeptember 13-án Bajzáth József veszprémi püspök fényes külsőségek között szentelte fel az új templomot. Fennmaradt Vajda levele, melyben bakonyi kollégáját, Novák Krizosztomot hívja meg erre az alkalomra, s a lakomához egy őzet is kér ajándékba az apáttól.[36]

---

[33] PRT. XI. 646–649.

[34] U.o. 649–650.

[35] Act. Abb. Tih. C. 24. nr. 7.

[36] Act. Abb. Tih. Fasc. 4. nr. 84.

Vajda a felszentelés után is tovább szépítette templomát. Nem véletlenül fájt neki annyira a feloszlatáskor javainak pusztítása:

> „Türhető a többi, hanem az Isten Templomának pusztításáért igen szorongattatik a szivem. Ime majd a budai utálatos zsidóknak kezekbe esik, valamit az édes Jézusnak tiszteletire öszve szerzettem."[37]

A következő év júliusában meghalt Stuhlhoff Sebestyén, aki ugyan nem volt rendtag, mégis 25 éven át élt és dolgozott az apátságban. Az újabb kutatások szerint Stuhlhoff inkább tervezője volt a templom csodálatos fafaragásainak, valamint a munkafolyamatokat szervezte, és nem egyedül az ő kezemunkája az összes alkotás. Ezt az is bizonyítja, hogy Vajda számadásaiban 1772-ben egy bizonyos Szabó János van említve az apátság szobrászaként[38]. Stuhlhoff életének és áldozatos munkájának érdeméből azonban ez mit sem von le. Vajda temette el a szerzetesek kriptájába.

Az apátúr nemcsak a tihanyi templom ügyét viselte a szívén, hanem a filiákkal is nagy gonddal törődött. 1778-ban Füreden akart plébániát alapítani, Pannonhalmáról viszont azt a tanácsot kapta, hogy Aszófőn legyen a plébánia, mert ott a hitélet meggyöngült.[39] 1784-re fejeződik be az aszófői plébánia megszervezése, melynek Örvényest és Kisszőlőst rendelik alá. A plébánia a melléképületekkel csak a következő évre készült el. 1778-ban Vajda egy kis orgonát is vett a falunak.[40] 1780-ban pedig feszületet készíttetett a templomnak 6 forintért.[41]

Örvényesen új templom építésébe fogott 1778-ban, amely négy év múlva nagyjából el is készült. A templomon kívül pedig Szent Vendel, Rókus és Rozália tiszteletére kápolnát emeltetett.[42]

---

[37] Act. Ant. Archiabb. Fasc. 58. nr. 126.

[38] PRT XI. 146.

[39] U.o. 173.

[40] U.o. 178.

[41] U.o. 183.

[42] U.o. 189–190.

Új templomot adott még Zamárdinak (1774) – ahol szintén ő alapított plébániát, hiszen eddig Balatonendrédhez tartozott[43] – és Kapolynak is (1779), bár ez továbbra sem lett önálló plébánia.[44] Endréd templomát felújította és orgonával látta el.[45] A templomok és plébániák felszereléséről, valamint a lelkészek javadalmairól bőkezűen gondoskodott. Ugyanígy járt el a reábízott falvak tanítóival. Tihany lakosságának valláskülönbség nélkül kellett a katolikus tanítót javadalmazni, s a protestánsok ezt sérelmezték. Vajda azonban nem engedett.[46] Ő szerzett katolikus tanítót Fürednek,[47] s kormányzásának kezdetétől biztosan volt tanító Balatonudvariban is, hiszen egy 1762-es adat szerint az apát borjút vett tőle.[48]

Mindenképpen szót kell ejtenünk Vajdának protestáns jobbágyaival való kapcsolatáról. A buzgó katolikus főpap, aki alapos teológiai felkészültséggel rendelkezett, a nagy hitvitázókra emlékeztető lendülettel és elszántsággal támadott minden olyan szellemi és lelki irányzatot, amelyet a katolicizmussal összeegyeztethetetlennek tartott. Erre nemcsak a későbbiekben tárgyalandó irodalmi működését használta fel, hanem élt a személyes meggyőzés lehetőségével, sőt földesúri jogainak felhasználásával is. II. József türelmi rendelete után – melyet Vajda sosem bocsátott meg a királynak – Ajka, Tósok, Berénd, Miske és Rendek protestánsai összefogtak, és azt kérték a megyétől, hogy Ajkán lelkészt tarthassanak. Tósok ezenkívül tanítót is szeretett volna, s levélben kérték az apátot, hogy engedje ezt meg nekik. Sőt, a helytartótanács 1783-as leiratát elégségesnek tartva az intézkedésre, önhatalmúlag tanítót hozattak. Vajda azonban hamarosan eltávolíttatta. Mikor a tósokiak mégis engedélyt kaptak tanító fogadására, Vajda nem egyezett bele, hogy ő adjon neki javadalmat. A vitának itt is a feloszlatás vetett véget.[49]

---

[43] U.o. 221–223.
[44] U.o. 238.
[45] U.o. 213.
[46] U.o. 166.
[47] U.o. 388.
[48] U.o. 200.
[49] U.o. 547–552.

1785-ben az endrédi kálvinisták is kérték, hogy lelkészt és tanítót fogadjanak. Bár a türelmi rendelet ezt csak 100 család fölött engedte meg, az endrédiek mégis bíztak a sikerben. Vajda tiltakozott, kimutatta, hogy az endrédi protestánsoknak nincs meg a megfelelő anyagi hátterük a lelkész eltartására, mert már eddig is tele vannak adósággal. A tiltakozás azonban mit sem ért, Endréd protestáns lekészt fogadott, bár Vajda nem adott neki telket és a harangozást is megtiltotta. Ekkor az apát taktikát változtatott és ideológiai fegyverzetét vetette be. Bár a pontos részleteket nem ismerjük, tény, hogy Vajda Sámuel az akkor már idős prédikátort, Szentmiklósi Miklóst feleségével és hét gyermekével együtt katolikus hitre térítette, majd állást is juttatott neki az uradalomban.[50]

Vajda működésének egyik legnagyobb alkotása Füred kiépítése. Bátran mondhatjuk, hogy a füredi savanyúvíz az ő gondoskodása nyomán lett az az országosan ismert gyógyforrás, s maga Füred az az üdülő- és gyógyulóhely, ahogy ma is ismerjük. Lécs Ágoston nem sokat foglalkozott a fürdő fejlesztésével. Mint már említettük, még 1752-ben egy bérbeadás kapcsán felmerült jogi nehézséget kellett a főapát által kiküldött Vajdának és Somogyinak tisztázni. Vajda ekkor került először kapcsolatba a fürdő ügyeivel.[51] Apátsága kezdetén pedig már 1664-ben építtetett egy ötszobás, emeletes fogadót. 1781-ben pedig kilencszobás épületet emeltetett, s ekkor épült a nagyvendéglő is. Szinte folyamatosan tartott az építkezés. A feloszlatás azonban már előre érezhető volt, s nem csoda, ha a helytartótanács nagyon intenzíven érdeklődött a munkálatok állása iránt.[52]

A fürdő olyan szépen épült és gazdagodott, hogy egyre többen keresték fel, előkelő, grófi családok is szívesen töltötték itt idejüket. 1781-ben Hadik András is megjelent itt feleségével és egyik fiával. Az idény is jócskán kitolódott, ahogy erről Vajda a főapátnak beszámol.[53]

Már apátsága kezdetén emeltetett kápolnát a fürdő közelében, hogy a vendégek lelki gondozásáról gondoskodjon. Azt azonban fe-

---

[50] U.o. 207–208.

[51] Act. Abb. Tih. Fasc. 11. nr. 66. litt. g.

[52] PRT XI. 464.o.

[53] Act. Abb. Tih. Fasc. 11. nr. 73.

leslegesnek tartotta, hogy a nyári idényre odaküldjön egy szerzetest, hiszen a vendégek között legtöbbször nem is egy pap volt különféle egyházmegyékből és rendekből.[54] Mégis engedett a megye kérésének, hogy valaki mindvégig állandóan ott legyen, nem is elsősorban a misézés, hanem a betegekkel való törődés miatt, amelyet a papok, akik maguk is kezelésen voltak, nem vállalhattak.

1785-ben a helytartótanács kötelezte Vajdát, hogy állandó fürdőorvost tartson az apátság költségén. Az első orvosnak a magyarul nem is tudó Oesterreicher Manes Józsefet nevezték ki, akit zsidó származása miatt Vajda nem szívelt. Később többek között azt is elpanaszolta rendtársainak, hogy az orvos nem törődik a tisztasággal, s a víz kimerítését „rühes, kiütéses zsidókkal" végeztette. Az apát a veszprémi püspök ajánlására Bertalan Györgyöt szerette volna orvosnak, döntését azonban addig halogatta, hogy a helytartótanács intézkedett. Ugyanakkor Oesterreicher sokat tett a fürdő népszerűsítéséért, előadásokat tartott és nyomtatásban is terjesztette a fürdő gyógyászati lehetőségeit és előnyeit. Ennek ellenére a feszültség közte és a rendi vezetés közt végig megmaradt, s a visszaállítás után Novák főapát hosszú perlekedés végén szabadult meg tőle. 1885-ben emlékét táblával örökítették meg.[55]

Ugyanebben az időben sebész állandó jelenlétét is megkívánták. Mivel a helytartótanács megtiltotta, hogy a sebész egyben bérlő is legyen, Vajda kénytelen volt Kántor János mellé – aki bérlőként a sebészi feladatokat is ellátta – Schiller Jánost felvenni. Ugyanakkor Kántort mégsem tiltották el sebészi teendők végzésétől. 1786-ban az apát egy Kántor Gábor nevű sebésszel kötött bérbeadási szerződést, akinek szintén megengedték, hogy az állandóan alkalmazott sebész mellett ő is végezhessen érvágást és köpölyözést.[56]

A fürdőt, szállodákat, éttermeket kezdettől fogva bérbe adta a rend. Vajda a szerződésekben mindig méltányosan járt el és a meghatározott dolgokhoz mindig tartotta magát. Gondossága a legapróbb részletekre is kiterjedt. Nem akart méltánytalanul nagy hasznot húzni az egyre inkább fellendülő fürdőből. Ugyanezt a méltányosságot várta

---

[54] Act. Abb. Tih. Fasc. 11. nr. 65.

[55] PRT XI. 413–415.

[56] U.o. 417–418. ill. 449.

el a bérlőktől is, és megintette őket, ha áraikat szerfölött magasra szabták (mint pl. 1782-ben vagy 1785-ben).[57] Vajdának sok baja volt a bérlőkkel, akik további szerződéseket kötöttek és bérlőtársakat vettek maguk mellé, úgyhogy királyi rendelettel kellett őket eltávolítani.[58] Azonban meg is védte bérlőit, ha jogtalanul támadták, vagy a bérletből jogtalanul ki akarták szorítani őket. Ez történt, amikor Joranits József sebész szerette volna megkaparintani Kántor Gábor bérletét, s Vajdának kellett őt megvédenie a megyével, sőt a Helytartótanáccsal szemben.[59] Vajda 1784. május 10-én kötött szerződést Pumer Zakariás sümegi patikáriussal és Nagy Ferenc borbéllyal. A szerződés száraz szövegéből is megelevenednek előttünk a fürdő hétköznapjai (4.melléklet).[60]

A fürdőn az állandó orvosi, sebészi, patikai, éjjeliőri és fürdőszolgai alkalmazottak mellett[61] még 1784-ben felmerült az igény fürdőbiztos kinevezésére, akinek a közbiztonság és a rend fenntartása mellett a lakásviszonyok, az élelmezés és a díjszabások ellenőrzése is a feladata lett volna. Alkalmazásának terheit szintén az apátságnak kellett viselni. A megye egy fiatal mérnököt, Pálóczi Horváth Ádámot szerette volna az első fürdőbiztosnak, aki nem vállalta el ezt a tisztet.[62] Itt kell szólnunk Vajda és Pálóczi kapcsolatáról.

Roppant furcsa, hogy a két literátus ember szellemi közeledéséről semmi sem mutatható ki. Ez magyarázható azzal is, hogy Vajda apátságának idején Pálóczi még nagyon fiatal volt, s mire igazán ismertté vált volna, az apátnak távoznia kellett Tihanyból. Valószínűbb azonban, hogy a felvilágosodás és a szabadkőművesség eszméivel nyíltan rokonszenvező fiatalemberrel Vajda nem kereste a közelebbi ismeretséget. Ugyanakkor azt sem mondhatjuk, hogy kettejük kapcsolata

---

57 Act. Abb. Tih. Fasc. 11. nr. 65.

58 PRT XI. 394.

59 U.o. 449.

60 Act. Abb. Tih. Fasc. 11. nr. 65.

61 Act. Abb. Tih. Fasc. 11. nr. 65.

62 PRT XI. 422.

teljesen hideg lett volna. Erre utal Pálóczi fennmaradt levelének „Kedves Uram Bátyám" - megszólítása.[63]

Amikor Vajda a forrás környékét kiépíttette és megtisztíttatta, 1784 augusztusában olyan hatalmas zápor esett, hogy a forrás nyílása is víz alá jutott. A megye ekkor kérte meg Horváth Ádám mérnököt, aki 1782 óta élt Szántódon, majd Füreden, hogy tervezzen csatornarendszert, amellyel a hegyekből lezúduló vizet a Balatonba lehetne vezetni. Vajda azonban elutasította a tervet, mondván, hogy felesleges ilyen nagy összeget áldozni olyan eset miatt, amely százévente egyszer fordul elő.[64] A megye végül mégis kötelezte az apátot Horváth tervének megvalósítására, de nincs tudomásunk róla, hogy Vajda kivitelezte volna a tervet.[65] Pálóczi a rend feloszlatása után, 1789-ben épített házat Füreden, melyet Kazinczy is látott (a későbbi Mangold szállót, ill. Stefánia udvart),[66] egy rövid ideig pedig Szántódot bérelte a vallásalaptól. Itt azonban kudarcot vallott, amint Vajda egyik leveléből kiderül;[67] a kamarai gazdatisztekkel való összekülönbözése miatt távoznia kellett. Be akarta perelni a vallásalapot, s a Szombathelyen élő Vajda apáthoz fordult, hogy adja neki bérbe legalább egy évre a pusztát. Ez fölöttébb meglepő, hiszen nagyon jól kellett tudnia, hogy az elűzött apátnak már nincs hatalma a birtokügyekben. Sőt, úgy tűnik, kedve sem volt arra, hogy a „poéta" érdekében tegyen valamit...[68]

Vajda apátsága idején is tartott a vita a Tihany fölötti iurisdictiót illetően. A török kiűzése után az apátságot Altenburg váltotta meg. Ugyanakkor megőrizte kiváltságos jellegét, s a megyéspüspök joghatósága alól kivonva közvetlenül az esztergomi érsek alá tartozott. Hiába váltotta meg anyagi megerősödése után Pannonhalma Tihanyt, a prímás nem egyezett bele jogainak csorbításába. Ettől kezdve hosszú huzavona indult Pannonhalma és Esztergom között. A vitába hamarosan bekapcsolódott a területileg illetékes veszprémi püspök is. Az 1777-es egyházmegyei rendezés hozott döntő fordulatot. A királynő

---

63 Act. Abb. Tih. Fasc. 20. nr. 58.

64 Act. Abb. Tih. Fasc. 11. nr. 65.

65 PRT XI. 433–434.

66 U.o. 480.

67 Act. Abb. Tih. Fasc. 20. nr. 62.

68 PRT XI. 616.

megszüntette azokat a kiváltságos plébániákat, amelyek az esztergomi érsek alá tartoztak, s Tihanyt is a veszprémi püspök joghatósága alá rendelte. Vajda örült a helyzet tisztázásának és késedelem nélkül elismerte a püspök joghatóságát, kijelentve, hogy zúgolódás nélkül akar engedelmeskedni. Ezt a túlzott készséget később mind a főapát, mind az esztergomi érsek felrótta neki. Ugyanakkor azt is megengedte, hogy az esztergomi érsek emberei elvégezzék azt a vizsgálatot, amelyet a király 1782-ben rendelt el a lelkipásztori munkát végző szerzetesek felkészültségének megállapítása érdekében. A veszprémi püspök ezt jogai megsértésének tekintette, s újra elkezdődött a vita. Ezt az 1782. augusztus 31-i rendelet szüntette meg, amely kimondta, hogy a főapátság fiókapátságaival együtt exemptiót élvez és kizárólag az esztergomi érsek joghatósága alá tartozik. Visszaállt tehát az 1777 előtti állapot. Közben már nyilvánvalóvá vált az a lappangó joggyakorlat, hogy Tihany plébániái fölött valójában a főapát gyakorolt főpásztori jogokat. Ezért az érsekség és a főapátság között újra feszültség támadt és a primás szigorúan vonta kérdőre Vajdát a veszprémi püspök öt éves joghatóságát és a mostani tényleges helyzetet illetően. Vajda levelében bizonyítani próbálta, hogy a plébániák fölött a pannonhalmi főapátok gyakoroltak quasi episcopalis jogokat. Vajdát minden oldalról támadták, a veszprémi püspök még azt is megtiltotta, hogy szerzetesei a megye területén bármilyen lelkipásztori munkát végezzenek, s hogy a szentelt olajokat a püspökségről szerezzék be. A bonyolult helyzet következtében a főapát és az érsek Pozsonyban tárgyalt. Abban állapodtak meg, hogy a csupán Tihanytól függő helyeken önálló lelkészségeket hoznak létre, melyekre a főapát nevez ki lelkipásztort, javadalmáról pedig az apát gondoskodik. A veszprémi egyházmegye plébániáitól függő bencés filiák pedig a megyéspüspök joghatósága alatt maradnak, míg nem válhatnak ezek is önálló lelkészséggé. Ugyanakkor az új plébániák megszervezésére az érsek formált jogot. Meg is kezdődött a munka, így került sor a már említett új plébániák megszervezésére. Vajda 1786 decemberében azt írja, hogy Telkibe és Kapolyba is küldött egy-egy bencést „locialis káplánságokra",[69] ám

[69] Act. Ant. Archiabb. Fasc. 58. nr. 126.

egy hónap múlva a rendet feloszlatták, s a munka befejezetlenül maradt. A Tihany körüli viták azonban még sokáig nem ültek el.[70]

Az apátság belső ügyeire, a fegyelemre, a művelődésre és a hitéletben való elmélyülésre fordította Vajda a lagnagyobb gondot. A rendtagok létszáma 1768-ban az apáttal együtt 13 fő volt, ebből egy laikus testvér. A zsolozsmát minden bizonnyal közösen végezték, hiszen adatok vannak róla, hogy az apátság kórusba való faggyúgyertyát vásárolt, Roznák Márton úti beszámolójában pedig (lásd a későbbiekben!) a barátságos apátról feljegyzi, hogy akármilyen vendéget is otthagy, ha a közös imádságra szólító jeladást meghallja. Vajda sokat tett azért, hogy az apátság lelki központtá, kisugárzó hellyé legyen. Bizonyára maguk is megtartották a kötelezően előírt nyolcnapos lelkigyakorlatot, sőt arról is van adat, hogy 1764 áprilisában az endrédi jószágkormányzó vett részt lelkigyakorlaton az apátságban.[71] Vajda és rendtársai sokakat térítettek meg, s a megtérés alkalmával ünnepélyes liturgiát celebráltak. Az apát szívén viselte jobbágyai lelki fejlődését. Tihany egyházjogi hovatartozásának bonyolult vitáit Vajda azért kárhoztatta, mert tudta, hogy ennek leginkább a nép látja kárát. Ezért fogadta el a békesség kedvéért mindig az adott helyzetet, hogy minél előbb rendezett körülmények között folyhasson a lelkipásztorkodás. A szerzetesi fegyelmet nemcsak rendtársaira, hanem leginkább önmagára nézve tartotta kötelezőnek. Önmegtartóztató életmódjáról már életében legendák keringtek; többen bizonyítják, hogy negyven évig nem evett húst és nem ivott bort. Személyisége magával ragadó, sugárzóan karizmatikus volt. Sokan csak azért látogattak el Tihanyba, hogy őt láthassák, vele találkozhassanak. Roznák Márton ágostonos szerzetes úti jegyzeteiben, melyeket 1783-as, májusi kirándulásáról készített, eleven színekkel és nagy rokonszenvvel mutatja be a tihanyi apátot, aki sápadt arcú, magas termetű, de egy kissé hajlott. Egészen egyszerű mellkeresztet visel; húst egyáltalán nem és böjtös ételeket is csak alig eszik, gyakran korbáccsal fenyíti magát, csupasz deszkákon alszik, szellemes és nyájas társalgásával felüdíti a vendéget, ő maga azonban sosem nevet.[72]

---

[70] Minderről bővebben lásd: PRT XI. 101–112.

[71] PRT XI. 669.

[72] Memorabilia Martini Roznák Kézirattár 120b. B. 52.

Hasonló dicséretekkel illeti halála után rendtársa, Fuxhoffer Damján is:

„Ornavit plurimum Monasterium et Ecclesiam. Sacram supellectilem talem Ecclesiae suae abbatiali procuravit, ut majori etiam sufficeret, nitoremque tantum addidit, quantum deceat domui Dei et habitationem gloriae suae. Monasterii decus et ornamentum ipse fuit. Virum hunc quisquis unquam vidit, coluit, et plurimi ex utraque republica ut vel videant, adnisi sunt. Summa in eo eruditio cum sanctimoniae vitae composita omnes in admirationem et venerationem abripuit. Eruditionis specimina dedit tum qua Professor SS. Theologiae per 20 circiter annos, tum etiam editis libris. Sanctimoniam loquuntur profunda ascesis, virginia prorsus modestia, sui mortificatio, a carnibus, vino et aliis sensibilibus per 40 ipsos annos abstinentia. Verbo: veteres sanctos anachoretas tam presso pede secutus est, ut etiam adsecutus fuerit, et reipsa qui pie volunt vivere, persecutionem patientur."[73]

(„Igen sok monostort és templomot felékesített, olyan szent tárgyról gondoskodott az apátsági templom számára, hogy egy nagyobbnak is elég megfelelő lenne, és olyan csillogást adott hozzá, ami csak Isten házához és dicsőségének lakhelyéhez illő. Ő maga volt a monostor dísze és ékessége. Aki valaha is látta ezt a férfiút, tisztelte, és legtöbben mindkét államból arra törekedtek, hogy legalább lássák. Benne a legmagasabb műveltség életszentséggel párosult, amely mindenkit csodálatra és tiszteletre ragadott. Műveltségének nagyszerűségét bizonyítja egyrészt az is, hogy kb. 20 éves korában a legszentebb Teológia professzora, másrészt kiadott könyvei is. Szentségben álló hírnevéről szól mély aszkézise, továbbá szűzi tisztasága, önnönmaga megvetése, és az, hogy 40 éven át megtartóztatta magát a hústól, bortól és más érzékelhető dolgoktól. Szóval: a régi szent remetéket oly szoros nyomdo-

[73] BK. 209. III. 2.

kon követte, hogy el is érte őket, és valóban, akik jámboran szeretnének élni, üldözést szenvednek.")

Szerénységére pedig jó példa, hogy 1776-ban maga ajánlotta fel lemondását Novák Krizosztom javára, mert úgy vélte, hogy így jobb kezekben lenne az apátság.[74]

Vajda gondosan őrizte az apátság levéltárát és sokat tanulmányozta az iratokat. Tudta, hogy az oklevelek jogi biztonságot nyújtanak, azért örült akkor is, mikor a Pannonhalmi Alapítólevél hitelességét bizonyító könyv jelent meg.[75] Az apátság könyvtárát pedig bőkezűen és jó érzékkel fejlesztette tovább. Jobbára csak a számadásokból értesülünk, hogy az apátság könyvkötésre adott ki pénzt, vagy könyveket vásárolt, s csak ritkán tudjuk, hogy mik voltak ezek. 1776-ban pl. egyéb más könyvek mellett Pozsonyból megszerezte Szent Hilárius műveit. A következő évben megvásárolta Voltaire és Rousseau életrajzát (!), 1778-ban pedig Benkő József *Transylvaniá*ját, Szalágyi István pécsi kanonok teológiai munkáját, Cornides Dániel *Regnum Hungariae... geneologiam illustrat* c. művét, Pray két kötetét (*Diatribe de Sancto Ladislao,* ill. *Specimen hierarchiae Hungaricae*), az *Almanach von Ungarn*-t, valamint Du Halde műveit. 1779-ben Heimb művét a szentgotthárdi apátság történetéről, Szent Ágoston, Katona István és Wagner Károly műveit és még nagyon sok egyéb könyvet. Katona és Szalágyi munkáinak újabb köteteit vásárolta meg 1781-ben. Közvetlenül az eltörlés előtti években is igen jelentős összegeket fordított könyvvásárlásra. A feloszlatáskor az apátság könyvállománya az Egyetemi Könyvtárba került, s a visszaállításkor sajnos csak töredékét kapta vissza a rend: 237 kötetet, amely 131 művet tartalmazott.[76]

Sámuel apát idejéből valók az első adatok arra vonatkozóan, hogy újságokat is megrendelt az apátság. 1777-ben a kiadásban megemlíti, hogy nyolc forintot adott ki „pro novis Ratisbonensibus". A re-

---

[74] PRT IX. 86.

[75] Act. Abb. Bakonybéliensis Fasc. 7. nr. 30.

[76] PRT XI. 679.

gensburgi újság a következő években is szerepel a kiadások között. 1784-től pedig a Magyar Hírmondó is járt az apátságba.[77]

A rendi növendékek tanítása több helyen történt. Tihanyban 1747 óta állt fenn rendi iskola, ez azonban hamarosan megszűnt, s csak Vajda apátsága idején éledt újjá. Ettől kezdve is csak szakaszosan működött. 1760-tól 70-ig és 1778-tól 83-ig mutatható ki növendékek jelenléte Tihanyban. Ekkor végleg megszűnt az oktatás. Kedves dokumentuma ennek az időnek az az apró nyomtatvány, melyet névnapi ajándékul adtak át Vajdának, s minden bizonnyal tanítványai írták a benne található két verset.[78] Jókívánságaik kifejezése mellett kiemelik az apát bölcsességét és jámborságát.

Magáról az iskoláról, az oktatásról alig maradtak fenn adatok. Annyi bizonyos, hogy a fiatal rendtagok bölcseleti tanulmányaikat végezték itt, s tanulmányaik végén nyilvános dispután kellett nézeteiket megvédeniük.[79] Adatunk van arról is, hogy Vajda fizikai műszereket vásároltatott Bécsben, 1780. júniusában és szeptemberében.[80] Több adat van arra, hogy a fizikával komolyan foglalkoztak Tihanyban. Bizonyára Vajdát is érdekelte a teológia és fizika határterülete, s az 1782-es dispután a bölcseleti tételek mellett szerepeltek fizikaiak is. 1783-ban Vajda még följegyezte, hogy nyolc forintot küldött Budára a bölcseleti disputa tételeinek kinyomtatása végett, a továbbiakban viszont semmit sem tudunk az iskoláról.

Vajda ízig-vérig tanárember volt. Nemcsak iskolai, hanem lelkipásztori feladatát is úgy fogta fel, mint az igaz hit oktatását. Irodalmi működését is arra használta, hogy meggyőződését terjessze. A felvilá-

---

[77] U.o.

[78] T. és fő-tisztelendő VAJDA SÁMUEL urnak tihanyi S. Anianus püspök apát urának Szent Benedek szerzetében Istenről való tudomány doktorának neve-napjára köszöntésűl bemutatott alagya, és éneketske. Pesten, Royer Antal betüivel.

A 16 oldalas kis nyomtatvány Pannonhalmán került elő. Semmilyen nyilvántartásban sem szerepel, valószínűleg unikum. Royer Antal nyomdász 1774 és 1783 között működött Pesten.

[79] PRT. XI. 683.

[80] Vajda a kiadások között említi ezeket a tételeket.

gosodás ellen a felvilágosodás, az irodalom ellen az irodalom módszereivel hadakozott, ahogy erre Zolnai Béla is rámutat.[81]

Vajda Tihanyban írta élete fő művét, a *Jézus életét* (5. melléklet), amelynek harmadik kötetével 1774-re készült el. Tanító célzattal adta ki 1782-ben a Margit-legendát (9. melléklet), melyet a legrégibb magyar könyvnek tartott. Tihanyban fordította le 1784-ben VI. Pius imádságos könyvét (10. melléklet), melyet a pápa bécsi látogatása után adatott ki. Emiatt azután sok baja lett a hatóságokkal, a helytartótanács megtiltotta a könyv terjesztését. Ezekről a művekről munkánk második részében részletesen szólunk.

Főleg Vajda gondos számadásaiból és feljegyzéseiből elénk tárulnak az apátság hétköznapjai. Az apát féltő szeretettel gondoskodott rendtársai ellátásáról, ruházatáról, étkezéséről, valamint a betegekről. A fürdő bérlőivel kötött szerződésekbe mindig bevette, hogy az esetleg gyógykezelésre szoruló szerzeteseknek mindig ingyen fenntartanak egy szobát. Ellátta pénzzel a vakációra induló rendtagokat és szórakoztatásukról is gondoskodott. Tekéket csináltatott a kertben lévő pályához, farsang idején ajándékokat vásárolt, s ezekért folyt a játék, s attól sem idegenkedett, hogy jánosházi és köttsei dohánnyal kedveskedjék rendtársainak.[82]

Ugyanakkor nagy gondot fordított a szerzetesi életforma megtartására is. Szigorúan vette a klauzúrát. A monostorból eltávozni pedig csak az apát engedélyével és áldásával volt szabad. (Vajda egyik szerzetese, mivel az apát nem akarta Veszprémbe engedni, bosszúból felgyújtotta a főoltárt. Szerencsére még időben felfedezték a tüzet.)[83]

Vajda számadásai bizonyítják, hogy sokat törődött a szegényekkel és a szerencsétlenekkel. A monostor kapuján gyakran zörgettek koldusok, nincstelenek, árvák, özvegyek, török rabságból szabadultak, búcsúsok, jótékony célra kéregetők. Senki nem távozott üres kézzel. Vajda gondoskodott az apátság megöregedett és munkaképtelenné vált jobbágyairól, gabonával, élelmiszerrel és ruhával látta el a rászo-

---

81 Zolnai Béla: A janzenizmus kutatása Középeurópában I. 166.o. Kolozsvár, 1944.

82 PRT XI. 692.

83 Act. Archiabb. Fasc.63. nr. 114.

rulókat. Gyakran a környező falvaknak is adott kölcsön gabonát, ha rászorultak. A szegény sorsú fiúkat pedig nemegyszer taníttatta.[84]

Csaplár Benedek említi, hogy Vajda gyakran támogatta élelmiszerrel a szűkös anyagi lehetőségekkel rendelkező veszprémi piarista rendházat.[85] Baráti kapcsolatban állott Conradi Norberttel és Révaival is. 1769-ben Vajda madarakat küldött a rendháznak ajándékba, melyeket Conradi kilenc disztichonból álló verssel köszönt meg, felemlegetve az apát gyakori jótéteményeit. Válaszul Vajda legközelebb halakat küldött a következő rövid, tréfás vers kíséretében:

„Non possum Norberte pares tibi reddere versus.
Qualis sum, mutos accipe pisciculos."

(Műfordítás:
„Nem tudok Norbert, hozzád illő verseket írni,
vedd e néma halat, íly vagyok én magam is.")

Vajda 1773-ban tíz zsák búzát is küldött a piaristáknak.[86] Szép példája mindez a két rendház közti testvéri kapcsolatnak, amely az anyagiakon túl szellemi és lelki szövetség is volt.

Érdekes adat, hogy a pénzzavarral küszködő Kónyi János költő is Vajdához fordult támogatásért, s kapott is egy összeget, levele azonban sajnos elveszett.[87] Vajda egyébként nemcsak anyagi juttatásokkal, hanem személyes rábeszéléssel is ösztönözte az irodalmi munkásságot. Fuxhoffer Damján említi egy levelében, hogy a bencés kolostorokról szóló műve megírására Vajda Sámuel bíztatta.[88]

Az apátság hétköznapjai fölött hamarosan vészterhes viharfelhők kezdtek gyülekezni. II. József uralkodásának kezdetétől nyilvánvaló volt, hogy a szezetesrendek nagy részének eltörlésére készül. Tájékozódott az apátságok vagyoni helyzetét illetően. Az egyház kor-

---

[84] PRT XI. 696.

[85] Csaplár Benedek: Révai tanárkodása Veszprémben In. Figyelő, VIII. kötet (1880.) 300–301.

[86] U.o. 302.

[87] Jelzete a következő volt: Act. Abb. Tih. Fasc. 20. Nr. 46.

[88] Acta miscell. Fasc. 58. nr. 120.

mányzásába és a vallásos életbe is a legmesszebbmenőkig beleszólt. Korlátozta a jámbor társulatok működését, elrendelte, hogy a „felöltöztetett szobrokat" távolítsák el a templomokból. Vajda, aki nagy előmozdítója volt a népi vallásosságnak, aki örökimádás- és rózsafüzértársulatot szevezett, aki élen járt a Jézus szíve-tisztelet terjesztésében és az általa épített oltárra külön búcsúlehetőségeket szerzett, csak nagy szívfájdalommal engedelmeskedett a rendeletnek, de eltávolította az endrédi Mária-szobrot is, amelyet a körmenetek alkalmával szoktak vinni.[89] Bizonyára ezek a rendeletek is hozzájárultak ahhoz, hogy Vajda mindig lesújtó véleménnyel volt II. Józsefről.

Már 1782-ben tényként beszélték, hogy a feloszlatás rövidesen bekövetkezik. Vajda Sámuel húgának 1782 novemberében, Szombathelyen kelt levele megható bájjal festi le a helyzetet, szabadkozik, hogy látogatása elmaradt, s már ekkor meginvitálja bátyját a feloszlatás idejére saját házába (7. melléklet):

> Kiváltképpen valo Bizodalmás Nagy Jo Uram Báttyam
> Attyafiságos válaszolo Levelit Uram Báttyamnak minden Tisztelet s örömmel vetem előbi Levelemben én sem értetem más uj hirt, hanem azt hogy halatam az Urak már minden oran vártak az obsitot féltem atul ne talán Akor Lénik ot az midön az rendölt semil el foglalna minden birodakmokat az Uraknak ne talán felülem es azt gondoltak volna Latogatas szine alat magyam hasznat mentem Kéresyi tudom azt hogy minden klastromban az elöl jaronak vagyon ilen ésetben töb galiba és áksago[90] De az hir mast és Csak fol hogy uj esztendő napra atalabon minden szezetnek vége lene Isten ne agya de ha törtinik nem hogy sálást nem anik Uram Báttyamnak de Kérem es Kérem es Könyörgök ne másha hanem ide sombat here az En segen házomhoz végy lakasat meg Isten éltetne Cekil tehetosegem szerint mindenekben solgalogar Kivanik Lenyi Uram Battyamnak ugyan azért ha meg tőrtinik előre Levelem altol invitalom Uram Battyamat ezek utan magyamat

---

[89] Act. Abb. Tih. Fasc. 31. nr. 38.

[90] Bizonyára *aggodalma* értelemben érthető.

szent immadsagabon attyafisagos Garaciabon ajánlom s maradok
Bizodalmas Kedves Uram Battyamnak az Urnak
Alazatos solgalo huga
Vajda Anna[91]

Maga Vajda is mélységes aggodalommal tekintett a jövő felé. A bakonybéli apáthoz, Novák Krizosztomhoz írott levelében beszámol a kolostorok szekularizálásáról és a bencés rend fennmaradási és jövőbeli esélyeit latolgatja. Keserűen idézi az Evangéliumot: „Si in viridi haec faciunt, in arido quid fiet?"[92] Kifejezetten ellenzi, hogy a bencések a fennmaradás érdekében tanítórenddé váljanak, mert véleménye szerint az iskolai munka a szerzetesi fegyelem lazulásával jár együtt. Ebben a vonatkozásban tehát Vajda nem látta meg az előre mutató utat, hiszen a visszaállítás legfőbb feltétele a középiskolai tanári munka lett. Azt azonban elképzelhetőnek tartotta, hogy Tihany javai a veszprémi piaristák gimnáziumának anyagi bázisát képezzék a feloszlatás után, mert így talán egy-két rendtárs együtt maradhatna. Még ugyanebben az évben, 1782-ben, Roznák Mártonnak is arról ír, hogy talán elkerülhető a bencések feloszlatása.[93]

Barátjától, Pray Györgytől azonban rossz híreket kapott. A híres tudós két levelében is beszél a rendek pusztulásáról, a rossz kilátásokról, bár a bencéseket külön nem említi (8. melléklet).[94] Megható az a bizakodás, ahogy a már szétszóratásban élő Pray mégis vigasztalja Vajdát. Isten erejében és a tudományos munkában bízva harcol az „új pogányság" ellen. Barátságuk jele, hogy Pray balatoni fogast is kér Vajdától, 1789-ben pedig egy könyvet szerez tőle.

A feloszlatásig azonban még évek teltek el. 1786 novemberében Somogyi főapát barátságos meghívására[95] Vajda Pannonhalmára utazott, hogy fogadalomtételének 50 éves évfordulóját az anyamo-

---

91 Act. Abb. Tih. Fasc. 20. nr. 47.

92 „Ha így tesznek a zöldelő fával, mi lesz a sorsa az elszáradtnak?" Lk 23,31. Acta antiquiora, Fasc. 58. nr.115.

93 Kézirattár 118G. 26./20.

94 Act. Abb. Tih. Fasc. 20. nr. 48., 49.

95 U.o. nr. 60.

nostorban ünnepelhesse. Ekkor még nem is tudták, hogy az uralkodó már kiadta rendeletét Pannonhalma feloszlatására. Vajda csak Tihanyban értesült a hírről, s megrázó levélben számol be róla szeretett rendtársának, Hollósy Egyednek:

> „Bizony csaknem fogyott életem, mikor a Sz. Mártonyi pusztulásnak első hírét hallottam! Ha P Prior Uram karomnál fogva nem kapott volna, már neki tántorottam a falnak, aligha fejemet bé nem fakasztottam volna. Az után is két éjel bús gondolataimban egy szempillantásig sem alhattam. Már most tágul szivemnek fájdalma, de rajtatok különösön idősebb kedves atyámfiai, még most is gyakran ugy elszomorodom, hogy alig lélekzek".[96]

„Itt még barátoson élünk, mint annak elötte" - írja, de tudja, hogy már Tihany sorsa is meg van pecsételve. Szeretett volna Pannonhalmára utazni, hogy még egyszer találkozhasson rendtársaival a szétszóródás előtt, de az idő és az utak ezt nem tették lehetővé. December 18-án az apát még maga jegyezte be az utolsó bevételt az apátság számára, 1787. január 11-vel azonban Tihany is eltöröltetett. Az apát Isten büntetését látja a dologban, megdöbbentő szomorúsággal és önkritikával, ugyanakkor élő hittel ír barátjának:

> „Úgy vagyon: Már Tihanban is eltöröltetett a Szerzet és akik egyeránt vétkeztünk, hasonlóképpen vesztünk is el. De semmi kárunk belőle, csak az Istennek ostora alatt sírjunk és megalázzuk magunkat, holott ennyire meggyaláztattunk. Aki sír s for bűneiért, ha bátor klastromnak kívűle pironkodik is, Isten előtt kedvesebb barát lészen, mint mikoron a tágas épületekben vígan lakott, és csak messziről nézte másoknak ügyét s baját. Én úgy gondolkodom magam felül, mint egy kicsapott kurváról: szemérmemben szememet se kívánom felvetni, hogy lássak, vagy lásson valaki. Mert akárhogy szé-

[96] Hollósy Egyedhez írt levelek Act. Ant. Archiabb Fasc. 58. nr. 126.

pétsük dolgunkat, de nem ok nélkül jött reánk e csapás. 14. napja, hogy fosztogatnak..."[97]

A szerzetesek, „mig a parantsolat olvastatott", versben búcsúztak Tihanytól és az apáttól: „Amibül kegyes fő Papod/ Számos szegént táplála/ Abbul e szomoru napod/ Vallás erszént tsinyála.// Vale oh jó lelkü fő Pap!/ vale boldog lelkeddel/ boldog voltál, hát máj nap/ a bal sorsot szenvedd el;/ Tudom: Te meg elégedtél/ sorsoddal, s kedvessé lettél/ Istennél életeddel."[98]

A rendtagoknak mielőbb el kellett hagyniuk az apátságot. Legtöbben lelkipásztori munkába álltak, sokan épp a Vajda által alapított plébániákra. Az apát, amennyire tehette, próbálta egyengetni útjaikat, s később is próbálta tartani velük a kapcsolatot, igyekezett híreket szerezni róluk.

Húga hívásának eleget téve Vajda Szombathelyre költözött, s itt élte le élete hátralévő részét. Bár Vajda Anna hamarosan meghalt, az apátúr nem cserélt lakást, hanem unokahúgánál, Bezerédi Péternénél maradt.[99] Somogyi főapát is hiába unszolta, hogy közösen béreljenek lakást. A királytól kapott 4 forint napidíjból nem telt pompás életre, de Vajda erre soha nem is vágyott. Egy huszárt vitt magával Tihanyból (aki hamarosan el is hagyta), valamint egy öreg szolgát, akit „öreg confiteor"-nak hívott, – nyilván ő ministrált neki.

Ettől az időtől fogva Vajdát szinte csak az az egyetlen gondolat foglalkoztatta: van-e remény a rend visszaállítására. Ennek a szívós vágyakozásnak, a csalódásoknak és újbóli fellángolásoknak, a váltakozó szomorúsággal, derűvel, rezignációval és humorral megélt várakozásnak állít emléket a Hollósy Egyedhez írt 33 levél, melyek oly eleven színekkel festik le a száműzetés éveit, hogy ma is friss és élvezetes olvasmányul szolgálnak (12–13. melléklet).

Szombathelyi magányában irodalmi munkássággal is foglalkozott. Ekkor adta ki a szentek tiszteletéről írt műveit (11. melléklet), és egyik verse is nyomdafestéket látott (sajnos ez utóbbiból egyetlen példányt

---

[97] U.o.

[98] BK. 15/II. 3.

[99] Act. Abb. Tih. Fasc. 20. nr. 62.

sem ismerünk, csak a kézirat töredéke maradt fenn; lásd a 14. mellékletet!).

Az uralkodók gyorsan követték egymást a trónon, s úgy tűnt, hogy a dolgok valóban jobbra fordulnak. Az országgyűlés, amelyen Vajda először még személyesen, majd képviselő útján volt jelen,[100] szintén reménnyel kecsegtetett. Sokat érdeklődött, kezdetben még utazott is, hogy új híreket halljon. De hamarosan rá kellett jönnie, hogy reményei sorra megcsalják. Egyre rezignáltabbá vált, lassan beletörődött, hogy száműzetésben kell meghalnia, de azért újra és újra feléledt benne a vágy kedves Tihanya után. 1790-ben Lipót szóbeli ígéretet adott Somogyi főapátnak a rend visszaállítására. Mindnyájan azt hiszik, hogy egy-két hónapon belül akár költözhetnek is. Vajda csomagjainak egy részét már el is küldte Tihanyba, s maga is útra készült, amikor – mint Hollósy Egyednek írja – kemény hangú utasítást kapott a királyi tanácstól, hogy bár megszállhat Tihanyban, ne merészeljen az irányításba beleszólni és ki ne merje nyújtani a kezét az apátság javai felé.[101] Így tehát az utazás elmaradt, csomagjai ügyében pedig Fuxhoffer Damjánt kérte, hogy szállítsa azokat az aszófői plébániára, míg végleg haza nem mehet.

Vajda azt is biztató jelnek vélte, hogy az apátság ügyvédje bizonyos vitás esetekben, például a pallosjog ügyében továbbra is kért tőle információkat, sőt egy határrendezéshez a beleegyezését is. Vajda abban a tudatban válaszolt, hogy mindenszentekig ugyan még nem, de utána már hamarosan elfoglalhatja az apátság javait:

> „Épen tegnap intett meg egy jó akaró Uram, hogy Tihanrúl már ne is gondolkodjam Mindszent napiglan; addig, ugymond, a Kameralis Tisztek minden haszon-vételit a gazdaságnak bé-takarittyák, megtöltenek a háznál minden üres és kirablott szuszékokat; könnyebb lészen osztán a teli háznál telelni. ... Zsigmond királytúl a Jus gladiumrúl adatott original privilegiumot el-vitték a klastrom-pusztítók Sz. Mártonbúl... hanem 27 esztendőkig mindenkor békés usussában voltam a

---

[100] Az országgyűlési iratokban a „Naponként való jegyzések" szerint „B Idösb Meskó Jakab és Tihanyi Apátúr" közös megbízottja Szulka János volt.

[101] Act. Ant. Archiabb. Fasc 58. nr. 126.

jus gladiumnak... az én időmben se hóhér pallósára, se istráng nyakra-valóra nem sententziáztatott senki, de kissebb büntetésekkel gyakran terheltettek. Annak elötte is és most is olly itéletben voltam mindenkoron, hogy a Papi embernek kezébe illik a lud-toll, nem a pallos; vesszen el a jus gladiumja! Fiscalis Uram igen kedvem szerént való dolgot fog tselekedni, ha szép módgyával úgy elmellékelheti azt a kérdést, hogy a Tihanyi Szigetben szükség ne légyen aksztó fát felállíitani. Reá-férnek a klastromnak gonosztévő jobbágyai az Egerszegi vagy Kaposvári száritóra.
A kis-kapolyi határozást se jóvá nem hagyhatom törvényessen, se nem ellenezhetem, mimthogy még tsak árkon kivül hegy-mesterkedem...".[102]

1792 után már alig mozdult ki Szombathelyről. Előtte még megfordult Bécsben, ferences barátaival kisebb utazást tett, a Pápán élő főapátot is meglátogatta. Hamarosan azonban lábai kisebesedtek, egyre gyakrabban szédült, betegségei a házhoz kötötték. Keserűen panaszkodik, hogy már nem lesz alkalmas Tihany vezetésére. Ugyanakkor nem hagyja el magát. Kisebb irodalmi munkákkal tölti idejét. Ekkor dolgozza át és adja ki a szentek tiszteletéről írt kis munkáját, amely egyszerűbb formában már 1788-ban megjelent. Levelez, s nagyon igyekszik, hogy fizikailag összeszedje magát közelgő aranymiséjére. Ez az esemény egész Szombathelynek nagy ünnepe lett. Vajda ekkor már annyira szegény és beteg volt, hogy sem anyagilag, sem fizikailag nem bírta a meghívók megírását és küldözgetését. Hollósy Egyedet bízta meg, hogy mindenkinek terjessze az aranymise időpontját. Néhányaknak azonban mégis maga írt, pl. Somogyi főapátnak és Novák Krizosztomnak.[103] A jeles eseményre az ország minden tájáról jöttek rendtársai, barátai. A szombathelyi püspök, Szily János, az apátúr jóbarátja szállással és bőkezű ellátással vendégelte meg az egybegyűlteket. Vajda a ferences templomban mutatta be aranymiséjét. Egy tragikus élet utolsó nagy elismerése volt ez a nap. Az ünnepi beszédre Vajda a kor népszerű szónokát, Csödy Pál nagy-

---

[102] Act. Abb. Tih. Fasc. 4. nr. 82.
[103] Act. Abb. Tih. Fasc. 4. nr. 85.

prépostot kérte fel. A beszéd hamarosan nyomtatásban is megjelent.[104] Csödy a Leviták könyvéből a 25. fejezet 10. versét választja beszéde mottójául: „Szenteld meg az ötvenedik esztendőt, mert örvendetes". Elmagyarázza, hogy az Ószövetségben miért volt különleges az ötvenedik év. Megemlíti, hogy épp egy éve tették le a székesegyház alapkövét, majd rátér Vajda dicséretére. Fölemlegeti „tzímeres, nemesi, és Fő Rendü Famíliáját", írói működését, külön kiemelve a monumentális Jézus életét, aszketizmusát, lelkipásztori buzgóságát, vendégszeretetét, Zamárdi, Kapoly, Örvényes templomainak felépítését, Tihany, Aszófő, Telki és Endréd díszítését, valamint Vajda bőkezűségét, jótékonykodását.

A liturgia után az épp születésnapos Szily püspöknél folytatódott az ünneplés. Hollósy Egyed köszöntő verssel kedveskedett az aranymisés apátnak, amely művecske hamarosan szintén nyomdafestéket látott.[105] A döcögő tizenkettesek nem hordoznak művészi értéket, de kedves emléket állítanak az apátúrnak. A versben a megszemélyesített Pannonhalma és Tihany dorgálja szelíden Vajdát, hogy miért nem őket tüntette ki aranymiséje megünneplésével. Szentmárton panaszkodik, hogy Vajda elhagyta, majd elmeséli pannonhalmi éveit, hogy 1735-ben lépett a rendbe, hogy hogyan állta ki a próbaévet, hogy milyen kiváló tanuló, pap és tanár lett belőle. Rögtön fel is menti Vajdát „hűtlensége" alól, s rámutat, hogy valójában a feloszlatás a hibás, amiért az apát nem mehet Pannonhalmára.

Tihany válaszol a panaszokra, sajnálkozással és dicséretekkel:

Lába a sántának, szeme vólt a vaknak
Gondviselő édes Atyja nyomorúltnak

---

[104] Papi öröm, mellyet fő tisztelendő Vajda Sámuel Szent Benedek szerzete béli tyhanyi apátur papságának ötvenedik esztendeje ünnepléséhez hirdetett Csődy Pál a Szombathelyi káptolannak fő prépostja Szombathelyen, Kis Asszony Havának 29dik Napján 1792. Siess.

[105] Pannóniai Sz. hegynek és Tihanyi Szigetnek fő-tisztelendő Vajda Sámuel tihanyi apátúr úr ellen való nyájas panaszai, mellyet Nemes Szombathely Városában Kis-Asszony havának huszon-kilentzedikén 1792-dik esztendőben tartott második Primitziájának jeles inneplése napján hálá adó szíves érzékenységgel bémutatott, Sz Benedek Rendén lévő P Hollósy Egyed, Komáromban, Wéber Simon Péter betüivel 1792.

Valamit eggy igaz lélekben kíváhatsz,
Vajda Sámuelben mindent fel-találhatsz..."

Végül Szombathely felel a panaszokra, hogy Szily püspök dicsérete se maradjon el: ő volt az, aki azt akarta, hogy Vajda itt ünnepeljen, s ő szervezett meg ilyen bőkezűen mindent. Az egész vers kissé erőltetett és modoros, de hűen kifejezi a Vajda iránti tiszteletet, valamint a feloszlatás miatti szomorúságot, a rendtársak keserűségét, hogy „Szent Benedek Atyánk széllyel-vert kis Nyája" egy ilyen kedves ünnepet sem ülhet meg saját fészkében, hanem idegenek jóindulatára van utalva.

Az aranymise után Vajda csendesen éldegélt Szombathelyen. Egészségi állapota egyre romlott. Testének gyöngülését ugyanolyan iróniával és tiszta humorral tekinti, mint a körülötte lévő világot. Hollósynak írt levelei egy beérett élet derűs bölcsességének utolsó gyöngyszemei. Nagy lelkesedéssel számol be a jó hírekről, a „bakonyi apátur" reménykeltő látogatásáról, Ferenc király jóindulatáról, de rögtön a kételkedésről is, hiszen „immár annyiszor megcsalt ez a hamis világ". Eleven színekkel számol be a szombathelyi filozófus-tanulók zabolátlanságáról, akik „pipások, kortsmások, az hegedü-szó mellett éjjenként utcahosszat kurjongatnak, a professzoraiknak, ha feddik őket, füttyöt hánynak az orrok alá". Sajnálkozik a szabadkőművesek előretörésén, a király rosszindulatú tanácsadóin, szidja ezt az egész „felvilágosodott századot", amelyet inkább „tzoki barát századjának" kéne hívni, s megjósolja, hogy ha el is jönne az „állj helyre barát" századja, „édes Barátom, mi ketten már akkoron ritka szakállunkat nem fogjuk a föld hátán billegetni".[106] A világpolitika eseményeire is odafigyel. Élesen inti Hollósyt, hogy ne sopánkodjék a „frantz király halálán", mert „rettenetes, de igazságos az Istennek ítélete". Elmarasztalja ezt a „nyukszi" királyt, aki toleranciája miatt „bitangnak tartotta a földön az Isten országát, melly az Anyaszentegyház", ezért Isten is „bitanggá tette a király országát, s megengedte, hogy abban fenékkel forduljon fel minden". II. József is kemény kritikát kap: „miként megszalasztották ennek a gatyáját Bánátban egynehány maroknyi oláh zsiványok? ha tovább űzték volna? Bécsig futott volna előttök és ott is

[106] Hollósy még megélhette a rend visszaállítását (†1808).

az ágy alá bújt volna féltében". Megnyugtatja tehát Hollósyt, hogy nem kell siratnia a francia királyt, sem királynét, mert a Jelenések könyve is írja: „Sok dícséretet mondottak a mennyben a szentek, mikor a földön vesztek a gonoszok".

Némelyik levele szinte Mikesre rímel: „Hajtsuk meg tehát fejünket Isten ostora alatt és e számkivetésben maradjunk meg csendes elmével."[107]

Lassan a gyengeség elhatalmasodott rajta, lába újból kisebesedett, szédülés gyötörte, feledékennyé vált. Hollósy már azt hitte, hogy meghalt, hiszen leveleire nem kapott választ. Az aggódó rendtársat Kulcsár István (1760–1828), a kiváló irodalmi mecénás, Mikes Kelemen leveleinek első kiadója nyugtatta meg, aki egykor maga is bencés volt, ebben az időben épp Szombathelyen élt és igen jó kapcsolatban volt Vajdával. Levele 1795. március 6-án kelt:

> „Szüntesse meg nyughatatlanságát; az Apátur Ur él, és egészséges. A leveleket vette: de feleletével elkésett, nem azért, hogy nem akart volna, hanem mivel elfelejtkezett. Az öreg tölgyfának szárad a teteje. Lassúdik mindenben, és mintegy szemlátomást közelget az elenyészethez – de mindazonáltal a gyomra hiv szolgálatjában, és szíve az ajtatos buzgóságban semmit el nem mulat. Nagy köszönettel fogadta a levelet és az örvendezést...".[108]

Vajda Sámueltől nem érkezett több levél Hollósyhoz. Augusztus 13-án még diktált egy levelet az egyházmegyei főhatósághoz, melyben bizakodva közli, hogy papságának 53. éve ellenére a rábízott intenciókat – igaz gvárdián barátja segítségével – teljesítette, s kifejezi készségét, hogy ilyen módon a jövőben is vállal misemondást, ha az isteni felség erőt ad neki. Ez az utolsó ismert adatunk az apát életéből. Állapota rosszabbra fordult, s 1795. szeptember 29-én érte a halál. Halálos ágyánál Szily János püspök állt. Szombathelyen, a ferencesek templomában temették el, ott, ahol néhány évvel korábban ünnepélyes aranymiséjét mutatta be. Sírját ma már nem ismerjük.

---

[107] az összes idézet: Act. Ant. Archiabb. Fasc. 58. nr.126.

[108] U.o.

Az apátúr nem láthatta többé viszont szeretett monostorát. Halálát követően még jó hat esztendeig tartott Szent Benedek fiainak számkivetettsége. Csak 1802. április 25-én térhettek vissza régi apátságaikba – akik még éltek. A jövő új, kemény kihívásokat tartogatott a hirtelen tanítórenddé változott bencések számára. Vajda apátúr kollégái és tanítványai lassan meghaltak, vagy szétszéledtek. Hollósy még megélte a visszaállítást és magas korban halt meg Pannonhalmán 1808-ban. Az új bencés-tanár eszmény újfajta lekiséget követelt, s a Vajda által megvalósított régi szerzetesi életforma egy csapásra idejétmúlttá vált és feledésbe merült. Nagyszerű alakját és összetett személyiségét egyre kevesebben ismerték. A Pannonhalmi Rendtörténet szép és adatokban bőséges emléket állít neki, mégsem sikerült nemhogy a nemzeti, de még a rendi köztudatba sem kellően visszahozni. Alig egy-két tanulmányt számlálhatunk csak elő, amely foglalkozik vele. Nem neki, hanem önmagunknak tartozunk azzal, hogy életéről és műveiről lefújjuk a két évszázados port.

ELMÉLETI TEOLÓGIAI MŰVEI

A jelen munka keretében nem tekintjük feladatunknak Vajda latin nyelvű elméleti teológiai munkáit részletesen ismertetni. Ezek azok az írások, melyeket jegyzetként használt tanári munkája során. Nyomtatásban nem jelentek meg, valószínű, hogy kéziratai közül is több elkallódott. Mindenesetre a teljesség kedvéért röviden bemutatjuk őket.

Legkorábbi dogmatikai műve minden bizonnyal az angyalokról szóló.[109] A címlapból megtudhatjuk, hogy Hollósy Egyed másolta 1761-ben. Ám a mű legvégén található megjegyzés szerint: Finis 17. Maji. 1754. Minden bizonnyal tehát ez a traktátus írásának ideje. A 104 lapból álló mű Vajda többi teológiai munkájához hasonlóan disputatiókra (könyvek) és sectiókra (fejezetek) oszlik. Benne elsőként az angyalok létezéséről, létezésének mivoltáról, hierarchiájáról és térben vagy testben való mozgásáról ír. A második disputációban szól többek között az angyalok értelméről és akaratáról, beszédéről, teremtéséről, vétkéről és bukásáról, büntetéséről. A műben többször történik utalás egy bizonyos könyvre, melyet az egy és hármas Istenről írhatott, ez azonban ma nem található.

Ehhez a könyvhöz kapcsolódik még egyetlen disputáció az ember végső céljáról és boldogságáról,[110] valamint szintén egy disputáció az ember cselekedeteiről.[111] Az előbbi megírása a megjegyzés szerint 1754. május 18-tól július 13-ig, utóbbié 1754. július 13-tól november 20-ig tartott.

---

[109] Tractatus Theologicus De Angelis authore adm. rev. ac. clar. Samuele Vajda O:S:B: ad S. Martinum d. S. M. Pann. Professo. SS. Tholog. Doct. Post ex administratore Abbatiae B. M. V. de Dömölk S. Aniani Ep. et Conf. Abbate, 1761, creato Typis A. R. P. Aegydii Hollósi V. Conventus B. M. V. de dömölk Prioris, cujus dono possidet R. P. Chrys. Novák O.S.B. ad S. Mart. de S. M. P. Professus. Kézirattár, BK.+ 85/1.

[110] Tractatus Theologicus De Ultimo Fine seu Beatitudine Hominis. U.o. 49 lap.

[111] Tractatus Theologicus De Actibus Humanis. u.o. 48 lap.

Időrendben következő műve a Szentségtan,[112] melynek két kézirata is megvan, ugyanazon kéz írásával. Öt disputációban beszél a szentségek természetéről és szerzéséről, működésükről és eredményükről, kiszolgáltatóikról és felvevőikről, az oltáriszentségről, majd a többi szentségekről (kivéve a bűnbánatét).

Ugyancsak Szepesy Albert kézírásával maradt fenn talán legnagyobb igényű vállalkozása, amely az istenies erényeket taglalja,[113] s amelyet valószínűleg újabb munkakörei miatt már nem tudott befejezni. Az első disputáció a három legfőbb erényről együtt szól. A következő három a hitről, a többi pedig bizonyára már nem készült el. A kézirat vége arról tanúskodik, hogy 1756. augusztus 23-án jutott el eddig.

Vajdának kell még tulajdonítanunk egy morális írást is, amely egy másik művel összemásolva maradt fenn, s amely 35 erkölcsi kázus megoldását tartalmazza.[114]

Vajda elméleti teológiai munkáiról összefoglalóan megállapítható, hogy magas színvonalúak, de nem múlják felül a XVIII. század hasonló műveit. Erősen a skolasztika módszereivel dolgozik és a tiszta hit kifejtésében mindig szem előtt tartja a régi és a jelen kor eltévelyedéseit. A fogalmakat pontosan definiálja, a problémákat minden oldalról körüljárja, mégis tartózkodik attól, hogy elvesszék a részletekben. Számára mindenekelőtt az egyházi tanítóhivatal véleménye a döntő. Ha ismertet is történeti fejlődésében egy problémát, az Egyház tekintélye az auktorokét mindig megelőzi. Van egy-két kérdés, amelyben korát meghaladó nézeteket tanít. Ilyen például a pápai csalatkozhatalanság, melyet csak az I. Vatikáni Zsinat, s Mária szeplőtelen

---

[112] Tractatus Theologicus Speculativus de Sacramentis in genere et in particuli, traditus ab Adm. Rev. Ex. ac Doct. P. et Dom. Samuele Wajda O.S.B. Theol. Doct. necnon in cel. h. Monast. Professore ordinario cet. scriptus vero et auditus F. Adalberto Szepesy e. O. Rel. Professo a 1755. Kézirattár, BK.+ 85/2 97 lap.

[113] Tractatus Teologicus Speculativus de Fide, Spe et Caritate traditus ab. Ad. Rev. Ex. ac Doct. Pat. et Dom. Samuele Wajda O.S.B. ad S. Martinum i. S. Mont. Pannoniae Professo, SS. Theolog. Doct. necnon in celeb. hoc Monast. Professore Ordinario cet. scriptus vero per F Adalbertum Szepesy ejusd. Ord. Religiosum Professum Anno 1756. Kézirattár BK.+ 85/3.

[114] Casus conscientiae. Kézirattár, BK.+ 85/4.

fogantatása, melyet IX. Pius pápa mondott ki. Van azonban olyan nézete is, melyet a későbbi teológia helytelennek ítélt. Ilyen például az, hogy szerinte a házasságkötésénél nem a felek konszenzusa, hanem a pap áldása a szentség lényegi formája.

PRÉDIKÁCIÓI

Vajda, mint említettük, korának népszerű és keresett szónoka volt. 1743 és 57 között tanári munkája mellett ellátta a pannonhalmi magyar hitszónok feladatait is. Sajnos ennek ellenére nem maradt fenn semmiféle prédikációs gyűjtemény a neve alatt. Mindössze egy beszéde jelent meg nyomtatásban és további kettőről van tudomásunk, melyek később kerültek elő. Fennmaradt még három rövid, latin nyelvű prédikációja is, melyeket apátként a nagycsütörtöki szertartás keretében mondott Tihanyban. Egy nagy, és minden bizonnyal különleges értékű életmű morzsái ezek a beszédek. Mégis jó bepillantást engednek Vajda skolasztikus teológián nevelkedett, pontos és rendszeres gondolatmenetébe, valamint nyelvének egészen egyedülálló zamatába. Nézzük tehát időrendi sorrendben ezeket a műveket!

Legkorábbi prédikációja a legtitokzatosabb. Mint ahogy a Pannonhalmi Rendtörténet megállapítja, eredetije nem maradt fenn.[115] Szövegét valaki 1873-ban küldte be a *Katholikus Lelkipásztor* című folyóiratnak, Esztergomba. Hogy ki volt az ismeretlen és hogyan került birtokába a beszéd – nem tudjuk. A népszerű lelkipásztori folyóirat a III. évfolyam 38-45. lapján közölte a szöveget, a következő meglepő magyarázattal:

> „Jelen beszédet eme jegyzet kíséretében kaptuk. «Concio quam dixit Samuel Vajda, Benedictinus in Monte Pannoniae, propter quam tribus diebus pane et aqua maceratus in terra manducare debuit. Tardius Abbas Tihanyensis, sublato ordine, ultimos vitae dies Sabariae clausit. 29 sept. 1795.» („A beszéd, amelyet Vajda Sámuel bencés mondott, Pannonia Hegyén, amiért három napon keresztül kenyéren és vizen élve a földön kellett étkeznie. A későbbi tihanyi apát, elnyervén a rendi méltóságot, élete utolsó napjait Szombathelyen végezte 1795. szept. 29-én.") A szónok urak tudni fogják, mit kell az eredeti jeles beszédből használni, mit mellőzni."

---

[115] PRT V. 421.

A Rendtörténet szerzője az imént említett helyen csak annyit fűz a beszédhez, hogy „Vajda gondolatjait találni benne és szellemessége is rá vall, csak szólásai itt elégszer a népiesből a póriasba mennek át úgy, a mint ezt egyébkor nem igen tapasztalni nála."

A régi korok embereinek információéhsége és irodalmi szükséglete is igen gyakran a prédikációk hallgatásával elégült ki. A szónokok minden időben, a barokk korban azonban különösen is törekedtek arra, hogy mondandójukat érzékletesen,- hatásosan, az érdeklődést maximálisan felkeltve és fenntartva adják elő. Vajda prédikációja a kései barokk próza sajátosságait viseli magán. Nagyon is vaskos, meghökkentő részek váltakoznak hallatlanul finom, elegáns, játékos megoldásokkal. Mintha nem is prédikációnak, hanem szórakoztató előadásnak készült volna.

A beszéd egyébként a kánai menyegző perikópájához tartozik, de valójában a házasság szentségéről szól. Stílusa meglehetősen szabados, nem csoda, ha a kor viszonyai között botrányosnak számított és a már említett büntetést vonta maga után. Vajda többi beszédében valóban nem található ilyen sziporkázó, szinte már öncélú hatáskeresés, legfeljebb a *Páter Mártonnak szomorú éneke* c. csúfolódó verse hasonló stílusú. Inkább a *Jézus élete* bizonyos szakaszai és levelezésének színes fordulatai emlékeztetnek Vajda fiatalkori szókimondására, de mindenképp higgadtabb formában. Fordulatai, hasonlatai, szóhasználata egyértelműen bizonyítják, hogy a szöveg Vajda műve.

A beszédben legfőképp arról próbálja meggyőzni a házasulandókat: megfontolt és érett döntéssel lépjenek házasságra. Mondanivalóját úgy kapcsolja a kánai menyegző történetéhez, hogy „ha minden lakodalomban jelen volna Krisztus anyja, oda hivattatnék Jézus tanítványaival, nem találtatnék annyi szerencsétlen házasság". Régen – írja – a menyegzőre tisztességes és jámbor személyeket hívtak meg, hogy az új házasok tanulhassanak a magaviseletükből. De most ezek helyett „nagy ehetőt, ihatót, lármázót, pajkoskodót, kiket derék asztali embereknek tartanak" gyűjtenek össze. Nem csoda hát, hogy így a házasság „három napi farsang után holtig való böjt" lesz. Mivel „mohón kaptak a kásába, megégették szájokat". Mert „vannak olyan eszeveszett Ádám fiai és leányai, kiknek mihelyest csak a házasságot emlegeti valaki, úgy áll a fülök, mint a paripának, midőn hallja, hogy abrakot rostálnak". Hosszas példálózással inti azokat, akik csak szép társat akarnak szerezni maguknak:

„Nem nagy boldogtalanság-e szép bort venni és jóságával, erejével semmit sem gondolni? Szépek azok a fekete csikszemek, de nem állandók: utóbb idővel megveresednek, mint a Cyprus-beli galamboké; szépek azok a teljes kövér orczák, de nem mindig: idővel megráncosodnak, mint a kifujt üres duda; szép ama sima arcz, de mindig nem: idővel tavali kalendáriom lesz belőle; szépek azok a kláris szinü ajkak, de nem maradandók; szépek azok az ezüst szinü fogak, de nem állandók: idővel úgy állnak, mint a redves karók a résen; szép a deli termet, elég az hozzá, hogy nem mindig: idővel darabra törik, mint a Magdolna alabástrom pakaczkja...".

A hasonlatok ugyanilyen sziporkázó tömkelegével ecseteli, hogy milyen a részeges férj:

„...oly piszkos a gazda, mint a lópakrócz; oly vörös az orra, mint a kalendáriumban az ünnepek; oly mocskos a szája, mint a tíz esztendős főző kanál; oly tüzes az arca, mint a török szattyán; oly egyenes a járása, mint a Dunáé a Csalló-közben."

A „haragos, fúrtfejü férfiú" felesége haját seprűnyéllel fésüli. Pedig Vajda felhívja a figyelmet, hogy Krisztus még az apostoloknak is megtiltotta a bot viselését.

Aztán eleven színekkel ecseteli a „veszekedő türhetetlen, kakas szájú, rossz nyelvü" asszonyokat is „kikről azt mondja a bölcs Salamon: jobb a padláson ülni és a puszta földön lakni, hogysem a versengő haragos asszonnyal. Mert vajjon micsoda egyéb a rossz nyelvü asszony, ha nem férjének hajótörése, órakiáltó kakas a háznál. Kiről most mást nem mondhatunk, hanem ami utolsó czikkelye a Miatyánknak: szabadíts meg a gonosztól. Ekkor nem csoda, ha a gazda úgy bánik az ilyen asszonnyal, mint a talicska- vagy szekérkerékkel", ha nyikorog: „megkeni, s azután hallgat".

Vajda a szólásmondásokat is halmozza beszédében: „legott amint dobot ütnek a háznál, azonnal fegyverhez fog a gazda. Meggondoljátok, hogy mindjárt félreverik a harangot, mihelytst tüzet ad a házatok. Meggondoljátok, hogy többnyire be szokott ütni a mennykő, ahol sokat dörög."

Az anekdota sem hiányozhat a prédikációból. Vajda ezt annak kapcsán alkalmazza, amikor a „haragos asszony kerekes nyelvéről" beszél. Az ilyen asszony férje, hogy könnyen menjen a gyónásra való felkészülés, „a gyónás előtt egyszer nyakon szokott ütni". Ekkor a „trombita" feleség a férje minden bűnét a fejére olvassa. „E szerint a gazda semmit sem fáradott lelkiismeretének megvizsgálásában, csak papirost s téntát vevén, leírta, amit a kereplő elzörgött."

Az alaptalan féltékenykedéstől is inti a házasokat. A „gyanus" asszonyt a „retyegő békához" hasonlítja, s rámutat, hogy a fölösleges gyanakodás vége „Judás Iskariotes olvasója", azaz az öngyilkosság lehet.

Végezetül még egyszer buzdítja a házasulandókat: „szükséges, hogy Jézust, Máriát és a többi tanítványokat mennyegzőtökbe elhivjátok", mert akkor Krisztus „a házasoknak keserü vizét édes borrá változtatja, hogy a földön csöndes házasságuk, ez élet után pedig örök boldogságuk legyen".

Vajda életművében különleges helyet foglal el ez a beszéd. Úgy érezzük, néha maga is megrészegült saját nyelvének hajlékonyságától, s nem tudott parancsolni magának a szerkesztésben. Mondatai néha túlburjánzóak, a rokokóra jellemzően talán túlságosan is csillogóak. Stílusa fölényes, lefegyverző. Végtelén jókedvében még az általa annyira szeretett allegorikus szentírásmagyarázatból is viccet csinál, mikor kifejti, hogy az asszonynak hogyan kell hasonlítania a Péter által kifogott halra. Talán első beszédeinek egyike lehetett ez a prédikáció. Ekkor fedezte fel önmaga is különös tehetségét. Ha túlzásokba is esett, nagyon is szükséges volt ez a kísérlet ahhoz, hogy megszülethessék érett prózája. A büntetés, amit kapott érte, a kor szokásai szerint nem volt túlzottan jelentős. Mindenesetre környezete is kénytelen volt felfigyelni arra, hogy Vajda nem iskolás, szokványos módon teljesíti feladatát.

Egyetlen beszédét, amely életében nyomtatásban is megjelent, 1753-ban mondotta Győrben, a jezsuiták templomában, Szent Ignác tiszteletére.[116] Vajda igen jó kapcsolatokat tartott fenn a jezsuitákkal.

---

[116] LOJOLA SZENT IGNÁTZNAK jESUS TÁRSASÁGA ALKOTÓJÁNAK DITSIRETE Mellyet Azon Szentnek ünnepe alkalmatosságával Győröt Tisztelendő Pater JESUiták Templomában Mondot T.P. VAJDA SAMUEL Szent Benedek Szerzetébül, Szent Mártonban, Régi Hires Királyi Klastromban Szent-

Nagyon tisztelte munkájukat és baráti viszonyban volt közülük sokakkal, többek közt Pray Györggyel is. Feloszlatásukat nagyon szívére vette, amint ez kitetszik a *Jézus élete* c. munkájának azon szakaszából, amelyben éles hangon veszi pártfogásába őket, s melyet a cenzúra nem is engedett kinyomtatni. Hollósyhoz írt leveleiben is gyakran foglalkozik velük, s reménykedik az ő visszaállításukban is. Nem véletlen tehát, hogy Vajda a jezsuita templomba is meghívást kapott egy ünnepi szónoklatra.

A húszoldalas kis nyomtatvány elején háromoldalas „ajánló levél" olvasható K. J. aláírással, Sajghó Benedek főapáthoz. Bizonyára az ismeretlen közreadó kedveskedése. Kifejti, hogy az ő kolostorából származó „mézzel folyó Patakhoz, vagy inkább folyó vizhez hasonló ékes beszédet" illik most őhozzá, „mint egy tengerhez, illendő hálaadással" visszatéríteni. Egyben bocsánatot is kér a kiadásért, amit eddig nem hozott tudtára. Dicséri a főapátot, amiért nagy tisztelője Szent Ignácnak és rendjének, s kéri, engedje meg, hogy „e jeles beszédnek Nemes Autorát, Te tőlled mint egy Noétúl ki küldetett Galambot, a Te Királyi Klastromodba, ama Magyar Pogányságnak megapadott viz özöne után a Szent Mártoni Hegyen mint egy meg-szállott Bárkába, viszsza repittsük".

A négy evangélistát és a Szentlelket szimbolikusan ábrázoló kis képecske alatt kezdődik Vajda Szentbeszéde a „fel-vetett tzikkely"-lyel, vagyis a mottóval: „Non nobis, Domine, non nobis, sed Nomini tuo da gloriam" (Zsolt 113, 9), majd ezt követi a „rövid summa":

> „Lojóla Szent Ignátz el-vesztette, a mennyire rajta állot, minden bötsületét az Isten dütsőségéért, először: JESUS Társasága fundálásában, melly az illyen nemes munkábúl az ő Mesterére térülhetet volna. Az után: minden egyéb tselekedeteiben-is, midön az egy Isten dütsöségét minden ditsiret nélkül maradott Szenté akart lenni. Sött harmadszor: a mennyei

---

séges Theologiának Doktora, és mostani érdemes Professora. M.D.CC.LIII. Egy-Némelly Szent Benedek és Szent Ignátz Atyákhoz nagy buzgósággal viseltetvén, author hire nélkül mások kivánságára ki-botsátotta. Nyomtattatott Györöt, Streibig Gergely János, Királyi és Püspöki Könyv-nyomtató által.

dütsöséget-is kotzkára vetette az Isteni dütsöség buzgóságáért."

Valószínű, hogy a nyomdász helyezte ide ezt az összefoglalást, mert a bevezetés végén ugyanígy megtaláljuk.

Ez a summa egyébként híven tükrözi Vajda stílusának alakulását. Remekül felépített, logikus, jól követhető prédikációt ír, kevesebb csillogással, kevesebb egyéni hanggal, kevésbé szokatlanul. Ugyanakkor mégis átüt a szövegen a sajátos vajdai stílus. Rögtön közmondással kezdi beszédét: „A Mives-embert ditsiri az ő munkája". Amint a Példabeszédek könyve szerint az erős asszonyt cselekedetei dicsérik, amint a 18. zsoltár szerint az egek hirdetik Isten kezének alkotását, úgy dicséri Jézus Társasága az alapító kiválóságát, akit Vajda szokatlan módon pátriárkának nevez.

Vajda sokat idézi a Szentírást, s egy-két alkalommal Szent Bernátot egy alkalommal Ambrust is. Ez új dolog az előzőhöz képest, de Vajda összes későbbi művében is mindig így tesz majd. Először latinul hozza a forrást, majd rögtön le is fordítja, de legtöbbször nem egészen pontosan, hanem kibővítve, illetve olyan módon, hogy az jobban alátámassza mondanivalóját. A lap alján szinte kivétel nélkül megadja a locust, ahonnan az idézet származik. Bár ez épp ebben a munkában marad el legtöbbször, ezt inkább a közreadó, vagy a nyomdász hibájának róhatjuk fel. Ha Vajda készítette volna elő a nyomtatásra a szöveget, biztosan nagyobb gondja lett volna erre.

Vajda azt tartja Ignác nagy érdemének, hogy „mint a szorgalmatos méhetske minden virágzó jóságnak zirját öszve-horta", minden őt megelőző rendtől és értékből a legjobbat eltanulva hozta létre társaságát. Ekkor egy hamisítatlan, vajdai kemény oldalvágás következik az „eretnekere":

> „Illet, tudni illik az Isten bölts gondviseléséhez, hogy mikor *Luther* és *Kálvinus* a régen ki-atkoztatott Eretnekek rongyos fólttyaibúl köntöst toldozgattak az utánnok lázadott nyájnak; ugyan azon üdőben a JESUS neve alatt öszve-eskütt Társaságnak-is új *mundér* készittetnék, melly minden külömböző Szentségnek leg-szebb részeibül volna öszve-szedve".

Vajda tehát, aki szenvedélyes lelkesedéssel őrködött az igaz hit tisztasága fölött, és soha nem mulasztotta el, hogy a téves nézeteket frappánsan megcáfolja, érthető módon szimpatizál a jezsuita renddel és alapítójával.

Ezek után Vajda a napba öltözött asszonyhoz (Jel 12.) hasonlítja a rendet – kissé erőltetetten, allegorikusan. Ezután a bevezető után jelenti ki, hogy itt, Szent Ignác templomában Isten dicsőségéről akar beszélni, ahogy Ignác is mindig alárendelte a saját dicsőségét Istenének. Majd a „rövid summából" már ismert szavakkal összefoglalja a beszéd „fel-tett tzélját".

Az első részben Jézus és Ignác hasonlóságáról beszél. Amint az Isten Fia kiüresítette magát és emberré lett, hogy a Jézus nevet kapja, Ignác is kiüresítette szívét „minden földi mulandó bötsület kivánságátúl", hogy Jézus társa lehessen, s róla nevezte el rendjét, nem önmagáról. Ám nemcsak mint „hivságos ingyen, vagy érdem nélkűl, pénzen szerzett tzifra titulussal" akarta rendjét ékesíteni ezzel a névvel. Tudta, hogy Krisztus „nem ingyen, hanem fáratságos sok érdemek után nyerte el ezt a fényes nevet", s ebben is hasonlítani akart hozzá, hogy így együtt munkálkodjék Jézussal a világ üdvössége megszerzésében, együtt munkálkodjék Jézus nevének felmagasztalásában, mindenkor társa lévén Jézusnak nemcsak a becsületes nevezetben, hanem a becsületlen szegénységben, megvetésben és üldözésben is.

A második rész tulajdonképpen ugyanezeket a gondolatokat variálja. Itt meséli el Ignác életét, hogy édesanyja Krisztus születésének emlékére istállóban akarta megszülni, hogy harminc éves koráig világias életmódot folytatott. Nagy lelkesedéssel ír a megtérését okozó sebesülésről:

> „O szerentsés eset! ... Szerentsés láb-törés! melly nagy hadi sereget állitasz te lábra, kiknek erejét semmi Pokolban forrásztott golyóbis meg-nem törheti. Meg-sebesittetik *Ignátz* lába ugyan akkor, mikor a sok Eretnekek támadása miat halálos ájúlásokkal szorongattatik az Anyaszentegyház szive, hogy az ő sebeibül tsöpögő balsamum irral a Kristus mátkájának bágyodása meg-vidámittatnék. Áldott ágyu-lövés, melly szinte Pünkösd napján dörgöt a Pampelónai bástyákon... hogy mind két dörgéssel azon egy Babilonnak, azon egy hitetlenségnek falai öszve-döntetnének. Azt is merem mondani,

hogy ennek a lövésnek maga a Szent Lélek Isten volt a Pattyantúsa...".

Így alakulhatott meg az a társaság, amely komoly erővel szállt szembe „Lutherrel Németországban, Kálvinnal Franciaországban".

Vajda tehát itt sem mulasztja el, hogy néven nevezze azokat, akiket felelősnek tart az Egyház megosztásáért.

Majd Szent Pálhoz hasonlítja Ignácot. Őt is ez a baleset döbbentette rá, hogy eddigi életét elpazarolta, s ekkor „kezdi el-rendelni elébbi életének rendetlenségét".

Ezután hosszasan taglalja a megtérést követő nehézségeket, a tanulást, az utazásokat, a remeteséget, a böjtöt, a rosszakarókat, hogy szinte a mártírok nyomába is be kellett lépnie. Még megtérésével is gyalázatot szerzett magának, hiszen ellenségei ezt gyávasággal magyarázták.

Vajda szereti a kérdések halmozását is, ezzel a módszerrel sorolja fel Ignác érdemeit:

> „Ki lészen tehát az az *Ignátz*, kit... minden kóldúsok min-gyárt meg-térésének elein Szentnek kiáltottak?... kit... nagy Szentek úgy tiszteltek mint leg-nagyobb szentet?... kit négy Romai Pápák... tsak nem még éltében a Szentek Lajstromába irtak?... Kit az ő buzgóságának elsö szülött-fia... Xaverius Szent Ferentz még éltében segitségül szokot hini a létaniákban... kinek mindenkor tiszteség okaért térden álva szotok (!) irni... kinek neve emlétésére a meg-szállott testekbűl annyi ördögök ki üzettettek."

A harmadik részben Ignác teljes önátadását reprezentálja:

> „a meny-ország szerelmét úgy el-nyomta *Ignátz* szivében az Isten dütsöségének kivánsága, hogy a mint maga meg-vallotta, ha szabad választása hagyattatnék, inkább akarna tulajdon üdvösségének kétséges-voltával e földön élni; hogy sem most mingyárt a Meny-országba repülni, ha ez az élete az Isten dütsöségének öregbétésére szolgálhatna. "

Ebből levonja a következtetést, amelyet Vajda a maga számára is követendőnek tartott: „az Istennek, és felebarátnak tett szolgálatot nagyobbra kell bötsülni a dütsőség koronájánál". Ezt a felfogást még az angyalok és az apostolok szereteténél is különbnek állítja.

Befejezésképp még egyszer összefoglalja a mondottakat és Szent Ignác fohászával zárja beszédét: „O Isten! bár tégedet az emberek meg- ismernének!" Ehhez csatlakozik Vajda őszinte vágya is:

> „O Isten! ismernének-meg az Európabéli fejér nemzetségek; de nem külömben a fekete szeretsenek-is. És ha Athénásban volt egy isméretlen Isten, Ismérje-meg a te Uraságodat a földnek minden része; nem tsak az *Apennini* magas hegyeken; hanem a *Chinai* bástyákon is által hágjon a te neved. A te dütsöséged híressedgyenki azokra az Országokra-is, melylyeket *Columbus Kristóff* fel-nem talált, és a te hitednek zászlói azokra a partokra szegeztessenek, mellyeken vas-matskát nem vethetet *Americus Vesputius*. Nap keletnél derülyen fel a te isméreted, és ott-se homályosodgyék-meg, a hol le nyukszik a Nap."

Vajda ezzel a beszédével igazi barokk szónokká vált. Gondolatait nem engedi szabadon csapongani, hanem előre eltervezett mederbe tereli őket. Ehhez akkor is ragaszkodik, ha egy kissé erőltetetté, túlságosan megszerkesztetté válik a beszéd. Erejét nem a magamutogató csillogás, hanem a sodró gondolatiság és a kordában tartott nyelvi hajlékonyság adja. A barokk ünnepi beszéd teljes eszköztárát felvonultatja, s meg tudja őrizni azt a hangot, ami miatt nem válik minden egyéniséget nélkülöző tucatprédikációvá.

Harmadik ismert beszédét, melyet már tihanyi apát korában mondott Pannonhalmán, Szent Benedek ünnepén, jelen munka keretében ismertetjük először. A Pannonhalmi Főkönyvtár Kézirattárából Bu 352 jelzet alatt került elő. A hat lapon, 12 oldalon található, igen apró betűkkel lejegyzett beszédet nem ismerte sem a Pannonhalmi Rendtörténet írója, sem a későbbi kutatás. Az utolsó oldalon található megjegyzés szerint : „Dicta in S. Monte Pann. 1767 ab A. R. P. Samuele Wajda O.S.B. ad s.m.p.", illetve: „Descripta Anno 1771 die 22 Junii a (?) B. O.S.B." („Mondatott Pannonia szent Hegyén 1767-ben Vajda Sámuel, tisztelendő apát atya által a s.[uam] m.[anum]

p.[roprium]-nak, illetve: lejegyeztetett 1771. június 22-én, B. OSB által.") Az ismeretlen bencés másoló tehát mintegy négy esztendővel az elmondás után írhatta le a homíliát, minden bizonnyal Vajda saját kezű kéziratáról. A beszéd felépítése és stílusa alapján egyértelműen Vajdának tulajdonítható. Más forrásból is tudjuk, hogy 1767-ben Vajda szónokolt Szent Benedek ünnepén.[117]

A mottót Vajda most a Zsoltárok könyvéből veszi (47, 11): „A te neved szerént, vagyon a te ditséreted is." A beszédet pedig most is közmondásszerű megállapítással kezdi: „A ditséretes név nagy embereket illet. Valaki a tekéntetes nevet érdemetlenül viseli, azt a szép név nem ékeséti, hanem kisebbéti, mint az igaz gyöngyök az éktelen ortzát rutéttyák, nem tsinosittyák." Ezután bibliai példákon mutatja be, hogy Isten milyen bölcsen változtatta meg az arra érdemesek nevét, majd megmagyarázza Szent Benedek Pátriárka nevének jelentését.

Érdekes, hogy Vajdának épp két rendalapítóról mondott beszéde maradt fenn. Több közös ötlet is található Ignác és Benedek dícsérete között, pl. hogy a szentek különböző erényeit egy személyben egyesítették. Ugyanakkor végig megfigyelhető, hogy Vajda otthonosabban mozog a „hazai pályán", több történetet és eseményt tud kapcsolni saját rendjének alapítójához.

A bevezetés végén ismét megadja a beszéd vázlatát: „Sz. Benedek Pátriárka, áldott volt az ő személlyében, ez lészen az első része: áldott volt az ő szerzetében, ez lészen a második része".

Az első részben Vajda meglepő gondolatmenettel támasztja alá Benedek nemesi származásának fontosságát. Bár egy szentnél nem sokat számít az előkelőség, mégis „maga az Isten is bővebb malasztokkal szokta diszeséteni a fejedelmeket, mint-sem a köz-rendet, miképpen az Emberek-is tsak az ezűst és, arany edényeket szokták gyémánt-kövekkel ki-rakni, és a mesterséges formákat, nem tölgy-fában metszeni, hanem elefánt-tsontban."

Ezután mondja el Benedek életét, de csak fiatalságát, azt sem nagy részletességgel, hanem a főbb mozzanatokra koncentráltan, igen megkapóan. Beszámol iskoláiról és a pusztába való telepedéséről, mikor észrevette, hogy „a szabad tudományok tejével a szabados

---

[117] Act. Archiabb. Fasc. 58. nr.99. Szabó Jakab laikus testvér naplója.

életnek mérge-is cspeghetne szivében". Hosszasan ecseteli önmegtagadását, tiszta életét és megkísértését.

> „Az ördög sok izbéli ostromlásokkal sem[m]it nem fogván Sz. Benedek álhatatosságán, majd hasonló eszközzel akarta ötet ki-tsalni a pusztából, mellyel az első embert ki-kerétette a Paraditsomból. Adamot meg ejtette egy asszony-állatnak nyelve által, Benedeket meg-kisértette egy más asszonynak képe által... Sz. Benedek már lábbal tapotta az egész világ ditsősségét, és mégis ki nem törölheti elméjéből egy hervadó ortzának szépségét... minden nap az angyalok társaságában gyönyörködött, és mégis egy keserü gyönyörüségben tsak nem el merül minden gondolattya: az ő szivében szűntelen égett az isteni szeretetnek tűze, mellyben most bűzőlőgni kezd a buja szeretetnek száraz taplója."

Majd jön a híres tövisbe ugrás-jelenet, melynek végén Vajda bocsánatot is kér hallgatóitól, hogy „az ő meztelenségét merészlem mustrálni elöttetek", de meg kell ezt említeni, hiszen Benedek így szedett a tövisbokorról gyümölcsöt, mivel „a bujtorjánok között fügét mutatott az ördögnek".

A második részt, melyben Szent Benedeket a rendjében mondja áldottnak, rögtön mentegetőzéssel kezdi:

> „Tudom ugyan, hogy a fiak szájában mindenkor gyanóságos az ő attyoknak, és fámiliájoknak ditsérete, s azért méltán tarthatok, hogy hitelt ne találhatok előttetek, mikor Sz. Benedek Szerzetének méltóságit elől számlálom, mellyeket egy idegen Praedicatornak szájában-is tsak mesterséggel hémezett szószaporétásnak etélhetnénk."

Ugyanakkor idéz „egy tudós pogányt", akit nem nevez meg, sőt a gondosan vezetett lapszéli hivatkozások között sem említi a művet: „Non ego Verecundia domestici Sangvinis gloriae quidqua[m], dum verum refero, subtraham" („Tapintatból nem vonok el semmit a vérségi családunk dicsőségéből, miközben megmondom az igazságot"), s szokás szerint kicsit a maga szájíze szerint alakítja: „Szemérmetes-

ségből Szerzetes Nemzetségunknek ditsöségét leg küssebben megnem héjánosétom."

Majd fölemlegeti a bencés „tudós férfiak és okos szüzek" munkáit, melyekben az Egyház „több lelkeket tápláló édes eledeleket talál, hogy sem Sámson az Oroszlánynak szájában".

A bölcsesség után a nagy méltóságok viselését említi. Pontos statisztikai adatokkal szolgál, hány császár és király szállt le trónusáról, akik aztán „Sz. Benedek klastromiban rekeszkettek engedelmességet tanulni", hány bencés kapott bíborosi, érseki vagy püspöki méltóságot, hány új rend sarjadt a régiből, milyen sokan lettek vértanúvá. Annál inkább érdekesek ezek az adatok, mivel a pannonhalmi barokk ebédlőben (mely Sajghó főapát idejében, 1734-ben készült el, vagyis a beszéd elhangzásakor még „új"-nak számított), a mennyezeti freskókon, puttók által tartott iratokon ugyanezek az adatok szerepelnek.

Vajda a kolostorok gazdagságát is Isten áldásának tartja, mert „Isten szükölködni nem engedi az ö hiv szolgait". Ugyanakkor ebből a gazdagságból más is részesedhet, hiszen ahol gazdag kolostor van, „ugyan-ott pénzes Ládája, és teli tsűrűje vagyon a jövevényeknek, és szükölködöknek". Itt következik aztán a főapát dicsérete is.

Mindazonáltal tudja, hogy a bencések igazi kincse nem a gazdagság, az arany és az ezüst, hanem a „tekélletes szentség". Szent Benedeket arra választotta ki Isten, hogy „a fekete köntös alatt békesség hirdető fehér angyalokat, és klastrom korláttya között az egész feldet által futó apostolokat nevelne". Újból számszerű adatok következnek, hogy hány férfi és női kolostor él Benedek Regulája szerint, hány szent került ki belőlük, milyen sok országot térítettek meg, és név szerint is megemlít néhány kiváló bencést (pl. a clunyi apátokat, Anzelmet, Gellértet, Rupertet, Bonifácot stb.). Ekkor még nem is kétséges számára, hogy a rend dicsősége megmarad örökké.

> „Minden dolognak nagy bötsüt szokott adni az állandóság, és némelly alkotmányoknak, tsak azért nagyobb az árok, hogy soká tartanak, noha egyéb eránt sem[m]i különös jóság nints az ő természetekben. Egy darab kristál Öveg annyit érne, mint egy Gyémánt, és a gymánt olly oltsó volna, mint az öveg, ha a gyémánt olly töredéken volna, mint az öveg, és az öveg olly soká tartana, mint a gyémánt. A Nemességet bötsüllyük a

régiségért, és az asszonyi szépséget hivságnak mondgyuk mulandóságáért. Az öregséget tiszteletben tartyuk az hosszu életért, és az iffjuságot meg vettyük a kevés időért. Maga a jóság-is, melly az embernek leg drágább kintse, mit ir, ha so káig nem tart? leg alább Istennél nem érdemely semmit."

Az alapítástól eltelt 1230 esztendő alatt rengeteg birodalom jött létre, de mind elpusztultak, Szent Benedek kolostorai azonban mindvégig fennállnak. (Mennyivel szerényebb és önkritikusabb hangot üt majd meg Vajda a feloszlatás után írt leveleiben!)

Végül Szent Benedekhez forduló imádsággal zárja szentbeszédét, melyben kéri, hogy áldja meg a bencéseket, különösen ezt a kolostort, végül a „mi Benedekünket", vagyis a főapátot.

A Bakonybéli Apátság Könyvtárából került a Pannonhalmi Főkönyvtár Kézirattárába az a prédikációgyűjtemény, amely Hollósy Egyed szentbeszédeit tartalmazza, a szerző kézírásával.[118] E gyűjteménybe ékelődik a 65–70. lapokon az imént már említett három latin nyelvű beszéd, melyeket Vajda 1772-ben, 73-ban és 74-ben a nagycsütörtöki szertartás keretében mondott.[119] A rendtörténet írójának is volt tudomása ezekről a „kurta" beszédekről, de csak annyit állapít meg róluk, hogy „különösebb jelentőségök nincsen".[120]

Terjedelemre valóban nem jelentősek ezek a beszédek, de ennél alaposabb odafigyelést kívánnak, éppen sajátos jellegük miatt. Nem is nevezhetők a szó klasszikus értelmében prédikációnak. Sokkal inkább „intések", az ünnep lényegét megvilágító elmélkedések, a nagyhétre és a szent három napra való lelki ráhangolódást segítő gondolatok. Mivel nem a széles nyilvánosságnak, hanem a szerzetesi közösségnek szólnak, sokkal bensőségesebbek, mint egyéb beszédei, több az utalás „ránk", azaz a szezetespapokra, akik sajátos módon részesei az ünnepnek, több a Regulára való utalás, mint másutt.

Az első beszéd a megváltás szeretetből, az emberekért, a legkisebbekért is történt csodálatos művét állítja a hallgatók elé. Vajda

---

118 BK. 1/1.

119 Minden beszéd fölött a „dixit R[everen]d[issi]mus D.[ominus] Samuel. in Tihan." megjegyzés olvasható. Ugyancsak Hollósy kézírása.

120 PRT. V. 449.

stílusát ismerve kicsit sajnálhatjuk, hogy nem magyarul szólal meg ez az erőteljes beszéd:

> „Quid ergo rei esse censebimus, quod illud instruxerit pro hominibus? pro abjectis terrae vermiculis? pro pugillo cineris? et vili massa corruptionis? et quod instruxerit non modo pro hominibus diademate redimitis, nobilibus aut doctis; sed etiam pro maxime stupidis aggrestibus, barbaris, pro extremi ingenii, et infirma sortis foece."

> („Gondoljuk csak meg, hogy mi az, amit értünk, emberekért szerzett, a föld megvetett férgeiért, egy maroknyi hamuért, a romlás hitvány tömegéért. És amit szerzett, nemcsak a diadémmal megváltott nemes és művelt emberekért szerezte, hanem leginkább a faragatlan betyárokért, a barbárokért és a sorsnak legmegvetendőbb képességű gyenge söpredékéért.")

A mai ünnep teszi lehetővé, hogy az Úr nemcsak imádható, hanem magunkhoz is vehető, hiszen bárhol jelen lehet:

> „Nunc autem per omnes qvatvor mundi plagas non est vicus tam abjectus, non Templum tam vulgare, non Sacrarium tam inops, ubi reponi nostri causa non ferat; non est plantea tam sordida, per quam deferri, non tugurium tam plebejum, quod subire, non aegrotus tam foetens, ac despicabilis, ad quem invisere non sustineat."

> („Most pedig a világ négy égtáján nincs olyan távoli hely, olyan egyszerű templom, olyan szerény kápolna, amely ne viselné el, hogy ott miattunk el ne helyezzék; nincs olyan szennyes utca, amin végig ne vinnék, nincs olyan közönséges hajlék, ahová be ne térne, nincs olyan bűzlő és megvetendő beteg, akit meg ne látogatna.")

Burkoltan itt is tesz egy oldalvágást a protestánsok felé. Figyelmezteti hallgatóit, hogy akik az Istent testileg jelenvalónak hiszik az oltáron, méltón vegyék magukhoz, mert a saját ítéletüket eszik és iszszák, és jaj azoknak, akik nem különböztetik meg az Úr testét. Végül

Szent Tamás úrnapi himnuszát idézi: „O res mirabilis manducat Dominum pauper servus et humilis". (Ó csodálatos dolog: az Úrban részesedik a szegény, a szolga és az egyszerű.)

A második beszéd a szenvedő Jézust állítja szemünk elé, aki az utolsó vacsorán megjövendöli, hogy mi vár rá. Mivel erről a szenvedésről kell most ezekben a napokban különösen is elmélkedni, Jézus testi szenvedéseit ecseteli és a „fájdalmak férfiát"[121] állítja beszéde középpontjába, aki azonban mindezek bekövetkezte előtt még szenvedésének örök emlékét akarta hagyni és az alázatosságra akart példát mutatni.

Ezután figyelmezteti társait, hogy akik mindennap ennek az áldozatnak a megújításánál asszisztálnak, olyan lélekkel tegyék, mintha Jézus keresztjénél állnának. Szép imával zárja elmélkedését:

> „Sit igitur studium nostrum in passione, et morte D[omi]ni meditari, unde virtus accedat portandi facilius aerumas praesentis vitae, et aeterne succedat gloriae certa expectatio, ut et patientia ipsius habere documenta, et resurrectionis consortia mereamur."
>
> („Arra törekedjünk tehát, hogy az Úr szenvedésében és halálában elmélkedjünk, hogy onnan erő származzék a jelen élet gondjainak könnyebb elviselésére, és várakozás következzék az örök dicsőségére, hogy türelmünkkel kiérdemeljük az ő tanúságait is, és feltámadásának részesei legyünk.")

A harmadik beszéd egészen rövid. Ismét azzal kezdi, hogy a nagyböjt végén az Úr szenvedésének misztériumaira kell fokozottan figyelni és belsőleg kell ünnepelni: „Quid juvat notari in Callendario Hebdomadam majorem, si non major sit in corde devotio, quam alia quaelibet hebdomada anni?" („Mi értelme van feljegyezni a naptárban a Nagyhetet, ha nincs a szívben nagyobb áhitat, mint az év bármelyik más hetén?") – kérdezi. Fölösleges a passiót énekelni, hacsak nem szívből hangzik, nehogy hasonlók legyünk azokhoz a gyerekekhez, akiket Lukács evangélista említ, amint odakiáltják egymásnak:

---

[121] Iz 53., 3.

„Cantabimus vobis tibiis, et non saltastis, lamentavimus, et non plorastis".[122]

Ebben a rövid szövegben Vajda kétszer is utal Szent Benedek Regulájának 49. fejezetére, mely a böjt megtartásáról szól. Egyszer arra figyelmeztet, hogy mi - azaz a szezetesek - a fogadalom miatt minden időben böjti fegyelmet tartozunk tartani. A végén pedig arra biztat, hogy szolgálatának szokott mértékéhez mindenki adjon hozzá valamit, több imádságot, ételben-italban önmegtagadást stb., hogy így a lelki vágyódás örömével várjuk a szent húsvétot.

Csak sajnálhatjuk, hogy Vajda minden bizonnyal gazdag prédikáció-termésből mindössze ennyiről van tudomásunk. Így is megállapíthatjuk, hogy a barokk prédikáció kései szakaszának szokatlan, egyéni hangú képviselője volt, aki a mesterségbeli biztos tudást és a meglepetést okozni tudó gondolkodás- és kifejezésmódot egyesítette. Ha több beszéde marad fönn, ezek bizonyára még jobban alátámasztanák ezt a megállapítást, így azonban inkább csak sejthetjük, hogy a XVIII. század egyik legkiválóbb szónoka volt.

---

[122] Lk 7. 32.

A „JÉZUS ÉLETE"

Vajda tihanyi apátsága idején írta meg és adta ki három egymást követő évben (1772, 1773, 1774) élete főművét, a *Jézus életét*.[123] A mintegy kétezer oldalas írás Vajda legismertebb munkája az utókor számára. Míg többi műveivel alig, vagy egyáltalán nem foglalkoztak, ez az evangélium-harmónia többek érdeklődését váltotta ki. Horányi Elek, aki éppen ebben az időben dolgozott irodalomtörténeti könyvén, nagy lelkesedéssel számol be a már megjelent két kötetről.[124] Valóban megállapíthatjuk, hogy az apátúr megérlelt, józan bölcsességének, élettapasztalatának, zamatos, burjánzó stílusának betetőzése ez a monumentális szintézis.

Előszavában az író büszkén állítja, hogy bár a világon mindeddig sokan próbálkoztak Jézus cselekedeteinek – melyeket az evangélisták néha rendszertelenül jegyeztek fel – egy bizonyos rendbe hozásával, tudomása szerint magyar nyelven még senki sem fogott hasonló vállalkozásba. Vajda nem ismerhette Mikes Kelemen hasonló művét,[125] mely kéziratban maradt és híre nem jutott el hazánkba, így, legalább a nyomtatást tekintve, valóban övé az elsőség. Ráadásul Mikes műve nem eredeti, hanem fordítás. Nicolaus Le Tourneux (1640–1686), a jeles párizsi szónok művét vette alapul, akinek főművét, az *Année chrétienne*-t Rodostóban is ismerték és olvasták Mikesék.[126]

---

[123] A MI URUNK JESUS KRISTUSNAK ÉLETE Mellyet a négy Evángeliomból egyet tsinálván, renbe szedett, és sok idvösséges Tanúságokkal megbövitett, FŐ-TISZTELENDŐ VAJDA SAMUEL Szent Benedek Szerzetén-lévő Tihányi Klastromnak Apátura. POZSONYBAN LANDERER MIHÁLY JÁNOS betűivel

Landerer Mihály 1772-ből származó, Vajdához írott, a nyomtatással kapcsolatos levele fennmaradt: Act. Abb. Tih. Fasc. 20. Nr. 43.

[124] Horányi Elek: Memoria Hungarorum et provincialium scriptis editis notorum III. 1877. 492–493.

[125] Mikes Kelemen: A Kristus Jésus Életének Historiaja 1748. Kiadva: Mikes Kelemen összes művei. Bp., Akadémiai 1970. III. kötet 565–782.

[126] U.o.: 970.

Ugyanígy nem tekinthetjük önálló műnek Illyés András (1637–1712), a későbbi erdélyi püspök munkáját sem, aki még pozsonyi kanonokként lefordította Nicolaus Avancinus német jezsuita művét,[127] amely *A Krisztus Jézus élete* címen jelent meg Nagyszombatban 1680-ban.

Igazat adhatunk Zolnai Bélának[128] abban, hogy Vajdának valójában nem sok köze volt a bevezetőben felsorolt írókhoz, akiket elődjének tekint, azaz Theophilushoz, Tatziánushoz, Eusebiushoz, Baroniushoz, Torniellushoz, Useriushoz, Scaligerhez, Petaviushoz, Gersonhoz, Alánus-Kopushoz, Janseniushoz,[129] La Haye-hez, Blosiushoz, Henriethez vagy Lutzhoz.[130] Egyedül a „Lámi nevü frantzia papnak" művét vette alapul. Bernhard Lamy (1640–1715) oratoriánus, kiváló karteziánus képzettségű teológus volt, akit kortársai janzenistának tartottak. *Harmonie ou concorde des Evangelistes* című munkájával hívta fel magára a figyelmet, s kavart nagy vitát hazája teológusai és történészei körében a XVII. század végén.[131] Később evangéliumi regényt is szerkesztett.[132]

Mindazonáltal Vajda inkább csak az ötletet vette Lamytól, a szentírási részek kronológiájában támaszkodott rá – néhány eset kivételével –, de teljesen önálló művet hozott létre. Műve megírásakor – a bevezető Tudósítás szerint – három dolgot vett alapul. Megtartotta az evangélisták saját szavait,[133] hiszen szerinte „az Evangelistáknak tulajdon szavaikban több lélek, és elevenség vagyon, mintsem más

---

[127] Vita et doctrina Jesu Christi, 1665.

[128] Zolnai Béla: A janzenizmus kutatása Középeurópában In.: Universitas Francisco-Josephiana Acta Philosophica 4. Kolozsvár 1944. 161–167.

[129] Nem a janzenizmus atyjáról, hanem Cornelius Jansenius (1510–76) genti püspökről van szó!

[130] Zolnai, i.m.: 162.

[131] Holl Béla: A magyar legenda a XVIII. században (szakdolgozat és doktori értekezés) Bp., 1948. (kézirat) 90.

[132] Zolnai, i.m.: 162.

[133] Ebben is különbözik Mikes művétől, melyben a szerző a saját szavaival meséli el a történeteket, az Evangélium szövegét mintegy beleszőve a sajátjába. Pl. Palesztina leírása kapcsán expresszív módon mutat be egy egzotikus, keleti tájat, majd belekezd a történet elmondásába.

akár kinek ékesen folyó beszédében. Reménylem-is, hogy az Evangelistáknak együgyü, és értelmes ki-mondások, mellyet a Szent Lélek öntött beléjek, és a mellynek módját semmi emberi elmének találmánya nem követheti, mindenkor betsösebb lészen a Keresztyének füleiben, hogysem a legtudósb emberek iskolyabéli regolák szerént elrendelt irások".[134] Megjegyzi továbbá, hogy akik ékesebben és bővebben akarták elmondani Jézus életét, sok olyan kétséges dolgot is belekevertek, amiknek nincs alapja a Szentírásban.[135]

Művében arra is nagy figyelmet fordított, hogy az evangélisták minden szava megmaradjon. Ahol egy eseményről többen is beszámoltak, ott a különböző szálakat úgy sodorja eggyé, hogy „a beszéd folyásának akadálya nélkül" legyen olvasható és semmi se vesszen el az egyes szövegekből. „Néha három egy-más után következő szók három külömböző Evangelistáknak irásiból-is vetettek légyen".[136] Bevallja, hogy ez sok problémát jelentett neki, ezért pl. el is hagyta Lukács nemzetségtábláját, de igyekezett, hogy lehetőleg egy igécskét se kelljen elhullatnia.

Végül az események sorrendjét illetően állapítja meg, hogy Máté és János kronológiáját tartja helyesebbnek, hiszen Jézus belső köréhez tartoztak, de ők sem megbízhatók mindig. A sok különböző lehetőség közül ő Lamyét vette alapul, de ahol szükségét érezte, módosított rajta.

Vajda egyénisége azonban nem az evangéliumok „rendbe szedésében",[137] hanem az egyes szakaszokhoz fűzött *Tanuságokban* mutatkozik meg. Ezeket a magyarázatokat azért írta – mondja a Tudósításban –, hogy az olvasót áhítatos indulatokra és a tökéletes jóságok szerelmére indítsa. Kifejti azt is, hogy Jézusnak nemcsak tanítása, hanem minden jelentéktelennek tűnő cselekedete is mély

---

134 A bevezetés számozatlan 3. oldalán.

135 Látni fogjuk, hogy mondandóját színesítendő Vajda is igen sok elképzelt mozzanatot szerepeltet a Tanúságokban. Az evangéliumok szövegét azonban valóban tisztán őrizte meg.

136 A bevezetés számozatlan 4. oldalán.

137 Amint Zolnai megállapítja, Vajda nem egyéni fordítást propagál, mint a janzenisták (i.m. 163.). A szöveget teljesen Káldy György fordításából veszi át és szövi össze. Biztosra vehető, hogy Vajda az 1732-es nagyszombati kiadás alapján dolgozott.

értelmű tanítást hordoz. Ezeket próbálja kifejteni az olvasó számára. Láthatjuk tehát, hogy Vajda ahhoz az írásmagyarázó csoporthoz tartozik, mely allegorikusan értelmezi a Szentírás minden egyes mozzanatát, s mely a keresztény ókortól, az alexandriai iskolától kezdve egészen a XIX. századig, sőt, bizonyos értelemben egészen napjainkig jelen van az egyházban. Mivel Vajda a katolikus szentatyák, főként Nagy Szent Gergely, Szent Ágoston és Szent Bernát allegorizáló tanításán nevelkedett,[138] nem csoda, hogy maga is az ő módszerüket követi.[139] Így tárul fel számunkra az írások lelki értelme, míg a zsidók „a Szent Irásnak tsak a külső kemény bötüin rágódnak, mint a kuvasz a csonton." A mai olvasó számára kissé furcsának, néha erőltetettnek tűnnek ezek az allegorizáló magyarázatok. Vajda írásművészetének nem a csúcsteljesítményei, amikor pontokban osztályozva kifejti Jézus nevének titulusait,[140] amikor elmagyarázza, hogy mit kell értenünk Jézus vánkosán, melyen a hajóban aludt,[141] vagy mit jelent, hogy éppen négyen vitték az inaszakadtat,[142] amikor a „csontot ne törjetek benne" felszólítást alkalmazza allegorikusan,[143] vagy Mária Magdolna imádsága kapcsán von le allegorikus tanításokat.[144] Kedvesen naiv, mikor egy történet kapcsán a legapróbb részleteknek is jelentést tulajdonít (pl. az irgalmas szamaritánus történetében),[145] vagy amikor a maga által kitalált allegóriát viszi végig az abszurditásig (a

---

138 A lapok margóján Vajda mindig pontosan közli a hivatkozás helyét és szerzőját. Legtöbbet az említett atyákat idézi, de többször hivatkozik Ambrusra, Béda Venerabilisre, Nagy Szent Leóra, Tertullianusra, Lactantiusra stb., vagyis főképp az ókori szerzőkre. A középkoriak közül Szent Tamáson kívül alig hoz citátumot. Néha Pázmányt és Lamyt is idézi. Ritka eset, mikor pápai bullákra, vagy zsinati határozatokra hivatkozik. A szöveget általában latinul idézi, majd rögtön le is fordítja, gyakran a prédikációkból már ismert értelmező fordítással. Néha azonban beleszövi a saját szövegébe az idézetet.

139 Szabó Flórián: Eleven festékkel kiábrázolt Jézus élete. In Vigília, 54/3. 127.

140 I. 59–60.

141 I. 257.

142 I. 271.

143 III. 616.

144 III. 670.

145 I. 429–430.

kísértésben ugyanúgy kell tenni, mint a hajósnak a viharban).[146] Vajda művének tekintélyes hányadát teszik ki az allegóriák, melyekben azonban csak ritkán láthatjuk megcsillanni szellemének különös fényét.

Lamy tudományos magyarázatokat fűz a perikópákhoz. Vajdától távol áll minden kritikai exegetikai módszer. Ő elmélkedő könyvet, inkább az érzelmekre ható gondolatokat és praktikus tanácsokat akar írni. Célja az, hogy „valakik ezt a Kristus Életéröl irott könyvet olvasnák, az igaz hitben- is vastagodnának, a Keresztyéni Szentségben-is nevékednének, és egyszer s mind az Evangeliomnak igaz értelmében-is alkalmas elö-menetelt tehetnének".[147]

Már itt világossá válik azonban, hogy Vajdát más dolog is motiválja. Könyve védekezés a kor népszerű és egyre terjedő tanai ellen. Minden sora küzdelem az evangélium érdekében, nincs olyan oldala, melyen valami apologetikus utalást ne olvashatnánk. „Nem-is volnának a Keresztyének között az idvösséget illető dolgokban annyi balgatag vélekedések, és olly zabolatlan szabadság nem uralkodnék az erköltsekben, ha az Evangeliomnak több betsülete vólna nálok; Minthogy pedig tágos bóltokat, és szekrényeket meg-töltvén könyvekkel, mellyeket az ékes szólásnak módgyáról, a tsillagok járásáról, a gazdaság gyarapitásáról, a régen történt dolgokról, és had viselésekröl irtak az emberek, kevesen igyekeznek szerezni Evangeliumos Könyvet, mellyet Isten Böltsessége, és Lelke iratott; innét vagyon, hogy mikor a világi tudományok leg-szebben virágoznak, és terjednek mindenütt, akkor alább száll a Szentek tudománya, az idvösségnek Mestersége, a Keresztyéni kötelességnek ismérete, és az örök életnek mind kiványsága, mind keresése lassanként meg-aluszik, és el-sorvad".[148] Önmagáért beszél ez a hosszú mondat. Vajda e művében minden eszközt megragad, hogy meggátolja Isten igéjének háttérbe szorulását. Azokat a világi katolikusokat pedig, akik nem foglalkoznak az evangélium olvasásával, kemény szavakkal bírálja:

---

146 I. 255–256.

147 A bevezetés számozatlan 9. oldalán.

148 A bevezetés számozatlan 8–9. oldalán.

„Tudom ugyan, hogy sokaknak a világi emberek közül kevés kedvek vagyon az Evangeliomnak olvasásához; kik néha azzal-is akarják szépiteni nem-akarásokat, hogy a Romai Ekklésia el-tíltotta vólna öket a Szent Irástól. De ez tsak az Anyaszentegyháznak gyalázására tsalárdul ki-gondolt Eretnek hír-költés, és az Isteni dolgokhoz-való kedvetlenségnek palástolására a lágy Pápistáktól kedvesen fogadott kopasz mentség. Mert noha a Tévelygök mühelyében köz nyelvre fordittatott Szent Irást, mellyet ök sok hamis tóldalékokkal, és tsonkitásokkal meg-motskoltak, parantsolya az Ekklesia, hogy Lelki Pásztorok engedelme nélkül ne olvassa senki, akár Világi, akár Egyházi ember légyen: A melly szent könyvet mind-azonáltal valamelly Romai Katolikus Tanitó hazabéli közönséges nyelvre fordított, és a Fö-Pásztorok javallásából kibotsátott, annak olvasása soha semmi renden-való embernek nem tilalmaztatott: Hanem inkább akarná az Anyaszentegyház, hogy felgerjeszthetné bennünk a régi Keresztyéneknek buzgóságát, kik a Szent Irásnak minden könyveit, de kivált-képpen az Evangeliomot, nem tsak naponként olvasták, és minden egyéb könyveknél nagyobb betsületben tartották; hanem ugyan a kiktöl ki-telyhetett, tiszta aranyban-foglalt, és drága gyémántokkal ki-rakott táblákban-is kötették... E féle Lelki károkon ha mi kéveset tágithatnék, irtam ezt a Kristus életéröl-való könyvet; és a négy régi Evangeliomot egy ollyan uj formába öntöttem, melly az emberek unakodását felébreszthetné, és akármelly vásott elmének az ujságok után áhétozó kedvét az olvasásra édesithetné... A kik pedig elméjeknek minden erejét tsak a földi történeteknek, és a jövendő életet felejtetö dolgoknak tanulására szánták, azok, gondolom, hogy az Evangeliomon nem sokat kapnak; hanem ez után-is inkább kaptsolyák szivöket a szeretök bolondságiról, vagy más elmés fabuláról-való irásokhoz: noha tulajdon tapasztalásokból érzik, hogy minden ollyan könyvetske hasonló az Istentől meg-átkoztatott sovány földhöz, melly a benne

turkálónak egyéb gyümöltset nem nevel sziv sértegető tövéseknél, és az elmét földhöz ragasztó bojtorjánoknál."[149]

Vajda erőfeszítése tehát kétirányú. Egyrészt a katolikus hit tisztaságát védi mindenféle eltévelyedéssel kapcsolatban. Ritkán teszi, hogy egy problémás kérdés szisztematikus kifejtésével támasztja alá igazát. Inkább epés megjegyzésekkel, néha a durvaságig menő oldalvágásokkal próbálja nevetségessé tenni és megcáfolni „szegény lutheristák és kálvinisták" nézeteit, a régi korok eretnekségeit, a zsidók tévedéseit, a Szentírás és a vallásosság minden kicsúfolóját. Az igazi ellenfél azonban már a felvilágosodás. Kiválóan mutat rá Holl Béla, hogy egy eszmei áramlat valós voltát nemcsak a pozitív megnyilvánulások, hanem a negatív, tiltakozó állásfoglalások is megvilágítják.[150] Vajda művét úgy is felfoghatjuk, mint a felvilágosodás eszmei áramlatainak katolikus kritikáját.

Másrészt Vajda megdöbbenéssel veszi tudomásul, hogy ezek az eszmék már a királyi udvartól az egyszerű emberekig mindenhova eljutottak, mindenkit megmérgeztek, fellazították az erkölcsöket, aknamunkát kezdtek az Egyház és a katolikus vallás ellen. Ezért próbált védelmet, ellenszert nyújtani mindazoknak, „akiknek szájuk ízét a hiuságos könyvek forgatása teljességgel meg nem vesztegette".[151] Ezért korholta szelíd feddéssel, vagy pellengérezte ki maró gúnnyal az új eszmékkel kacérkodókat, akik a „világi tudományokhoz" fordultak az Evangélium helyett.

Vajda magányos szélmalomharcot folytatott minden és mindenki ellen, amikor úgy érezte, hogy az igaz hitet veszély, támadás fenyegeti. Nem volt toleráns típus, párbeszédre nem gondolt. Saját igazában meggyőződve magabiztos és fölényes hangon szól. Ez azonban már reménytelen próbálkozás volt. A hitvitázók utolsó mohikánja nem tudta feltartóztatni a történelem áradatát. Hiába ámulunk el nyelvének egyedülálló zamatától, hiába olvassuk élvezettel frappáns és szellemes mondatait, érezzük, hogy törekvése már a maga korában

---

149 A bevezetés számozatlan 9–12. oldalán.

150 Holl i.m.: 51.

151 A bevezetés számozatlan 11. oldalán.

elavult volt, s nem véletlen, hogy az emlékezet inkább már azok nevét őrizte meg, akik ellen küzdött.

Zolnai Béla téved abban, hogy a „jámbor könyv" approbáció nélkül jelent meg, amit Vajda magas egyházi állásának tulajdonít, továbbá annak, hogy a Szentírás egyéni magyarázata generális tilalom alá esett.[152] Egyrészt a mű nem minden részére illik a „jámbor" jelző. Néha nagyon is szókimondó, durván támadó – természetesen valóban a legnemesebb céloktól indíttatva. Másrészt az egyéni szentírás-magyarázat sem esett teljes tilalom alá, csak szigorú cenzúrai vizsgálaton kellett átesnie a műnek, s ez alól Vajda viszonylag magas egyházi méltósága sem adhatott felmentést. Az Egyetemi Könyvtár birtokában megtalálható a *Jézus élete* V. könyvének kézirata[153] – különböző kezek írásával –, s ebben fennmaradt a hozzá írott cenzori jelentés (6. melléklet). Mivel nagyon tanulságos és fényt vet Vajda egész művére, álljon itt teljes egészében:

> „Censura libri cujus titulus: *A mi urunk Jesus Kristusnak élete ötödik könyv.* Auth. Rdissimo Dno Samuele Vajda.
> *Pag: 183 de Judicio ultimo agēns habet:* Mitsoda ortza pirulás leszsz valamelly betsületes *Egyházi* vagy világi Főembernek, vagy Aszszonyságnak Hallani: Te katzér ménló, Te haramia, Te ország uttya, Te lutsos nyelvü, te szentség törő, te te - - ? *Illud Egyházi censeo esse delendum, et cum illud katzér ménló, et ország uttya non bene sonant in libro spirituali, Censeo totum hunc paragraphum esse delendum.*
> *Pag: 200 agens de murmure Judae in effusione unguenti sic scribit:* Addig sugott /:Judás:/ bugott a többi Apostolok fülibe, hogy ezeket is minnyájokat fel-lázasztatta, és ugy fel haragitotta Magdolna ellen, hogy *tsak nem hajába esnének az áhitatos szent Aszszonynak,* és agyarkodván ellene nagy mozgással mondanák etc. etc. *Illud: tsak nem hajába esnének az ahitatos sz. Aszszonynak, censeo esse delendum, cum scriptura hoc non dicat nec conveniens sit Apostolis rabiem ejusmodi appingere.*

---

152 Zolnai i.m.: 161.

153 Jelzete: A 13. Sajnos a kézirat többi részének nyoma veszett.

Pag: *247. agens de Juda a coena abeunte scribit:* legottan kisurranyt a vatsorálo házbul és minden imádság, minden hála adás minden kereszt vetés nélkül sietett az ördög dolgára. *Illud kereszt vetés censeo esse delendum, nam Crux ante Christi crucifixionem non fuit, honestata et sanctificata, multo minus signum Crucis erat in usu.*
Pag: 305. De virorum Apostolicorum Persecutoribus Sic scribit: Illyenek végre azok az udvari emberek is, kiknek az Isten itéletének, és a jövendőbéli büntetésnek igen tsekély hite lévén nem merik hitetlenségöket nyilván ki vallani, de azonban gyülölik az ollyan Apostoli férfiakat, kik a keresztény hitet terjesztik, kik azt oltalmazzák predikállásokkal, irásokkal és mikor a szükség ugy hozza magával, vérüeknek ontásával-is: el-idegenitik tölök az egy ügyü fejedelmeket, mindha tsak a földi haszonért predikallanak az Evangéliumot, mintha oskoláikban veszedelmes tudományokat tanitanának, mintha a királyoknak világi hatalmát és az országnak békességes megmaradását fel-forgató igyekezeteket forralnának szivökben: és noha ezek az Apostoli férfiaknak üldözői igen jól tudják hogy sem az Istennek sem a fejedelemnek szolgálatot nem tesznek, mikor a jámborokat igy gyalázzák, de fortéloson kigondolt okokkal szinezik még-is az ő szívöknek gonoszságát; a közönséges jónak szeretetit vetik okul, és a haza fiui buzgósággal palastolják a mit merő istentelenségbül koholnak az ártatlan emberek ellen. *Ille paragraphus Jesuitas, etsi non nominet manifeste tuetur. Ministeria acerba carpit; Principes etiam facit simplicies: ideo censeo delendum.*
Pag: 64. habet: Régi üdökben, mond szent Bonifacius, a finom arany Papok fa edényekben áldoztak most pedig a fa-Jankók arany kelhekben áldoznak; *Loco Fa Jankok decentius fortasse Fa-Papok, uti in latino est, poni posset.*
De reliquo censeo librum hunc posse imprimi. Representata die 23. Martii 1774 a Mich. Huber Rlibr. mp.

(A könyv cenzúrája, amelynek címe:... Szerzője Vajda Sámuel főt. Úr. A 183. oldalon az Utolsó ítéletről az érintett így nyilatkozik: ...úgy vélem, ez törlendő, és az a katzér... nem hangzik jól egy lelki könyvben, azt gondolom, hogy ezt az

egész szakaszt törölni kell. 200. oldalon: a censor Júdás zúgolódásáról az illatszer kiöntésekor így ír: Addig... mondanák etc. etc. Ezt... törlendőnek gondolom, hiszen az Írás ezt nem mondja, és az Apostolokhoz sem illő, hogy ilyenfajta dühöt kapcsoljon hozzájuk.
247. old. A censor „Júdásnak az utolsó vacsoráról való távozásáról" így ír: Az a keresztvetés törlendő, mert Krisztus keresztre feszítése előtt nem létezett tisztességes és megszentelt kereszt[vetés], jóval kevesebb keresztjel volt használatban. 305. old. Az apostoli férfiak üldözőiről így ír: Ilyenek... törlendő az alábbi bekezdés is: A jezsuitákat védi, jóllehet nyiltan nem nevezi meg. A tanácsadókat keserűen támadja. A fejedelmeket együgyűeknek tartja. 64. old. A Fa Jankok helyén talán illendőbb a Fa–Papok-at tenni, ahogy a latinban van. A többiről az a véleményem, hogy ezt a könyvet ki lehet nyomatni. Bemutattatott 1774. március 23-án, Huber Mihály által.)

Láthatjuk, hogy az első három és az utolsó kifogásolt helyen Vajda egy kissé elvetette a sulykot. Annyira érzékletessé és elevenné akarta tenni mondandóját, hogy vagy durván fogalmazott, vagy tárgyilag tért el a valóságtól. Az első esetben Vajda szinte kifullad a szitkozódásban. Nem tudni, hogy a cenzor miért épp itt töröltette az egyháziak elmarasztalásáról szóló részt, hiszen másutt talán még keményebb kritikákat kapnak a papok és a szerzetesek. A tudatlan papokról pl. azt állítja, hogy annyit értenek a tanításhoz, mint a törsökből faragott dajka a gyerekszoptatáshoz, s mivel a Szentírás dolgaiban teljesen jövevények, annyira alkalmasak a tévelygők oktatására, mint a cséphadaró az írásra, s megérdemelnék, hogy a papi szentelés gereblyével vonassék le róluk.[154] Másutt azokat a papokat szidja, akik csak szeleskednek az oltámál:

„Egy Varga nagyobb figyelmetességgel egyengeti az ö munkáját a Kapta-fához, mint sem a mint ezek teszik veszik az Isten fiának testét, mikor azt áldozzák a misében: Meg-nem gon-

[154] II. 32.

dolják mit tselekszenek; magok se értik a mit fogaik közt berbetélnek;... Komédia, nem Isteni tisztelet, minden alakosi térdhajtások, minden tsonka kereszt-vetések, minden szapora fordulások, minden hebehurgya Dominus vobiskumjok; és éppen hihetetlen dolog volna ha szemünkkel nem látnók, hogy a kik szidgyák a Kálvinistákat a Kristus jelen-voltának tagadásáért a Sakramentomban, ugyan azok olly szemtelenül viselik magokat Kristus elött, mintha Kálvinista valláson volnának, és az Oltári Szentségben tsak fa-bálványt imádnának, a ki se ne láthassa az ö vakmerösségeket, se ne sajnálhassa disztelenségeket, se ne hallhassa könyörgéseiket; melylyeket olly szaporán apritanak, mintha haramiák volnának az inokban, és mezitelen karddal üznék öket a nyulászó Mise mondásban".[155]

De megkapják a magukét a fösvény[156] és a nepotista papok is, akik ahelyett hogy vérüket adnák a juhokért, azok fáradságából hizlalják magukat, rokonaik begyét töltik és atyafiaik gazdagítására fordítják az egyházi jövedelmet.[157] Természetesen nemcsak szidalmat, hanem dicséretet és jó tanácsot is bőven kapnak az „egyházi pásztorok és lelki tanítók". Felszólítja őket, hogy a feladatukat végezzék és ne nagyon ártsák magukat a világ dolgaiba.[158] Több helyütt biztatja őket a tökéletes szentségre, a példaadásra, sok példát hoz a régi szent papok életéből, a híveket pedig arra buzdítja, hogy ne szégyelljenek a papokhoz fordulni, s tőlük tanulni, sőt, elő is írja, hogy vitás esetekben az egyháziak véleményét kell megkérdezni.[159]

A cenzor által kifogásolt második esetben Vajda kissé kiszínezte az evangéliumi történetet, a harmadikban pedig anakronisztikus kifejezést használ. Bizonyos, hogy Vajda tisztában volt ezekkel a dolgok-

---

155 III. 56–57.

156 II. 159.

157 II. 406., 456.

158 I. 15. Zolnai Béla ezt úgy fogja fel, hogy Vajda helyteleníti a jezsuiták világi aktivitását és eszménye a janzenistákkal rokon. Magam inkább úgy gondolom, hogy Vajda monasztikus életszemlélete e megállapítás alapja.

159 I. 118.

kal, de nem tekintette őket hibának, mert olvasóit tartotta szeme előtt, az ő számukra akarta minél életszerűbbé tenni az adott részt. Így is jócskán marad olyan hely, ahol Vajda a *Tanúságokban* idézett evangéliumi szakaszt jócskán kiszínezi („Ha pedig az Ur Isten egy semmire-kellö kis madárkának, és egy szemétre való haj-szálnak gondgyát viseli..." stb.).[160] Az evangéliumban nem szereplő körülményeket fest Jézus megkövezésének meghiúsulásához is.[161]

Az utolsó kifogásolt rész Vajda sajátos fordítási technikáját példázza. Jogos, de sajnálatos, hogy a szellemes megoldást a cenzor kihúzatta. Már említettük, hogy Vajda nem mindig követte szolgaian a rendelkezésére álló alapszöveget, hanem a saját céljai szerint adott nekik egyéni hangsúlyt és színezetet. Szent Ágoston szövegét pl. – „surgunt indocti et coelum rapiunt" – így adja vissza: „Fel-kerekednek a buta parasztok, s el-kapják a Menny Országot";[162] s elég furcsán fordít Szent Pálnak a rómaiakhoz írt leveléből is.[163]

Legfontosabb azonban a cenzornak azon éles szemű meglátása, hogy Vajda egy helyen kimondatlanul is az 1772-ben – tehát a könyv írása idején – feloszlatott jezsuita rendet veszi pártfogásába. Már említettük, hogy Vajda nagyon nagyra becsülte a jezsuitákat, annak ellenére, hogy ő maga másfajta szerzetesesemény megvalósítására törekedett. Mivel a katolikus hit egyik bástyáját látta a rendben, érthető az a keserűség, amely soraiból kitűnik. Holl Béla mutat rá, hogy Vajda leírása teljesen ráillik Mária Terézia felvilágosult miniszterének, Van Swietennek a személyére, aki katolikusnak vallotta magát, rigorizmusával a királynő bizalmát is megnyerte, de valójában janzenista volt, és egyház-, valamint jezsuitaüldöző politikát folytatott. A könyvcenzúrából kiszorította a jezsuitákat, hogy szabadon terjeszthessen egyházellenes műveket, s lehetősége legyen meggátolni a számára nem tetsző könyvek terjedését.[164] Vajda maga is emleget mind levelezésében, mind ebben a művében rosszindulatú udvari embereket, vagy „luterista politikusokat és a nemzetek igazságait

---

160 I. 581.
161 III. 439.
162 I. 141.
163 I. 216.
164 Holl i.m.: 57–58.

vizsgáló törvénytudókat", akik „aligha Pilátusnál nem gonoszabbak", mert az egyházat „csak egy bitang csordának" tartják:

> „Mert ha a Kristus országa nem e világból való (Igy eszeskednek Pufendorf, Goldászt, Háinek, Strik, Bruker hányon hányon mind éjszaki Juris-Consultusok) tehát a Kristus Anyaszentegyháza nem Ország: tehát annak nem lehetnek különös fejedelmi, és igazgatóji, mint a Pápa, és a Püspökök: tehát annak nem lehetnek különös egyházi törvényei, és regulái..."[165]

Ez a kevesek által ismert cenzúra-irat, benne a jezsuitákat pártfogoló rész az egyik legékesebb bizonyítéka, hogy Vajdának nem sok köze volt a janzenizmushoz, ahogy Zolnai Béla hitte.[166] Többi érve is meglehetősen agyaglábakon álló. Az első keresztények példaképül állítása ugyanúgy megtalálható katolikus szerzők műveiben, mint janzenistákéban. Visszahúzódása, remeteségre való hajlama, aszketikus élete és rigorizmusa, valamint a gyónásról vallott szigorú felfogása jobban magyarázható bencés mivoltából, a régi szerzetesi ideálból, vagy akár a kor keresztény-sztoikus felfogásából, mint a janzenistákkal való szimpátiájából. Ahogy Szabó Flórián megállapította, a benne megtalálható valamennyi érték katolikus érték, s az átlagosnál szigorúbb életvitelre mindig akadtak példák az egyház kebelén belül is.[167]

Maga Zolnai is rámutat arra, hogy Vajda egyéni rigorizmusának rögtön nyoma vész, ha az egyház külső megjelenéséről, a szent cselekmények méltóságáról vagy az egyház tekintélyéről van szó. Ebben az esetben Vajda már igazi barokk főpap, aki azt vallja, hogy az ünnepélyesség áhítatra gerjeszti az egyszerű népet.[168]

> „Ha pedig egy ollyan Templomba vezeted ötet [t.i. a pogányt], a mellynek négy puszta falai egyebet nem láthat a régi pe-

---

165 III. 458.

166 Zolnai i.m.: 163–164.

167 Szabó: i.m.: 128.

168 Zolnai i.m.: 164.

nésznél, és a mellynek oltárán nintsen más ékesség, hanem szánokodásra méltó két sárga tsizmás fa-kép, mellyeket tsak a Molnárok faragtak, egy réz kelyhetske, egy szakadozott könyv, két fóltos abrosz, egy papi öltözet, mellyet talám még akkor varrattak tarka rássából mikor a Török Béts alá ment: ezt a szegény készületet látván a pogány ember, mit gondolhat egyebet, hanem hogy nem derék Urnak kell lenni, a kinek illyen pusztás háza van, s illyen rongyos holvalója? Mi nyomorúlt emberek testböl, és lélekböl vagyunk összve forrasztatva, és mivelhogy a test szolgálójúl adatott a Léleknek, ha tsak testi érzékenységeinktöl nem segíttetünk, még az Isteni tiszteletben-is nehezen járhat el lelkünk... A míg valamelly Uri ember magas kö várban lakott, nagy asztalt tartott és sok paszományos tselédektöl késírtetett, addig minden ember fel-kelt elötte, s meg betsülte ötet; de minekutánna az az Uri ember Barát fráterrá lött, és most már szatyrot hordozván tsak fa-talpon sétál az utzán, senki se figyelmez reá, még az ö régi tselédi sem emelnek süveget elötte: Igy a Templomoknak nagy épülete, az oltári edényeknek, és öltözeteknek ékessége, gazdagsága, és sokasága nagyobb tiszteletre, félelemre, és néha áhitatosságra-is gerjeszti a népet; de ha ezektöl megfosztod a Templomokat, sok együgyü embereket vagy elidegenítesz a Templomtól, vagy az ö figyelmetességeket megbontod, és el-széllesztet".[169]

Ugyanez a mentalitás fogalmazódik meg Hollósy Egyedhez írott, 1794. február 13-án kelt levelében, amikor sajnálkozik, hogy elmarad a főapát aranymiséje:

„Mit-is kell kérkednünk, és lármáznunk vele, hogy vén Papok vagyunk? Egyedűl az az ok indithatná fel az embert a Pompás Primitziának tartására, hogy az együgyű keresztyének látván a koszorús bokrétás, és szép tarka barka pántlikás uj Misét fel-szoktak búzdulni az Istennek tiszteletiben, és nagyra betsülik az áldozatot, melly illyen külső ékességekkel végez-

[169] III. 125–126.

tetik. Oh bár a világnak minden kintse gazdagsága és az emberi kezeknek menden elméssebb tsinálmányai ott fordulnának-meg, a hol áldozat tartatik a leg-nagyobb mennyei Fölségnek! Térjenek pedig-meg a kálvinisták, kik tsak pajtában imádják az Istent, és ollyan parasztúl tisztelik őtet, mintha a tsórdást hitták-vólna áldamásra."

Az egyetlen, ami Vajda művében janzenista rokonságot mutat, a világi irodalom teljes elutasítása. Nincs könyvének olyan fejezete, ahol ne támadná vitriolos hangon azokat, akik „annyi ürességet nem találnak, hogy elméjeket az Evangéliomnak figyelmetes olvasására egybe szedhetnék: noha azonban elég idejek vagyon az Uj híreknek, a trágár, és bak-büzü verseknek, a Pápák, és Papok gyalázására irott Könyveknek forgatására; mellyek nem hogy az Isteni szeretetet gerjesztenék, hanem indább hizlallyák a gyülölséget, nevelik a hitetlenséget, bátorittyák a szemtelenséget, és mind a hitnek, mind az örök idvességnek el-vesztésére kézen vezetik öket".[170] Néha név szerint is felsorolja a kárhoztatott műveket: „inkább a Kristus életében gyönyörködgyenek mintsem az Argenis, Telemákus, vagy Trója veszedelme Meséiben; mellyek tsak elmésen gondoltt regék, és álomban látott vitéz tselekedetek; de soha sem történtek; vagy nem akképpen történtek, a mint irják; vagy ha történtek volna is, veszszenek magoknak; mi hasznunk belölük?".[171] Megbotránkozik azokon, akik a „régi szent páterek" írásait csak „Ezópus meséinek" tartják, és sokkal szívesebben olvassák a világi írásokat, „melyek nagy része hazugságokból, hivságokból, és álom-látásokból zagyváltattak egybe", s melyekből csak annyi hasznunk van, hogy „a sok olvasás után már jóval tsatskábbak vagyunk, és többet tudunk beszélleni a régi történetekröl, az Országoknak állapottyáról, a Nemzeteknek szokásiról, a szeretöknek bolondságiról; a Vitézeknek vér-ontásiról, a Herkules hétfejü Sárkányáról, a vén Hekuba záp-fogairól, és miről nem más-

170 I. 5.
171 I. 55.

ról?".[172] Pedig így úgy járunk, mint az állat, amelyik „a rósát megutálván a ganéjba turkály".[173]

A becsempészett könyvek nemcsak haszontalanok, hanem veszélyesek is („az éjszaki Tartományokban, mellyekben az elött a Luter, és Kálvinus kovásza nagyon meg-savanyitotta a Keresztyén tudományt, már most a Heródes kovásza tsaknem tellyességgel megvesztegette azt: üs noha ez a gonosz kovász prédikállás által még bénem hatott a mi Országunkba, de a sok titkon nyomtatott, és tilalom ellen loppal bé-hozatott könyvek által sokaknak már szemekbe tünt, és adná Isten, hogy szivöket-is meg-ne vesztegette volna. Az Anyaszentegyház követvén a Kristus példáját, sok átok, és nagy fenyéték alatt tiltotta mindenkor; a Keresztyén Fejedelmek nem külömben betsület, és tsak nem élet vesztés alatt tilalmazzák az illyen dohos kovásszal dagasztott könyveknek olvasását".)[174] Ezek azok a „repülő könyvek", melyeket Zakariás próféta láthatott („nem marad-meg az illyen könyv a Tartományban a mellyben irták; hanem mennél szemtelenebb, mennél kárhozatságosobb, és a Keresztyén Réligiónak mennél több tsufolása foglaltatik benne, annál hegyesebb szárnyokon repül minden Országokra; el-kerüli az igaz póstákat, és járt-útakat; által repül a vámokon, és Lineákon, a hol a Fejedelmek rendeléséböl belé szoktak tekinteni az illyen pestises partikákba; és mintha a Tátosok hordoznák, ott-is meg-fordúl, a hol senki se kiványa látni".)[175] A szeles ifjak persze több pénzt adnak az ilyen könyvekért, mint Kempis Tamásért, pedig „pokolban ég az az elme melly ama trágár históriákat, és ama tsintalan szeretöknek nyughatatlanságit himes irásban foglalta, vagy ékes versekben kötötte; de mivelhogy irását-is idejekorán tüzbe nem vetették, most is sok büdös tüzet gyujt az Olvasóknak, és a pokolra menö üszögöket szaporittya".[176]

Halálosan vétkeznek szerinte azok, „kik a Szent Irásnak szavaival, vagy babonaságot üznek; vagy felebaráttyoknak bötsületit kisebítö

---

[172] I. 501., 504–505.
[173] I. 505.
[174] II. 72.
[175] II. 73.
[176] II. 317–318.

páskinusokat füznek belöle; vagy asztali tréfáknak, és nevetésnek okáért emlétik; vagy azoknak értelméröl és igaz magyarázattyáról elégséges tudomány nélkül, néha zajos fejjel, embertelen tsatázások, és kiáltások közt vetekednek".[177] A „trágár Páskvinusok" és a „betsület mardozó versek" is csak olyan hamisul gondolt cigányságok, melyek „mindenkor gonosz akaratban fogantattnak; és a jámborok tisztességében turkáló pennákból tsepegnek-ki".[178] Se szeri se száma azoknak a kiszólásoknak, melyek a „komédia-játékok" nézését támadják és a világi könyvek hamis tudományát kárhoztatják. Persze az is előfordul, hogy az előbb jól leszólt meséket idézi, például Midás király történetét,[179] vagy a gödörbe esett Thales esetét[180] stb.

E sziporkázó nyelv megidézésével azonban rá is mutattunk arra, hogy Vajda – bár elmarasztalja az irodalmat –, valójában olyan magas irodalmi igénnyel teszi mindezt, hogy igen nehéz lenne ebből bármiféle janzenizmusra következtetni. Vaskos prózája nélkülöz minden misztikumot, praktikus tanácsai cseppet sem követik a janzenisták spirituális komorságát. Érdemes Zolnai szavait idéznünk:

> „Minden magyarázata egy-egy kikerekített oratio és messzire kalandozik a janzenizmus puritán stilus-ideáljától. Rusztikus nyelvi invenciójával a magyar prózának egyik mestere lesz, messze fölülmúlva kortársának, Bessenyeinek, vértelen, száraz prózáját. Belső harag fűti az írót és szinte irodalmi minták nélkül stilizál, ami különleges erőt, mondhatnók „őstehetségi" ízt ad írásának. A pallérozatlan és purizmus előtti őserejű magyar nyelv ez, amely nem népieskedik, mint a múlt század klasszikusai, hanem a maga eredetiségében és életközelségében népi, mint a biblia-fordítók szava... Vajdánál buján tenyészik a szó, giz-gaz és virág, mint a mezőn és a spirituális témákat is paraszti disszonanciákkal életesíti."[181]

---

177 I. 544.
178 I. 214.
179 I. 595.
180 I. 606.
181 Zolnai i.m.: 166.

Vajda janzenizmusát illetően tehát megállapíthatjuk, hogy a korának műveltségében naprakész apátot nem hagyta érintetlenül egyetlen szellemi vagy lelki áramlat sem. Alaposan tanulmányozta őket, hogy annál hathatósabban szálljon velük szembe. Közben persze akaratlanul is és tudatosan is átvette értékeiket, bizonyos módszereiket és szemléletüket, anélkül, hogy számára ez a legkisebb megingást jelentette volna saját meggyőződése szempontjából. Egy bizonyos: Vajda a janzenizmust a többi eretnekség közé sorolja („A Kristustól közönséges keresztyén nevezetet nem betsúllik, hanem a magok nevét kenik az ö követöikre: a mint hogy némellyek nevezik magokat Áriánusoknak az ö elsö Mesterekröl Áriusról: mások Mátzedóniánusoknak, Macedoniusról; Pelágiánusoknak Pelagiusrol; Kalvinistáknak Kálvinusról; Luteristáknak Luterröl; Jánzenistáknak Jánzeniusról...").[182]

Vajda számára a janzenizmus csak egy a „keresztelt pogányok sok esztelensége" közül. Különös élvezetet talál a többi keresztény felekezet, főleg a protestánsok kipellengérezésében. Legtöbbször egész mellékesen hozza szóba őket, hogy pár csípős megjegyzés után témát is váltson. Vajda korában a hitvita a végsőkig kiérlelt műfaj volt, azt gondolhatnánk, hogy már semmi újat nem lehet írni a XVIII. század második felében. Ám ezek a szakaszok olyan eredetiek és annyira lehengerlőek, hogy érdemes felidéznünk néhányat.

Néha nem is nevezi meg konkrétan a tévtanítókat, de teljesen egyértelműek az utalásai:

> „[Krisztus] nyilván megszégyeniti az eretnekeknek tsudálatos, és szánokodásra méltó vakságokat; kik a Kristus Anyaszentegyházát láthatatlannak, és ismérhetetlennek tanittyák lenni: Noha a tsúfos emberek soha Kristusnak még hirét se halhatták volna, ha azt az Anyaszentegyháztól nem tanulták volna; és még-is ezt az Anyaszentegyházot látni nem akarják; de mikor gyalázni, vagy káromlani kell azt, akkor mindgyárt szemökbe tünik."[183]

---

182 I. 626.

183 I. 166.

A lesajnáló hangnem végig jellemző ezekre a részekre. Sokszor úgy fogalmaz, mintha a másvallásúak minden jótettre eleve képtelenek lennének, s még csak esélyük sem lehetne a Krisztussal való kapcsolatra:

> „Azért a Pogányok, Eretnekek, és a hittöl szakattak, mind addig vakságban maradnak, és hejában kiáltanak Kristus után, míg az Anyaszentegyházba viszsza nem térnek: hanem minekutánna hitökröl ott vallást tésznek, akkor világosittya-meg Kristus öket; hogy elöbbi tévelygésöknek veszedelmét, és büneiknek kárhozatos gonoszságát meg-ismerjék."[184]

Gondolatmenetét szereti arra kifuttatni, hogy az új tanok a hívők kényelmessége és lustasága miatt jöttek létre, a nemakarás megindoklására fejlődtek rendszerré:

> „Egyedül pedig tsak örülni, és abban vetni a Mennyei boldogságnak minden bizodalmát, hogy hiszünk a Kristusban, ez már igen vakmerö bizakodás, és nagyon tévelygö maga meg-híttség; mellyet tsak azért beszéllyettek a szegény Kálvinistákban, és Lutheristákban az ö elsö hamis Tanitóik, hogy kevesebb szégyennel, és himesebb színnel rázhotnák-el magokról a jóságos tselekedeteknek, és a penitentzia tartásnak kötelességét".[185]

Érdekes, hogy olyan fontos dolgokban, mint az oltáriszentség, sem szentel hosszas tanulmányt, teológiai eszmefuttatást nézeteinek kifejtésére, inkább az érzelmekre ható szónoki kérdésekkel, hangzatos hasonlatokkal győzi meg olvasóit minden egyéb magyarázat tarthatatlanságáról:

> „Mit tusakodtok tehát ó ti Kálvinisták! mit tusakodtok a Kristus szavaival? miért tónátsoljátok, és idegen értelemre erószakossan miért tsigázzátok az ö beszédit? Talám károtok követ-

---

184 I. 297.

185 I. 358.

keznék belöle, ha ti-is ennétek a JESUS testét, és valósággal innátok az ö drága vérét? Nem volnának-é szentebbek a ti Templomitok, ha azokban-is Oltárok volnának, mellyeken az Isten Bárányának teste, és vére gyakorta áldoztatnék?"[186]

Sőt, érvelésében ugyanolyan hangsúlyt ad a külsőségeknek, mint a lényegi részeknek:

„A ki a tartománynak parantsol, az parantsol a religiónak is, tsak ollyan sovány religióról kell érteni, a minémü a Luterista és a Kálvinista religió: Mert ezeknek fel-állitásában valamint se hire se tanátsa nem vólt Kristusnak, ugy semmi kára belöle, akár a Prédikátorok, akár a harangozók szabjanak törvényt nékik: Nem-is kell az ollyan Réligiónak különös Egyházi törvény, a melynek se papja, se baráttya, se oltárja, se áldozattya, se dobja, se zászlója nintsen, mint a Pivoda Regementyének".[187]

Gyakran az az érzésünk, hogy bár a témához nem sok köze van más keresztény vallásoknak, Vajda mégis alkalmat keres a támadásukra. Egyszerűen nem tudja megállni, hogy egy fricskát el ne helyezzen az alkalmas helyen, például a vérfolyásos asszony történetében:

„Köszönnye pedig, hogy az Apostolok Luterista, vagy Kálvinista valláson nem voltak; mert azért a bizalomért, és a tiszteletért, mellyel a Kristus ruhája perémihez viseltetett, bizonyoson mint babonás, vagy épen mint bálványozó Aszszonyt le-húrogatták volna ötet: miképpen szoktak minket-is az emlétett vallásbéliek, nevetni, és kárhoztattni, hogy Kristus Urunknak, és Boldog Aszszonynak ruháit, ugy a több szenteknek ereklyéit tisztességben tartyuk, azokat meg-tsókollyuk, és nyakunkban hordozzuk; noha e féle tisztelettel semmi Isteni eröt nem tulajdonitunk az ereklyéknek, hanem azt

---

186 III. 246–247.

187 III. 461.

betsülyük bennek, és abban vettyük minden bizodalmunkat, a ki az igaz szentségnek kut föje, és jutalmazója, tudni-illik az Istenben."[188]

Egészen furcsa gondolatmenetektől sem riad vissza, hogy vádolhassa őket:

„Szakasztott illyen Farizeusi babonás bolondságot üznek a mi Luterista, és Kálvinista Atyánkfiai-is a Szentek képeivel: Nem nézhetik a fából faragott, és festékekkel irott Szenteknek ábrázatit; hanem a pénzre veretett Szenteknek képeit nem utálják; A Kermetzi Szüz Máriát, és a régi Magyar Királyoknak arany forintyain a szekertzés Szent Lászlót felette meg-betsüllik."[189]

Néha pedig nem is teológiai, hanem viselkedésbeli különbségért ítéli el őket, s az ilyen esetekben az sem idegen tőle, hogy előítélettel és hamis általánosítással éljen: „A pedig éppen nem szükség, hogy a Templomban imádkozván, kálvinista módra az órunkat a süvegbe üssük...".[190] Ha más lehetősége nincs, akkor pedig a lejáratás személyeskedésig menő módszerét választja:

„Azért igen esztelenkedik, valaki az ö lelki ismeretinek férgeit mulatságokkal akarja el-altatni; miképpen Luter Mártonrol irja Aurifaber, hogy mikor a gonosz lelki-ismeret szorongattya vala ötet, sok kupákat tölt-vala gégéjén-alá, hogy borban elmerithetné mardozó férgeit, vagy sok trágár beszédek, és nevetések-között el-felejthetné a belsö kis-birónak ortzázásit."[191]

Nemcsak az ellenfeleket járatja le, hanem a híveket is buzdítja, hogy művelődjenek hitük dolgaiban, hiszen így tudnak ellenállni a

---

188 I. 292.
189 III. 79.
190 I. 198.
191 I. 631.

kísértésnek és megfelelni a hamis tanítóknak. Az eretnekekhez hasonló módon marasztalja el azokat a „maga felejtett embereket" is, akik „a hitnek ágazatiban, mind Istennek és az Anyaszentegyháznak parantsolatiban igen tudatlanok lévén, még-is se prédikátzióra, se kátekizmusra, a hol keresztyeni tudomány tanitatik, nem járnak...".[192]

Vajda azonban nemcsak az eretnekekben, vagy „szegény" protestánsokban lát ellenfelet, hanem a „szabadgondolkodókban" is. Míg az előzőekkel szemben Vajda a magabiztos lenézés ironikus hangján szól, ez utóbbiak esetében gyakoribb a fojtott düh. Az eretnekek kigúnyolását elegendő fegyvernek tartotta ahhoz, hogy híveit megóvja az eltévelyedéstől. Ám a modern gondolkodók nézeteinek alattomos terjedése nagyobb óvatosságra, a hívők gyakoribb, aggódóbb figyelmeztetésére indítja:

> „Meg-lásd azért, hogy némelly Istentelen, és vakmerö emberek a hitben meg-ne tántoritsanak, kik magokat a szabados, és tisztátalan életnek adván, nevetik a Keresztyén Religiónak legföbb fundamentomit; tagadgyák az Istennek gondviselését, és a lelkeknek halhatatlanságát; a jó erköltsöknek jutalmát pedig, és a gonosz tselekedeteknek örök büntetését, tsak ag nö regéknek, és gyermekeket ijesztö vászoknak tartyák..."[193]

Eleven igyekezettel mutat rá arra, hogy mi következnék abból, ha az ilyen nézetek diadalmasodnának.[194] Érdekes ez a hosszú fejtegetés a francia forradalom előestéjén:

> „A mi illeti pedig a többi világi törvényeket, és jó szokásokat, ezek-is merő bolondságok, és az emberi szabadságot ingyen kötelezö eröltetések, ha a Lélek meg-hal a testel együtt: Minden frigy; és békesség a Fejedelmek között tsak addig tarthat, míg egyik közzülök meg-nem hal, az után már semmi kötele nints az egyességnek; mert a ki szerzette semmivé lött, a semminek pedig succeszora sintsen: A polgári társaságnak, az

---

192 I. 125.

193 I. 101.

194 III. 93–94.

Házas-életnek, a Testámentomok bé-tellyesitésének regulái merő törvénytelen találmányok, mellyekkel zabolán tartatik az embernek szabadsága, a ki nem köteles semmi zabolát szenvedni, hanem köteles az ö szabados tselekedetiért, és életiért számot adni. Egy szóval: Ha mindenünk meg-hal a testünkkel együtt, bizvást agyon verhetünk minden Fejedemeket, minden Elöl-járókat, és még a mi akaratos szüléinknek-is nyakokat kitekerhettyük; mert mind ezek nem egyebek, hanem tsak ijesztö vázszok, és a szabad embernek erötlen képzéséböl támadott hatalmasságok; holott a semmivé leendö embernek nintsen más Ura, hanem önnön maga; nintsen más törvény, hanem a maga kivánsága; se más Istene, hanem tsak a maga kedve".[195]

Nemcsak általánosságban támad, hanem néha néven is nevezi a veszélyesnek tartott filozófiákat:

„Szinté ezen formán vagyon dolgok azoknak a kevély Naturálistáknak, és istentelen Deistáknak-is, kik a keresztyén religiónak minden jelessebb ágazatit, tsak nevetik; kik sem a Szent Háromságnak titkát, sem az Isten fiának meg-testesülését, kinszenvedését, és halálát nem hiszik; a lelkeknek halhatatlanságát pedig, és a testnek fel-támadását, ugy nem külömben az utolsó közönséges itéletet, és a gonoszoknak örök kárhozatját tsak a gyönge szivü embereket-ijesztö tsintalan papi találmányoknak keresztelik... [pedig] ezeket az ágazatokat, mellyeket a Deisták hihetetlennek mondanak lenni, nem tsak a földnek egyik ismeretlen szegletében, nem tsak egynehány málé-szájú pórok, nemtsak egynehány rövid tanátsú Aszszonyi állatok hitték-el, hanem a világ minden résziben bé-fogatták".[196]

---

195 III. 94.

196 III. 311–312.

Néha a „mahiavellistákat" és „atheistákat" is emlegeti.[197] Egy helyen a szaddúceusok utódainak nevezi „az erös Lelkü Filozófusokat... kik semmit se hisznek, hanem a mit az emberi elmének eszeskedéséből igaznak mutathatunk lenni".[198] Vajda véleménye szerint semmi új csúfolódást nem tudnak kitalálni az elbizakodott „kevély lelkecskék", csak a régi gőgös tanításokat öltöztetik „válogatott szép Frantzia szóknak virágival bokrétázott új mundérba". Ezek pedig maguktól összeomlanak, ha kénytelenek szembenézni a halál közeledésével:

> „Mert igen-is félnek az Isten itéletétöl, ugat bennek, és szüntelen furdala öket a Leki esméret, mellynek tsaholásit nem türhetvén, törik az elméjeket, hegyezik a pennájokat, és minden okosakat ki-gondolnak, mellyekkel bátorithatnák szivöket, hogy félelem nélkül vétkezhessenek: majd ollyan formán, mint a ki egyedül jár a kietlen puszta erdöben; danol, fityel magának, hogy buját felejtse, és enyhitse félelmét; azonban minden felé neszez, vér a szive, és ha egy száraz fa-levél meg-terdül utánna, azt gondolla, hogy a vad Rátz van az inába... valamint a katona igen pöki a markát a békesség idején, és sokat hánnya az ö kedvét, bátorságát a viadalra, minden okos ember által-láttya, hogy a szájában hordozza a szivét, nem a mellébe; aképpen ezek az új Filozófusok-is... addig nevették az Istent, a mig éltek; és a kiknek veszedelmén akkor nevetett az Isten, mikor halni kezdettek."[199]

Egy helyen ki is fejti, hogy Jézus példáját kell követni és a támadásokra isteni bölcsességgel kell válaszolni, „melly az emberi elmének furtsa találmányit szép modjával meg-tudgya szégyeníteni" és az okvetetlenkedőket elhallgattatja. Vajda tartotta magát saját elveihez.

A könyv írásának idején a gondolatszabadság, az egyház-, vallás- és istennélküliség eszméivel egyre szélesebb körök ismerkedhettek meg. Vajda épp a józan gondolkodás talaján állva próbál rámutatni

---

197 III. 58.
198 III. 91.
199 II. 74–75.

ezek hátulütőire. Arra, hogy a hagyományos értékek kiseprűzésével az emberek lelkében felszabadult űrt nagyon nehéz lesz új tartalommal kitölteni, s az új tanok azokat is elpusztítják, akik kitalálták őket.

Vajda intoleráns megnyilvánulásai csak ott lépnek fel támadóan, ahol veszélyt sejt. Ezt bizonyítják a zsidókról írott megjegyzései. Kedvtelve figurázza ki a „a szombat sült bolondságát",[200] a zsidó papok fösvénységét,[201] vagy a mosakodási szokásokat:

> „Az okáért nap estig mosódnak vala, mint a rétzék: étel elött, étel közben, étel után; hol tsak az ujaikat, hol a kezek fejét, hol ismét egész könyökig meg-mosván a kezöket: és e végre nagy kö-vedreket-is készen tartanak vala (mint a Kánabéli Mennyegzönek historiájából ki tetszik) mellyekben kedvök szerint lobitskolhatnának... e féle heába való testi mosódásokban nem álhat az igaz szentség; mert egyéb eránt legfelsöbb helyet érdemlenének a halak, és a ludak Mennyországban..."[202]

Mindazonáltal a zsidóságban nem lát eszmei ellenfelet, nem lát az igaz hitre veszélyes támadót. Művében csak a Jézus korabeli zsidóságot támadja, soha nem aktualizálja az elmarasztalást. Amikor pedig a zsidók jelenlegi méltatlan életéről beszél,[203] akkor ezt mindig a régi bűnök következményének tudja be. Sőt, egyszer arra a megállapításra jut, hogy ezt a beteg állapotot maga Jézus fogja meggyógyítani, mint ahogy Péter anyósát (Vajda allegorikus magyarázata szerint a betegeskedő asszony a zsinagógát jelenti):

> „Szemünkkel láttyuk, hogy ez a Sinagóga Péter házában nagy hideglelésben fekszik most-is: Mert a Sidóknak sem országok, sem hazájok nem lévén, többnyire a Keresztyén Tartományokban szerte-szillel laknak a hivek között, és az egész nemzet az Istentöl különös módon meg-vettetvén, meg-

---

200 I. 410.
201 II. 27.
202 II. 20–21.
203 Pl.: III. 491.

fosztatott minden ékességétől, erejétől, tiszteségétől, és gyalázatos szolgálat alatt nyavalyog minden helyeken, fejét sem mervén fel-emelni a régi épségnek és szabadságnak reménységére."[204]

Vajda tolla nemcsak akkor ábrázol „eleven festékkel", mikor a másképp gondolkodókat ócsárolja, hanem akkor is, amikor a társadalmat veszi globális bírálat alá. Nincs olyan társadalmi réteg, amelynek tanítását és buzdítását fel ne vállalná a tudós apátúr, és nincs olyan emberi gyarlóság, melyet tolla hegyére ne tűzne. Néha annyira föllelkesül, hogy alig tud magának megálljt parancsolni a helytelen dolgok ostorozásában. A szerkesztés nem volt Vajda erőssége, néha túlírja önmagát, sokszor addig tajtékzik, míg valósággal ki nem fullad.

Az egyházi és világi fejedelmeket Traianus császár példájával inti, hogy hallgassák meg a szegényeket.[205] Megrója a világi urakat, akik szolgáiknak nehéz munkát parancsolnak, de ők sem dolgozni, sem a munkásokon segíteni nem akarnak.[206] A főrangú asszonyok régen nem szégyelltek dolgozni, fonni, varrni, sütni, de a maiak már csak csúfolják a jó gazdaasszonyokat és a vendégeskedést meg a komédiába járást tartják magukhoz méltónak.[207] Keserűen panaszkodik, hogy bár az egész világon kevés becsülete van az igazmondásnak, leginkább gyűlölséges a fejedelmek és főemberek udvaraiban.[208] Bírálja a nemeseket, akik „minden ditsöségeket csak a születésben, és az Annyok méhében helyeztetik," és nem a tökéletes szép erkölcsökre igyekszenek. A kevélység szédíti meg azokat, akik „neheztelik, és készek kardra kelni érette, ha valaki az ö nemtelen születéseket kipólálya. Senki sem akarja hallani, hogy paraszt házból, szegény szüléktől, és nemtelen vérből vötte légyen eredetit: noha a leg-virágzobb Uri ágok-is, ha az ö nemzetségek fájának gyökerét keresik, hamar belé ütköznek ilyen törsökökben; és ha az ö ösik között találnak némellyeket, a kik Királyi páltzát, vagy tábori sereg hajtó buzogányt vagy

---

204 I. 242.
205 II. 412.
206 III. 727.
207 II. 316.
208 I. 631.

ékesen iró pennát hordoztak kezökben; ok vetetlen akadnak ollyakrais, kik tséppel, kapával, és ganéj-hányo vellával szolgáltak egyebeknek".[209] Pedig „a testi nemesség se nyavalyáktól, se szégyen, és kárvallásoktól, se bútól, se háboruságoktól meg-nem menthet minket".[210]

Míg Vajda kortársa, Faludi Ferenc, lelki műveit kizárólag a nemeseknek szánta (Nemes ember, Nemes asszony, Nemes úrfi, Udvari ember stb.), addig Vajda mindenki számára tartogat mondandót. Szociális érzékenysége igen nagy, szívén viseli a szegények és elesettek sorsát; a gazdagokat jótékonyságra, a szegényeket béketűrésre inti. A hatalom alatt állóknak Szent Józsefet,[211] az özvegyeknek Anna prófétaasszonyt adja példaképül.[212] Megvédi a jámbor asszonyokat, akiket a világ fiai „tsúf-képpen imádkozó néénéknek" neveznek, és a régi idők szent asszonyait idézi fel bátorításukra, megállapítván, hogy „az Aszszonyi rend hajlandóbb az Isteni félelemre".[213] Legtöbbet azonban Máriától tanulhatják az asszonyok: hogyan kell magányosan imádkozni, zavarba jönni a férfiakkal való beszélgetéstől és a túlzott dicsérettől, hogyan kell a dolgokat okosan megfontolni, sokat hallgatni és keveset beszélni, és legfőképp: buzgón őrizni a tisztaságot.[214] Nagyon megdicséri a drachmáját megtaláló asszonyt:

> „Nem volt házolló, nem sokat tsatangolt az úttzákan, és piatzokon, nem járt az éjjeli Komédiákra, sem a kertekben napnyúgott után nem szokott sétálni; azért minden lárma nélkül, minden lótás, futás és tudakozódás nélkül könnyen reá akadott a veszett garasra, tsak gyértyát gyujtván és a maga szobátskáját meg-sepervén... [a mai asszony] haszontalan seperné a pádimentomot; mert ott reá nem akadna a veszett jószágára: hanem most minden prédikálló székben ki kell hirdetni, minden piatzon, és az úttzák szegletin tzédulát kell

---

209 I. 7.

210 I. 8. Ez a többes szám is bizonyítja Vajda nemesi származását.

211 I. 77.

212 I. 73.

213 I. 422.

214 I. 25–26.

fel-ragasztani, ha nem talált-é valaki illyen s illyen tüszötskét? arany órát, vagy gyémántos gyürütskét? mert a pénzes Asszonyok nem sokat ülnek vesztég a magok házánál, hanem Isten tudgya hol nem napolnak a sok haszontalan látogatásoknak, a tolyongó látományoknak, a játéknak, tántznak, vagy friss szellönek kedviért."[215]

Vajda puritán erkölcseit talán leginkább az borzolja, ha valaki haszontalanságokra fecsérli az időt. Hiszen a rendelkezésre álló napokat azért kaptuk, hogy jót cselekedjünk és üdvösségünket munkáljuk,[216] ehelyett sokan lakhelyük szépítésével foglalkoznak és a „világi tündér jók" után szaladnak,[217] vagy világi méltóságokra akarnak törekedni, de Krisztus megkerülésével, „tiltott utakon, tsavargó hamis farkallásokkal".[218] A tunyaság ugyanilyen visszaélés az ajándékba kapott idővel:

„Mikor a Mives ember a helyett, hogy hajnal elött fel-kelne az ö dolgához, mind addig nyujtózik az ágy fenekén, mig a nap a szemébe nem süt, és a mi keveset keres is hét köz nap, Vasárnap ismét a tsap háznál játékra, és torkára el-kelti, nem tsuda, hogy se mesterségét nem folytathattya, sem asztalát nem tarthattya költsön nélkül. Sok szántó-vető ember-is jobban gyarapithatná gazdaságát, ha az ö mezöjének, réttyének, szölöjének, és kertyének mivelésében többet fáradnának karjai, és az ortzája többet izzadna; de minthogy a földet nem akarja sirozni, a kapa nyelét és az eke szarvát markosan meg-fogni, minthogy nem kedvelli az irtást, a gyomlálást, a sövényezést, az örizést, és a tisztogatást; nem tsuda, hogy a rosszúl munkáltatott, rosszúl öriztetett bitang föld soványon terem, és a gazdájának elegendő táplálást nem adhat."[219]

---

[215] II. 206–207.
[216] II. 138.
[217] I. 250., II. 331.
[218] II. 402.
[219] II. 331.

Valósággal szárnyakat kap, mikor a henyélők semmittevését kárhoztatja:

> „Vetted-e eszedbe, hogyan iparkodnak a gonoszok a kárhozatra? nap-estig nem nyugosznak, hanem minden órában változtattyák a posta-lovakat hogy gyorsabban juthassanak a pokolba: Reggel el-kezdik a jora-való resttséget, és késön nagy vontatva tollászkodnak-ki az ö álmokból, fel kelvén, mindgyár más lóra kapnak, és az Istennek imádása-helyett a testnek ékesítésében, a tükörrel-való tanátskozásban, a hajnak fodorításában alkalmas idöt el-vesztegetnek: délben a torkossággal, az asztali bolondozással, a trágár nevetéssel, a rágalmazással nyargalnak a pokol felé: Ebéd után kártyához fognak, és a vétkes játék-közben hol a boszúságnak, hol az esküvésnek, hol a tsalárdságnak tsödör indúlatit veszik-elöl: Éjjel pedig a setéttség tselekedetében sörényen el-járván, semmi alkalmatosságot el-nem mulatnak, mellyel a kárhozatra bizonyosbb uton érkezhessenek."[220]

Szinte minden emberi gyarlóságról esszét kerekít. Soraiból állandó gúnyos mosolygást érezhetünk, s olyan ellenálhatatlanul ránk zúduló dinamizmust, mely alól nem vonhatjuk ki magunkat. Az „istent mocskoló" káromkodásról szabatos definíciót ad, majd részletesen előadja különböző fajtáit („aki az Istennek nevét, vagy tulajdonságát, a teremtett állatra keni: mint mikor a szükültt ember az ö segítöjét, a buja az ö szeretöjét, Istenének nevezi; vagy haragbol az ördögöt, Mennykövet, Disznót, kutyát valaki teremtöjének mondgya lenni").[221]

A hivalkodók cifrálkodása is vörös posztó Vajda puritanizmusának:

> „Türhető volna, ha tsak a Királyi Udvarokban viselnének az emberek lágy és drága ruhákat; de mikor a Kapta büzü házakból-is selyem far-dagályban lépnek-ki, és le-folyó Atlattzal seprik az Utza porát, jele, hogy akkor igen meg-vesztegetődött

---

220 I. 597–598.

221 I. 488.

a Keresztyéni mértékletességnek, és takaríkosságnak törvénye."[222]

Több helyütt is hasonlóan beszél azokról, akik a nagyzolással akarják „felülhaladni az ő rendüket".[223] Roppant érdekes, hogy a később annyit szidott II. Józsefet állítja például a világ elé:

„Láttuk a közellyebb múlt esztendökben a Világnak egyik leghatalmasabb, és leg-nemesebb Fejedelmét az ö Tartományinak látogatásában fél-födött szekéren, és paraszt lovakon fel s alá járni; napjában egyszer takarékos, és köz módon készitett Vatsorához ülni; minden ezüst, és arany nélkül varatott köntösben öltözni; de nem hallottuk, hogy a Világ ezt a köz maga viselést annak a nagy Fejedelemnek méltóságához illetlen dolognak itélte vólna lenni."[224]

Vajda sokszor csak a felszínt figyeli, mikor ítéletet mond egyes jelenségekről. A dolgokat legtöbbször önmagukban nézi, ritkán állítja tágabb összefüggésbe, a cselekedetek mélyebb mozgató okaira ritkán kérdez rá. Ebből következően az erkölcs szempontjából eléggé feketén-fehéren látja a világot.

Elterjedt, még a szerzetesek körében is meglévő bűnnek tartja mások megszólását is :

„Mert mi közöttünk-is könnyen találtatnak, kiknek a szájok ollyan, mint a mühely, mellyben ugyan éles pallosok nem tsiszáraltattnak, hogy azokkal haláloson sebesittessék felebarátunk, de vékony varró tök gyakran fenettettnek, mellyekkel atyánkfiának jó hire neve sértegettessék; Hányszor akadunk-meg az ö ruhájának formájában: Hányszor az ö nyaka, vagy dereka egyenetlenségében? hol az szóllásának módgya, hol az ö szemének vágása, vagy sunnyogatása esik szóban nálunk, és ha más vétket nem találunk benne, még a köntösinek

222 I. 345.
223 III. 29.
224 II. 58.

rántzából-is, vagy a bajuszának szárnyából, vagy a hajának kitájából vészünk okot a beszélgetésre, és egy kis portzogós nevetésre."[225]

A hazugság, ármánykodás és mások megtévesztése olyan vétek, amiért a világban még dicséretet is kap az ember:

„Tsak tzigánkodik, hazugságot szóll, és álnok embernek mutattya magát lenni; akármint nevezzék azt mások, elmés, udvari, vagy mesterséges beszédnek."[226]

A hamis bírák is terítékre kerülnek, akik az „igazságnak mérö-serpenyöjét arra a félre hajtyák-meg, amelly felöl jobban nehezít az aranyos diskrétzió",[227] és akik már „elöbb sententziát hoznak, hogy sem a vádoltatott embernek vétke eránt kérdeztek, vagy hallottak vólna".[228]

Mintha Pázmányt hallanánk, amikor a lakmározás esztelenségét bizonyítja egészen naturalista eszközökkel:

„Miért tartanak ollyan költséges, és fejedelmi konyhákban tanultt szakáts mestereket? miért hajhászszák olyan nagy gonddal, és fáradsággal az égi madarakat, a Tengeri halakat, és az erdei vadakat, hogy azoknak husait az utálatos hasba ereszszék, melly meg-emészt minden eledeleket; és olly undokságos, büdös, és rutalmas ganéjt tsinál minden finom étkeknek emésztetiböl, hogy azt se látni, se illetni, se szagolni nem akarja senki; hanem kiki azon vagyon, hogy a legröjtekebb árnyék-székbe botsátván el-temethesse? vallyon megérdemli-é ez a rusnya ganéj, hogy annak el-készitésére annyi drága eledeleket szerezzenek, és vesztegessenek?".[229]

---

225 II. 22.
226 I. 392.
227 III. 144.
228 III. 436.
229 II. 33.

Ahol csak teheti, élesen és szókimondóan átkozza azokat az esztelen Ádám fiait, akik a bujaságot egy kis csintalanságnak, bagatellának, bocsánandó véteknek tartják:

> „Minden bünök el-szakasztanak ugyan az Isten szerelmétöl, de főképpen a testi vétkek tellyességgel el-idegenitik tölünk ö Szent Felségét... Mert a Keresztyén ember a bujasággal... meg-motskolla azt a testet, melly a Kristus testével tápláltatott, annak vérével itattatott, és a Szent Keresztségnek malasztyával fel-szenteltetett: meg-motskolla azt a testet, mellynek idövel az halhatatlanságba öltöztetni, és a fel-támadott Kristus testének hasonlatosságára meg kellene ditsöitteni. Meg-motskolla azt a testet, mellyet Szent helyen szoktak el-temetni... végre meg-motskolla azt a testet, melly szentebb a Világnak minden Templominál, és a melly nagyobb tisztességre, és szorgalmatosb örizetre méltó, hogy sem az Oltárnak minden ezüst, és arany edényei..."[230]

Korának lazuló erkölcseit Vajda különös élvezettel állítja közszemlére. A táncról ugyan megállapítja, hogy önmagában nem bűn, de Heródiás lánya kapcsán – ki a táncnál jobb mesterséget nem tanult az ő rossz anyjától – hatalmas lendülettel tárja fel a tánc veszélyeit. Egész művének talán legerőteljesebb oldalai ezek, ahol egy pillanatra sem ad lejjebb a feszültségből, egy mondat idejére sem fárad el, minden szava vibrálóan friss és élvezetes:

> „Mitsoda veszedelmet nem szenvednek a szemek, mikor a tántzosokra nagy figyelemmel, és gondolkodva függesztetnek, és olly tsinoson fel-kendözött ortzákra bámulnak, mellyekben a tétovázó szív hamarébb meg-fogattathatik, hogy sem a gondtalanúl repező legyetske a pók hálóban? Mitsoda veszedelemben nem forognak a fülek, mikor a musika szónak édessége, és a pajkos nótáknak bú-felejtö hizelkedése minden üdvösséges gondolatot, és Isteni félelmet érzékenység nélkül ki-takarít a Lelki-ismeretből? Mitsoda veszedelemben

---

[230] II. 214.

nintsenek a kezek, mellyek a tántz közben sokkal nagyobb szabadságot tulajdonitanak magoknak, mint a mellyet Isten törvénye engedett nékik, és a titkos szorongatásokkal, mint annyi hegyes fúlánkokkal, melly hamar sebet ejtenek a sziven... Mi jót remélyhetünk az illyen veszedelmek között a nyalkán szekdétseldegelö iffiú emberröl, a ki még a mérget a nádméztöl nem tudgya külömböztetni? a vagy mit várhatunk egy ártatlan Leányzótól, a ki még nem próbálta, melly tüzesen éget a szikra, melly könnyen bé-szalad a husban a pallos éle? Mit itélhetünk ezekröl egyebet, hanem hogy mint a fejér hó sokáig meg-nem állhat a napnak meleg sugárinál, ugy ezekben a páros tántzolásokban veszni kell az ártatlanságnak: mert a sok szabados tekéntetek, a sok suttogások, és vittsogások, a tsipdezések, és szoritgatások elöl-járó hópmesteri a halálra szententziáztatott tisztaságnak... A veszedelmén-kivül pedig a bolondtságát-is gondold-meg a tántznak: Mert miképpen a folyó vizek a keserü tengerbe, ugy az élő emberek szüntelen alá-folynak, és sietnek a halál torkába; eszesség-é pedig sippal-dobbal menni az halálra? holl láttad, hogy a hóhér kezébe adatott ember tántzolva mentt vólna az akasztófához? és te még-is tántzolva akarsz közeliteni a halálhoz? A Tehenek ugyan akkor szöknek rugnak leg-többet, mikor közellyebb vonattatnak a Mészár székhez; de azok barmok, és nints eszek; te pedig tudván, hogy minden lépéssel a temetőhöz közelgetsz, vihogva, és mint a szeles tinó ugrálva mégy a Sirba, és az Istennek szörnyüséges itéletire, noha bünös voltod nints el-rejtve elötted? Nem azért engedtetett nékünk az élet, hogy azt lakodalmokban, Fintzározásokban, és a hegedü pöngése-mellett kedvünkre mulassuk; hanem hogy penitentzia tartással, és üdvességes sirásokkal szerezzünk magunknak boldog napokat a másik halhatatlan, és igaz életben."[231]

Joggal ámulhatunk Vajda egyéni kifejezésein, remekül felépített mondatain. Ugyanakkor azt is megkérdezhetjük, hogy vajon volt-e

---

[231] I. 637–638.

egyáltalán esélye, hogy hallgató fülekre talál tanítása, hogy azokhoz jut el intése, akiknek szánta. Nem volt-e már a maga korában elavult és reménytelen próbálkozás azokat téríteni jobb belátásra, akik már egészen más könyveket olvastak?...

Vajda sokat foglalkozik szülők és gyermekek viszonyával. Véleménye szerint annak köszönhető a fiatalok zabolátlansága és feslett erkölcse, hogy a szüleiktől nem látnak jó példát:

> „Ez üdöben pedig azért születtetnek annyi gonosz erköltsü, kevély, engedetlen, vásott, és feslett életü gyermekek, mert a szülék sem igen jobbak, és a fiak az Attyoknak, a Leányok pedig az Annyoknak követöi lévén, mint a majmok, valamit látnak, és hallanak tölök, azont tselekeszik, és ahoz szoknak kitsénységektöl fogva."[232]

Természetesen mégis inti a gyermekeket, hogy fogadjanak szót szüleiknek, és semmi jelentős dolgot ne határozzanak a beleegyezésük nélkül (a házasságot is beleértve). Meglepő módon például állítja a keresztény lányoknak Heródiás lányát, hogy anyjához fordult tanácsért az ajándék ügyében, csak azért marasztalja el, hogy a gonosz szóra hallgatott. Ennek kapcsán fejti ki, hogy inkább kell Istennek engedelmeskedni, mint a szülőknek, és Isten kedvéért szabad szomorúságot is okozni nekik (pl. ha valaki szülei akarata ellenére szerzetbe akar lépni).[233]

A tékozló fiú kapcsán aztán bővebben is kifejti, hogy a szeles ifjúságnak első lépése a romlásra a szabadság utáni vágy, amikor „Attya házát tömlötznek, a fiúi kötelességet igának, az ö szüléinek fenyétékét Török Basa fogságának tartya lenni...".[234] Azok is hasonlóképpen felelőtlenek, akik a „szép tudományoknak Iskolájában, vagy a jó regolált Konviktusokban" nem maradnak meg. Az ilyen úrfiak aztán „idegen Országokat mennek látogatni, és az ö Szüléiknek keresményit fris öltözetekre, vendégségekre, játékokra, fö-képpen pedig a rosz Leányoknak ajándékira böven keltik, hamar meg-ürül iszákjok, és

---

232 I. 44.
233 I. 640.
234 II. 214.

még ifjú korokban botskorra jutnak".[235] Vajda éles szemmel veszi észre a problémákat, de amikor a kalitkában ülő madár életének szépségével és gondtalanságával próbálja meggyőzni az ifjakat, aligha kételkedhetünk abban, hogy buzgó érvelése legfeljebb mosolyt csalt az ajkakra, de aligha gondolkodtatott el komolyan bárkit is.

Az ifjak rakoncátlankodásának egyik nyilvánvaló és bosszantó esete Vajda számára, amikor a templomban viselkednek illetlenül. A templom méltóságára és a liturgia ünnepélyességére nagy gondot fordító apát gyakran fortyan fel ezen a pimaszságon:

> „Az elött elég tisztességesen viselték az emberek magokat a Templomokban; de minekutánna egynehány zabolátlan ifjak annyiba kezdették tartani a Templomot, mint a Komédia házat, már az uta tsak nem szokássá vált az Isten Házának szentségtelenitése: Szabad ott suttogni, szabad szerelmeskedni, szabad uj hireket olvasni, és az Isteni szolgálatnak tzeremoniáiból tsufot üzni."[236]

Már a felnőttek sem különbek. Valaki olyan „férges okkal" nem térdel le, hogy

> „jobbra, és balra könnyebben tekingethessen; vagy hogy a Templomba nagy büzzel bé suhogó bálványoknak mélyebben meg-hajthassa magát, és ollyan udvari Complementet vethessen nékik, a minémüt az Oltári Szentségnek se szokott tenni: vagy ha tsak azért nem akar le-térdepelni, hogy a Templom szemetéböl valami kis porotska ne tagadjon a térde foltyára, egy kevés selyem posztónak tisztaságát többre betsülvén az Isteni felség tiszteletinél; vagy ha tsak azért nem hajttya-meg térdeit, hogy mártiromságnak tartya fél óráig térdepelni, akinek egyéberánt elég ereje vólt, egész éjtszakán által a hegedü szó mellett szekni s rugni... [mások] a Templomban ollyan dongást inditanak az ö berbitélésekkel, hogy a

---

235 II. 221.

236 II. 317.

harmadik, s negyedik székben se túdnak az emberek zajjok miát imádkozni."[237]

Másutt is ad hasonló, élvezetes leírást azokról, akik nem térdelnek le „hanem tsak az Ur testének fel-mutatásakor, akkor-is tsak egyik térdöket görbítvén-meg, mintha nyul után céloznának... minduntalan elö-huzzák az ö zseb-órájokat, nézegetvén, hány minuta folyt-el már, miólta a Templomban kedvek ellen várakoznak. Ha az órát le-tészik, ismét a bornótos börböntzét veszik-elö, abbol szipokálván, és azzal az órba való abrakkal a szomszédokat is kinálgatván: A bornótolás után szükséges a kezkenövel való munka, mellynek minden szegét végét öszve kell nézegetni, mind a két szinét elö-forgatni, néki egyengetni, hogy annál helyesben essék a trombitálás, és az órnak pemetölése...".[238]

Sok lány és asszony pedig illetlenül öltözködik fel:

> „Sok Keresztyen Aszszonyok, és Leányok még a Templom ban se fedik-bé ollyan tisztességgel az ö mellöket, mint az ortzátlan pogány Aszszonyok a piartzon."[239]

Vajda mindenkit sorra vesz, mindenkit buzdít, mindenkit kritizál. Szándéka szerint a társadalom egészéhez szól. De kik lehettek azok, akikhez valóban eljutott műve? Kik voltak, akik el is olvasták a nekik szóló tanítást? Szinte biztosra vehetjük, hogy a jámbor híveken kívül csak egyháziak, papok és szerzetesek. Ha alaposan olvassuk a könyvet, láthatjuk, hogy Vajda maga is elsősorban hozzájuk szól. Talán tisztában is volt azzal, hogy más aligha veszi a kezébe ezt a könyvet. Alig találunk a *Tanúságok* között egyet, ahol külön ki ne térne az „egyházi pásztorok", a „leki tanítók", a „prédikátorok", és legfőképp a szerzetesek tanítására. Néha joggal érezhetjük aránytalanul soknak a velük való foglalkozást a mű egészéhez viszonyítva. Néha pedig az az

---

237 II. 357.
238 III. 22–23.
239 I. 465.

érzésünk, hogy amikor általános keresztényi tanácsokat osztogat, akkor is a szerzeteseket tartja a szeme előtt.

Mindez természetesen abból is fakad, hogy Vajda ezt a réteget ismerte a legjobban, ennek az életmódnak a rejtelmei, szépségei és nehézségei között mozgott a legotthonosabban. Gondolkódásmódja, szóhasználata, rejtett utalásai nagyon szezetesiek. Néha idézi is Szent Benedek Reguláját,[240] de leggyakrabban csak burkoltan utal rá.[241] Életük minden területére jó tanácsokkal szolgál, szép gondolatokkal biztatja őket a magány szeretetére, a gyakori adorálásra, az engedelmességre, a tisztaság őrzésére, a világiakkal való kapcsolatok leépítésére, a világ lélekben, és nemcsak testben való elhagyására stb. Természetesen a rossz szerzeteseket is ugyanolyan keményen megrója, mint a világiakat. Egyes kolostorokban ugyanis „a szerzetes életnek lelke el-oltatván, és a reguláknak kötele fel-óldattatván, tsak nem minnyájan Zabola nélkül, és a világnak Lelke szerént élnek: Mert az illyen kalástromokba a meg-térésnek, s az Isteni szolgálatnak szine alatt bé-tsalattatnak a jó indulatu emberek, és a legjobb fenyétékben nevelt ifju tselédek; Mint hogy pedig ollyan vak vezérekre, és feslett társokra bizattatnak, kik öket rész szerént botránkoztató beszédekkel, rész szerént gonosz példa adásokkal reá birják a henyélésre, a torkosságra, a könnyü életnek szeretetire, és a sanyaruságoktól-való idegenségre, innét történik nem egyszer, hogy akik jó szándékból mennek-is az illyen meg-veszett szerzetes házokba, lassanként minden betsületböl ki-vetközvén, és a szent ruha alatt szabados életnek adván magokat gonoszbakká lésznek, hogy sem mikor a világnak közepén vóltak, és az ifjak az öregeket, a tanítványok a Mestereket megelözik a latorságban".[242]

Gyakoribb azonban, mikor buzdítja és dicséri a szezeteseket. Néha hosszú felsorolással is alátámasztja a szerzetesek érdemeit a világban.[243]

Felmerülhet a kérdés, hogy ha Vajda elsősorban az egyháziakra akart hatni könyvével, miért alkotta meg ezt az átfogó erkölcsi szin-

---

240 Pl.: I. 675.

241 I. 31., 51., 223., 323.

242 III. 114.

243 II. 266.

tézist. Azt válaszolhatjuk, hogy még ebben is a szerzeteseket tartotta a szeme előtt. Amikor szidja a felfordult világot, éles nyelvvel rámutat a világban forgók sok esztelenségére, valójában a szerzeteseket akarja megerősíteni abban, amit tesznek; őket akarja megnyugtatni, hogy jó célra áldozzák életüket, hogy ők maradnak egyedül tisztán a szennyes áradatban: „Adgyatok hálát Kristusnak minden Szerzetes férfiak, és Apátza Szüzek, hogy titeket-is ingyen való kegyelmes válosztása szerént kézen fogva ki-vezetett e háborúságos, és zürzavar Világnak tolyongó sokasága közül és a Klastromi életnek nyugodalmában helyeztetett; hogy ott a tsendes elmélkedésekben szemlélhessétek az ö betsülhetetlen szépségét, és szivetekre vehessétek az ö titkos feleletinek édességes sugásit; mellyeket nem hallhatnak azok kik a Babiloniai ész-veszésekben, és öszve zavarodásokban töltik idejeket".[244]

Vajda a szerzetesi életben látja az emberi és erkölcsi értékek megőrzésének egyik legbiztosabb lehetőségét, s ha nem is kolostori életet, de egyfajta szerzetesi mentalitást ajánl mindazoknak (világi híveknek és papoknak egyaránt), akik hitüket megőrizve szeretnének élni a felvilágosodás századában.

Hosszan sorolhatnánk a példákat, idézhetnénk Vajda dús, bőséggel sarjadó *Tanúságait*, melyekkel oly eredetien támasztja alá vélt igazát. Ám ennyi is éppen elég ahhoz, hogy megismerjük őt magát, aki ugyan elrejtőzik művében, mégis egész egyénisége feltárul őszinte írása által.

A világ dolgaival való okos és mértékletes élés dicséretében Vajda mindazt összegzi, amit a keresztény sztoikusok tanítottak. Mindent a halál és az ítélet szemszögéből tekint, s az eljövendő mennyei boldogság fényében bizonyítja, hogy milyen kárhozatosak e „feslett pestises idők" szokásai és milyen édes a penitenciatartás, az alamizsnálkodás, a bensőséges imádság, a békességes élet, a lekiismeret csendes nyugodalma, az alázatosság, és a szemérmetesség cselekedetei, melyek már itt a földön elővételezik az „Istennel való szép egyesülést". Minden, amit a földön szeretünk, mulandó, inkább az „Istennel való nyájosságnak gyönyörüséges izét" kell megkóstolnunk. Vajda szigorú, de józan teológus, minden túlzás nélküli, testileg (!)[245] és

---

[244] II. 48–49.

[245] I. 49., 662.

lelkileg mértékletes, kiegyensúlyozott életet ajánl olvasóinak. A lélek igazi békéje az Isten akaratában való bölcs megnyugvás. Minden állapotnak megvan a maga keresztje, melynek viseléséhez hozzá kell szoktatnunk a vállunkat:

> „A Fejedelmeknek keresztye, a sok áudientzia- adás, és panasz halgatás: A Püspökek keresztye, a reájak bizatott nyájnak gyakor látogatása: Az Egyházi szolgáknak keresztye, a Bréviáriomban foglalt Isteni ditséreteknek áhitatos, és figyelmes prósálása: A Barátoknak keresztye, a halgatás, és egyedül valóság: a házosok keresztye, a tselédekkel, és gyermekekkel való bajoskodás...."[246]

Véleményeiben megfontolt, mértéktartó. Csak attól kíván az átlagosnál nagyobb önmegtagadást, akinek erre van hivatása és ereje. Figyelmezteti azokat, akik túlzottan bizakodnak Isten irgalmában, akik minden veszélytől mentesnek gondolják magukat skapuláré-hordozásuk vagy a szent dolgok varázsszerként való alkalmazása miatt.[247] Óv a túlzott hiszékenységtől, az evangélium szövegét meg akarja tisztítani a rárakódott legendáktól,[248] s nagyon körültekintő állásfoglalást fogalmaz meg a magánjelenésekről, az asszonyok kapcsán, akik Jézus feltámadását vitték hírül az apostoloknak:

> „Hogy a Szent Aszszonyoknak minden beszédit hamar elnem hitték [az apostolok], azzal talám nem vétettek; söt az ö követöjiknek, tudni-illik az Egyházi Pásztoroknak, és minden Lelki-Atyáknak példát adtak, hogy ök-is ne könnyen hidjenek, mikor az áhitatos Aszszonyok, és a nagy-imádkozható Leányok Angyali jelenéseket, és bizonyos mennyei látásokat feszegetnek elöttök... Mert az Aszszonyi-állatok ám-bátor Szentek, és igen áhitatosak légyenek-is, de ugyan tsak Aszszonyi-állatok, kikben nagy az emberi erötlenség, hatalmas a képzelés, tsúfos a fántázia, és ha tsalni nem akarnak-is, de

---

246 II. 196.
247 II. 6.
248 I. 49.

bizonyos, hogy könnyen meg-tsalatkoznak: kiváltképpen a kik sokat böjtölnek, és a belsö imádságban lelkesen kezdik magokat gyakorolni, hamar meg-történik, hogy látásokat lássanak; de sokszor tsak ollyan látásokat, mellyeket a magok erös képzése ábrázolt, és rajzolt-le elöttök. Nem-is tartozunk el-hinni, hogy minden Szent Aszszony ollyan barátságban légyen Kristussal, Máriával, és az Angyalokkal, a minémüben vóltak Szüz Szent Grót, és Mektild, Szent Teresia, és Birgitta; noha ezek jelenéseinek-is sok kemény próba köveken kellett által menni, minek elötte betsületet érdemlenének az okos embereknél. Minden Aszszonyi jelenéseket általjában megvetni, eretneki kevélység; mindeneket pedig próba nélkül bévenni, gyermeki esztelenség. Vagyon, hálá Istennek, Szent Irásunk, Egyházi Törvényünk, józan Teologiánk; nálunk vannak a Szent Gyülekezeteknek végzései, és a Szent Atyáknak sok szép könyvei, mellyekböl itéletet tehetünk az illyen jelenésekröl, jövendölésekröl és látásokról: A melly Lelki-Atya pedig visgálás nélkül könnyen hitelt ád valamelly áhitatos Aszszony jelenéséinek, magára vessen, ha meg-tsalatkozik, és tsúffá lészen: a mint hogy a Bölts-is pille szivünek tsúfolja a könnyü hitü embert. Qui credit cito, levis corde est. Eccli. 19. 4.."[249] (Aki gyorsan hisz, az könnyűszívű.)

Ám sztoicizmusra és rigorizmusra hajló véleményét csöppet sem visszafogott nyelven szólaltatja meg. Vajda személyében a barokk próza utolsó nagy képviselőjét tisztelhetjük, aki a kései skolasztikus teológia talaján állva, a felvilágosodás ellen küzdve, mégis a felvilágosodás módszerével, tanítani akarja a hívek minden rétegét. Egyben előkészíti az utat a XIX. század népies-vallásos íróinak, akik a tömegek vallásos művekkel történő okítását tűzték ki célul.[250] Ezek a különböző hatások alkotják Vajda egyedülálló prózáját.

Minden irodalmi eszközt megragad, hogy írása meggyőző és könnyen befogadható legyen. Zolnai szeint meg akarja igézni olvasóit és „a magyar prózának erős háziszőttesét készíti, földi tarkasággal

---

[249] III. 651–652.

[250] V.ö.: Söveges i.m.: 272.

csinálva propagandát égi dolgokhoz".[251] Akárhol olvasunk bele művébe, azonnal hatása alá kerülünk annak az örvénylő kavalkádnak, amely megteremti a vajdai világ páratlan atmoszféráját. Kelléktárából nem hiányoznak a hatásos, hosszú, barokkos körmondatok, melyek azonban annyira világos, áttekinthető szerkezetűek, hogy a megértést soha nem gátolják. Szereti hatásos kérdések garmadát árasztani az olvasóra, vagy megszólításokkal közvetlenebbé tenni az író és olvasó kapcsolatát.

Gyakran idéz legendákat vagy tanulságos történeteket a szentek életéből, melyekkel kapcsolatban néha bájos hiszékenységet mutat. A példa inkább prédikációkból ismert műfaját is alkalmazza, például az imában elmélázó szerzetest pofonnal figyelmeztető ördög esetét.[252] Ugyanakkor a „kurta elméjű" pogány bölcseket is idézi, ha mondanivalóját az ő gondolataikkal jobban alátámaszthatja, vagy cáfolatukkal megerősítheti. Sőt, akár például is állít ókori pogányokat, mint Scipiót.[253]

Vajda pedagógus mivoltát sem tudja megtagadni: állandóan tanít, magyaráz, információkat közöl. Műve némelyik részéhez kis tanulmányt kerekít, pl. az ókori temetkezési szokásokról,[254] vagy a zsidók jogállásáról a római megszállás idején.[255]

Igaza van Söveges Dávidnak, hogy Vajda néha kazuisztikába téved,[256] de ez elég ritkán fordul elő.[257] Azt viszont jogtalanul rója fel, hogy a dogmatikai igényű szakaszokkal alig tud valamit kezdeni, illetve hogy ritkán fordul át imába. Vajda műve ugyanis inkább erkölcsi, mint dogmatikai indíttatású, és az imához sem csak praktikus tanácsokkal tud szolgálni, hanem maga is példát ad a spontán felszabaduló szép fohászkodásra.[258]

---

251 Zolnai i.m.: 165–166.
252 III. 108.
253 I. 655.
254 I. 262.
255 III. 451.
256 Söveges i.m.: 271.
257 Pl.: I. 185., 188.
258 Pl.: I. 381., 428.

Vajda érvelése mindig logikus és meggyőző, de gondolatmenete a mai olvasónak néha kissé furcsa, és a tévedésektől sem mentes. Elmarasztalja a betlehemi anyákat, amiért siratták gyermekeiket és nem nyugodtak meg Isten akaratában. Biztosan azért érte őket a csapás, mert nem fogadták be a szentcsaládot.[259] A meddő anyákat viszont azzal vigasztalja, hogy biztosan így a jobb, mert talán Júdáshoz hasonló gonosztevőt szültek volna.[260] Elmarasztalja Nabótot is, amiért „vonyított" a király akarata ellen és oktalanul pereskedett.[261] Nem sok esélyt lát az üdvösségre, ha valaki csak a halálos ágyán békül meg Istennel.[262] Több helyen is kifejti, hogy a házasság alacsonyabb rendű állapot, mint a szerzetesség.[263] Beszél Jézus által megkeresztelt emberekről, ami nyilvánvaló tévedés.[264] Abból az esetből pedig, mikor Lázár betegségét Jézus tudomására hozzák, azt a tanítást vonja le, hogy betegség esetén nem orvoshoz és patikához kell szaladni, hanem Jézushoz.[265]

Mivel Vajda az érzelmeket veszi leginkább célba, hatásossága érdekében nem idegenkedik a számunkra meghökkentő naturalista megnyilvánulásoktól sem. Szellemesen mutat rá, hogy minden ékesség valami bomlás terméke.[266] A falánk emberről így ír:

> „keserü lészen néki tsak nem szemeivel látni azokat az undok férgeket, mellyek az ö dögös testét készen várják, hogy azt meg-rágják, meg-emészszék, és mintegy boszszút álljanak rajta a sok levegö-égbeli, vizi, és földi állatok mészárlásáiért, mellyekkel hizlalta és gyönyörködvén táplálta azt a rút testet".[267]

---

259 I. 80.
260 I. 13.
261 II. 81.
262 II. 121.
263 Pl.: II. 369.
264 I. 454.
265 II. 428.
266 I. 207.
267 III. 146.

A naturalista részletek a mű vége felé szaporodnak meg leginkább, amikor a legapróbb részletekig ecseteli Jézus minden fájdalmát, szinte horrorisztikus leírást ad az ostorozásról, ruhája letépéséről, a töviskoronázásról; hogy hogyan tették „fársángos királlyá".[268] Íme egy részlet a leköpdösés jelenetéből:

> „...nem tsak hig nyállal, hanem a torokból eröszakoson felvont torhákkal-is, úgy, hogy kezei hátra lévén kötözve, és magát meg nem törölhetvén, szeme, szája hamar bé-telnék az undok nyálakkal, és bajuszán, szakálán alá folynának a sikeres torhák".[269]

Mivel részvétet szeretne kelteni, érzelmileg akar a szenvedésre hangolni, ebben a részben használja a legtöbb indulatszót, és itt alkalmaz az együttérzésre késztető kiszólásokat is a „kedves olvasóhoz".

Vajda nyelvének utánozhatatlan ízét azonban tőrőlmetszett mondásai, metaforái, hasonlatai és sajátos kifejezései adják, melyek nagy részét talán még Vas megyei neveltetése idejéből hozta magával. Szereti a szólásokat, egy csokorra valót össze is gyűjt, melyekkel az ördögöt emlegetjük,[270] vagy amikor embertársainkat megalázóan hasonlítgatjuk („mikor az áhitatos emberröl azt mondgyák, hogy ollyan, mint a Farizeus; a jó étkes munkás legényröl, hogy ugy eszik, mint a farkas, a jó elmés emberröl, hogy ugy tuggya hányni a tsélt, mint a róka, az Aszszonyok nyelvéröl, ollyan, mint a beretva").[271]

Lássunk néhányat ezekből a tősgyökeres mondatokból!

A tiszta házassággal kapcsolatban mondja: „lakodalomban-is lehet éhezni, a béllett köntös alatt fázni".[272] Aki Krisztust akarja követni: „ne fogdozza a földi gazdagságot, ... mint a pók a legyeket: sem a

---

268 III. 507.
269 III. 411.
270 II. 90.
271 III. 477.
272 I. 43.

szunyog tsépés ellen hálót ne tartson, kényeztetvén... az ő lator testét".[273]

„Börével fizessen, akinek pénze nintsen" - mondja a „rossz fizetőkről".[274] A kísértések idején úgy tegyünk, mint a katonák, akik „mihelyen láttyák, hogy lobbanik az ágyú, mindgyár földre esnek, hogy a golyóbis fejök felött el-röpülvén, ne árthasson nékik".[275] Lelkiismeretünk „olyan, mint az Etna hegye, mellyben mindenkor ég a tüz, ha lángja ki-nem látszik-is".[276] Az ifjú hajlandó a bűnbánatra, de idővel elhatalmasodhat rajta a rossz szokás, ezért olyan, mint az elefánt: „könnyen meg-hajolnak a térdei tinó korában,... de ha megvénhedik, meg-keményednek az inak benne".[277] A rossz elöljárókat is el kell viselni, hiszen „mikor rossz borotvás keze alá akad valaki, hogyan meg-vonnya magát, és meg-se mér mottzanni.[278] A rossz szolgák félnek uruk szemétől, „mint a fürj madár, meg-libbenik a tarlóban, s meg-nem mér mozdúlni, valamig reá néz a visla; pedig ha esze vólna, könnyen szárnyaira kelhetne".[279] A törvény olyan, mint a pókháló: „tsak az apró szunyogok, és legyetskék akadnak-meg, a darások pedig szillel szaggattyák azt".[280] „Miképpen a viaszba nyomatott képek formái legottan el-enyésznek, ha a napra kitészed", úgy olvasztja ki Krisztus fénye a szívből a világi dolgok szeretetét.[281] Az igazság pedig „ollyan, mint a szentelt viz, mellyel minden ember kiván meg-hintetni; de mikor reájak hintetik, mindenik bé-hunnya a szemét, vagy ortzáját bé-födi elötte".[282] „Ha a mi fülünk nem szenvedheti a nótát, mikor a hegedü hurok nem egyeznek egymással, az Isten füleiben sem hangzik kedvesen, mikor a könyörgök között nintsen

---

273 I. 145.
274 II. 332.
275 I. 120.
276 I. 153.
277 I. 334.
278 I. 354.
279 II. 100.
280 II. 113.
281 II. 118.
282 II. 164.

egység".[283] „Miképpen a gyomor az hasznos, és ártalmas eledelt bévészi, meg-fözi, és meg-emésztvén el-osztja azt minden tagokra; ugy a Papok-is a jó, és gonosz tudományt, mellyet szivökben föznek, vagy beszédjekkel, vagy példa-adásokkal az egész népre elárasztják".[284] A lekiismeret lassan eltompulhat, mint „kinek szomszédságában kolompár, vagy kováts szállott, elejéntén nem alhatik a zörgés miátt; de lassan hozzá szokván a pörölyeknek tsattagásához, az után kedvére aluszik".[285] A dolgoknak csak a közvetlen okait keressük, és nem tekintünk Istenre, ahogy a kuvasz is „néki esik a könek, mellyet ellene hagyítottál, és azt fogaival rágja; mert tsak a köre vezet szeme, és nem tekinti a te kezedet, mellyböl ki-hagyittatott".[286]

Vajda sokszor használ olyan kifejezéseket, gyakran tájnyelvi szavakat, melyek az egész mondatot megízesítik. Ilyenek pl.: „a mi dagályunk megorvositása",[287] „liflaf, faragatlan, semmire kellö ember",[288] „a tolvaj el-körmözi",[289] más „aprolikos vétkéböl nagy Kiriét költeni",[290] „az ördög szurkos madzagja",[291] „a gonosz kivánságoknak bokrossan fattyazó vesszei",[292] „férges szándék",[293] „furt fejü emberek"[294] stb.

Vajda műve a magyar irodalom elfeledett gyöngyszemei közé tartozik. Zolnai Béla Krisztus-regénynek nevezi,[295] pedig inkább a XVIII. század végének hatalmas tablóját kéne észrevennünk benne.

---

283 II. 327.
284 III. 20.
285 III. 44.
286 III. 385.
287 I. 90.
288 I. 171.
289 I. 204.
290 I. 219.
291 II. 123.
292 II. 228.
293 III. 424.
294 III. 479.
295 Zolnai i.m.: 161.

A különleges állapotú író különleges nézőpontból, egyéni megvilágításban tárja elénk a kort, melynek megértéséhez szükséges tudatosítanunk, hogy Bessenyei, Báróczy vagy Barcsay világán kívül jelen volt még egy egészen más eszmerendszer és világszemlélet, volt katolikus felvilágosodás is, melyet Padányi Bíró Márton, Vajda Sámuel és társaik reprezentálnak. Vajda hatalmas munkáját az új idők bekösöntével nem olvasta az utókor. Erkölcsét régimódinak, témáját avíttnak érezhette – némi joggal. Ezzel együtt azonban nyelvének kincsét is a feledésnek hagyták, s mindmáig elhanyagolták. Pedig ma sem mindennapi élvezetet jelent kristálytiszta szövegének olvasása.

Az irodalomban nemcsak új tehetségek tűnhetnek fel, hanem régiek is születhetnek újjá. Kopott könyvek válhatnak aktuálissá, eltemetett írások lehetnek érdeklődés tárgyává. Talán eljön az idő, hogy Vajda is elfoglalja méltó helyét az irodalmi köztudatban, munkái pedig fontos bizonyítékai lesznek annak, hogy milyen csúcsokra volt képes a magyar próza a XVIII. század végén.

A MARGIT-LEGENDA

Vajda monumentális vállalkozásán, a *Jézus életén* kívül több kisebb művel is bejegyezte nevét a magyar literátusok közé. E munkái közül mindenképp első helyen kell megemlítenünk a Margit-legenda kiadását.[296]

A protestánsok és felvilágosodás hívei már Vajda korát megelőzően is élesen támadták a katolikusok középkori gyökerekből táplálkozó, naiv szentkultuszát. Az együgyű hiszékenység és a mesés, csodáktól hemzsegő legendák ellen az Egyház is kénytelen volt lépéseket tenni. Így alakultak meg a történetírás, a forrás- és szövegkritika modern iskolái, melyekben felhasználták a humanizmus tudományos eredményeit is.

Johannes Bollandus (1569-1665) és az antwerpeni jezsuiták a szentek hiteles életrajzait gyűjtötték össze, hogy a kitalált, hamis legendák kiküszöbölésével a megbízható adatok tekintélyét megerősítsék. Vállalkozásuk monumentális emléke az *Acta Sanctorum.*

Jean Mabillon bencés (1632-1707) és a maurinus kongregáció a bencés szentek életrajzát közölte kilenc kötetben, hasonló indíttatásból és hasonló módon (*Acta Sanctorum Ordinis Sancti Benedicti* 1668). Mindkét iskola hatalmas mennyiségű anyag felkutatása és összegyűjtése után tette közkinccsé eredményeit. Mabillon emellett a történetkritika alapjait is lerakta *De re diplomatica* (1681) című munkájában.

A külföldi kezdeményezések Magyarországon is folytatókra találtak, nálunk is megerősödött a forráskritika iránti érzék. Főleg a jezsuiták kiváló tudósait kell megemlítenünk: Hevenesi Gábor (1656–1715), Kaprinai István (1714–1785), Katona István (1732–1811), valamint Pray György (1723–1800) szerepe máig meghatározó a magyar történetírásban.

---

[296] Szűz SZENT MARGIT Asszonynak, Negyedik Bela király leányának, Sz. Domonkos szerzetbéli apátzának, Régi Magyarsággal iratott ÉLETE. Most Újra Ki-nyomtattatott. Budán, A Kir. Universitás Betüivel. MDCCLXXII.

Vajda Sámuel ismerte Mabillonék munkásságát[297] és jó barátságban volt Pray Györggyel. Törekvéseiket méltányolta, s a maga módján folytatni is próbálta. Ennek a bizonyítéka ez a kis könyv.

A mű első lapján nem túl igényes Szent Margit-ábrázolás található.

Vajda, akinek neve nem szerepel a kiadásban, a nyolc oldalnyi bevezetésben (Intés az olvasóhoz) megmagyarázza, hogy miért érezte szükségét a könyv újbóli kiadásának.

Abban a tudatban él, hogy ez a legrégibb könyv, melyet valaha magyar nyelven írtak. Azt is közli, hogy a könyv a Nyulak, másik nevén Boldogasszony szigetén keletkezett. Nemcsak a másolást, hanem a megírást is egy ottani apácának tulajdonítja, így szerinte az „Apátza Szüzeknek... Tartozik a Nemzet köszönni a leg idősb könyvet".[298]

Elmondja, hogy Pray György, még jezsuita korában „peniszibül ki-tisztitván, hozta vala ezen könyvet nap világra; de minthogy Práy Uram más Deák könyv mellé ragasztotta volt[299]... bizonyos tapasztalásból tudom, hogy még sok Magyaroknál kevés esméretsége vagyon ennek a betsületes régi Magyar irásnak". Ezért határozta el az önálló kiadást, hogy egyrészt a nemzet kedvében járjon („mert mindenikünk szereti tudni, hogy beszélltek régenten és minémű magyarsággal éltenek a mi Elejink", hiszen négyszáz évnél régebbre a könyvek hiánya miatt – véli – „hátrább már haszontalan szaglódunk"), másrészt hogy Istennek tegyen szolgálatot „nagyobbra terjesztvén ditsöségét az ő Malasztjának", hogy a könyv „lelki épületre" szolgáljon.

Vajda itt árulja el tulajdonképpeni célját. Míg Pray mint történeti emléket és forrást kezeli a művet, Vajda lelki olvasmányt akar belőle csinálni. Ennek köszönhető, hogy szakít a Pray által követett betű szerinti átírással, és bár archaizálva, de korának helyesírása szerint

---

297 Acta Antiquiora Fasc. 79. nr. 48.

298 Az *Intés* első, számozatlan oldalán.

299 Vita S. Elisabethae viduae laudgraviae Thuringiae, Ducis Saxoniae Ilassiae principis et comitis palatinae nec non B. Margaritae Virginis quarum illa Andreae II. haec Belae IV. Hungaruae regum filia erat ex mss. codicibus eructa ac praeviis dissertationibus illustrata Studio et Opera Georgii Pray Soc. Jesu Sacerdotis Tyrnaviae Anno MDCCLXX.

közli a forrást. Nézzük például a legenda kezdetét előbb Praynál, majd Vajdánál:

Pray átírása: „Ezenkeppen hagya euket az Kyralne azzon az clastromba, es eu maga el mene. Ezeknek utanna neged napon olimpiadis azzon fel veve az zent zerzetnek ruhayat. Ez ideuben Zent Margit azzon meeg yol nem zolhat vala. Ezen ideuben kezde Zent Margit tanolny a b cet, ave Mariat, es keves ideunek utanna igen iol kezde tanolny, es enekelni egyeb kysded leanyokal."

Ugyanez Vajdánál: „Ezenképpen hagyá öket az Királyné Aszszony az Klastromban, és ö maga el-méne. Ezeknek utánna negyed napon Olimpiadis Aszszony fel-vevé az Szent Szerzetnek ruháját. Ez időben Szent Margit Aszszony még jól nem szólhat vala. Ezen idöben kezde Szent Margit tanólni *A.B.Cét, Ave Mariát,* és kevés idönek utánna igen jól kezde tanólni, és énekelni az egyéb kisded leányokkal."

Ezért javítja ki a lap szélén az általa észrevett hibákat (amelyeket természetesen nem a „ki-nyilt elméjü gondos Apátzának", hanem a hanyag másolóknak tulajdonít). Továbbá a már nem használatos régi szavakat, és a jelentésváltozáson átesetteket is megmagyarázza a lap alján („...a könyvnek karajára mostani Magyarsággal ki-raktam, hogy ezek az olvasásban senkinek akadékot ne szereznének.")[300]

Egy-két példa ezekből a szavakból: sororok = apátzák, ciliciumba = ször ruhába, mielködetökben = tselekedetekben, soklása = tsoklása, vagy zöpögése, solosmákon = Breviáriomba foglalt Isteni ditséretekben, igyen = igy, ollyha = mintegy, fárája = faragja, közelőket = közülök valót, seerben = sirban, szoréha = szorittsa, jobbágyokban = Fő-Emberekben, vetrenye = éj-féli imádság, matskások = sugorottak stb. Látható, hogy Vajda nem tételez fel olvasójától túl nagy műveltséget, valóban mindenki számára hozzáférhetővé akarja tenni a könyvet.

A legnagyobb bajnak azt tartja, hogy „a régiség ezen-is mint egyéb avas gyenge partékákan, foga helyit, s keze szenyit rajta hagyta", és hiányzik mind az eleje, mind a vége. A szövegben lévő hiányokat mindig jelzi, az elején pedig úgy segít, hogy Margit „születését és tsötsömös gyermekségét" maga írja meg a bevezetés végén. Ezután

---

300 *Intés* VI.

kezdődik maga a szöveg, amely mindenben, még hibáiban is követi Prayt.[301]

A legenda csonka végéhez a 192. oldaltól a 196.-ig ismét saját gondolatait csatolja. Megállapítja, hogy a mű még bizonyára folytatódott, majd röviden összefoglalja, hogy milyen erőfeszítések történtek Margit szentté avatása érdekében. Ezután egész vázlatosan ereklyéinek menekítését és sorsát adja elő. Gyakran hivatkozik Praynak a szövegkiadás elé írt tanulmányára.[302]

Ez a munka nagyon jellemző Vajdára, akiben a barokk lelkiség népi irányzatának egyik legjelentősebb alkotóját ismerhetjük.[303] Korának tudományos eredményeit ismeri és felhasználja, de mindig a tömegek vallásos nevelését tartja szem előtt. A nép számára akar magas kultúrát és mély lelkiséget közvetíteni, népszerűsítő stílusban akar elérhetővé tenni nagy értékeket. A számára veszélyesnek tartott tanok elterjedése közepette a hit hamisítatlan értékeit védi és teszi közkinccsé. Megbízható és hiteles szöveget akar az olvasók kezébe adni egy vonzó példakép életéről, ugyanakkor a magyar kultúra jelentős dokumentumára hívja fel a figyelmet. Vajdának ez a törekvése szoros összefüggést mutat a szentek tiszteletéről írt apologetikus művének indíttatásával.

Tudjuk, hogy a könyvet maga is osztogatta barátainak,[304] a könyv mégsem terjedt el kellőképpen, Vajda nemes elgondolása és törekvése nem járt sikerrel. Ez a munkája is teljesen visszhangtalan lett és elfeledetté vált.

---

301 v.ö.: PRT V. 423.

302 Dissertatio praevia ad Vitam S. Margarithae.

303 v.ö.: Söveges Dávid: Fejezetek a lelkiség történetéből. Pannonhalma, 1993. 270. 272.

304 lásd: Roznák Márton úti jegyzetei, Kézirattár 1321.sz. 120.b. B.52.

VI. PIUS IMAKÖNYVE

1784-ben Vajda Sámuel lefordította és nevének feltüntetése nélkül kiadta az akkori pápának, VI. Piusnak (1775-1799) az imádságos könyvét.[305] A jámbor elhatározásból sok baja lett az apátnak. Az áhítatos írás lefordítása miatt megrótták, a Helytartótanács pedig megtiltotta a könyvecske terjesztését.[306]

Vajda kézírásos másolatával fennmaradt négy dokumentuma a fordítás körüli perpatvarnak.[307] 1784. szeptember 27-én kelt a helytartótanács két levele. Egyik Szabó Andrást bízza meg az ügy körülményeinek felderítésével, a másik a bíborost tájékoztatja az eseményről, és kéri fel, hogy a főapát közvetítésével tudja meg Vajdától, milyen szándékkal fordította le a művet, hány példány van belőle stb. Október 8-án kapta meg a főapát a bíboros levelét, melyben arra kötelezi Vajdát, hogy a feltett kérdésekre írásban válaszoljon. Ezek a következők:

Ő fordította-e a mondott imádságos könyvecskét?

Hol, és milyen szándékkal nyomtatta ki?

Hány példányban nyomtatták ki?

Végezetül még azt is közli a levél, hogy a meglévő példányok eladását vagy szétosztogatását újabb intézkedésig be kell szüntetni.

Vajda 1784. október 19-i dátummal írt alázatos hangnemű levelében válaszol a kérdésekre. Kijelenti, hogy ő fordította a művet, de bele sem kezdett volna, ha tudja, hogy a könyv kiadása tilalom alá esik. Azzal mentegeti magát, hogy teljesen gyakorlatlan az ilyen dolgokban, s mivel látta, hogy ez a könyv német nyelven már kapható több nagyvárosban, jónak gondolta volna, ha ugyanezekkel az imádságokkal magyar nyelven is dicsérnék az Istent.

---

305 HATODIK PIUS ROMAI PÁPÁTÓL ki adatott IMÁDSÁGOS KÖNYVETSKE magyarra fordíttatott a tihanyi klastromban. És annak költségével ki nyomtattatott. Budán, Királyi Akadémia Betűivel, 1784. Esztendőben.

306 PRT V. 62.

307 Act. Abb. Tih. Fasc. 24. nr. 8.

Közli továbbá, hogy a könyvet Budán nyomtatták a Királyi Egyetem betűivel, s megelőzően az egyetem cenzúrájához küldte át a könyvet, hogy annak engedélyével jelenjék meg. Teljes joggal jegyzi meg, hogy nekik igazán tudniuk kellett volna, hogy egy könyv megjelenhet-e nyomtatásban.

Még egyszer kijelenti, hogy munkájában egyedül Isten tiszteletének ekőmozdítása vezette. Semmi anyagi hasznot nem remélt a műtől, és a 600 kinyomtatott példányból egyet sem adott el pénzért, hanem a vendégeknek és az apátság alá tartozó hívő népeknek ingyen osztogatta el. Nem is gondolta, hogy a keresztény vallásnak annyi kellemetlenséget okoz ezzel a könyvvel, hiszen az semmi mást nem tartalmaz, mint az Isten iránti kegyességet és az igaz hit világosságát. Vajda az alázatos értetlenség álarcában csípős támadásba megy át. Nem érti, hogy ha annyi imádságos könyv van hazánkban forgalomban, püspököké, egyházi férfiaké és nőké is egyaránt, akkor miért nem érdemel még nagyobb tiszteletet és elfogadást a pápa imakönyve.

Végezetül közli, hogy a tihanyi kolostorban még 34 könyv található, melyeket a bíboros parancsának engedelmeskedve magánál tart.

Vajda sok kemény hangú, a bírálatra sokkal inkább okot adó műve jelent meg, s épp a jámbor imakönyv jelent meg engedély nélkül, s okozott bonyodalmakat. Valószínű, hogy a tilalom érvényben maradt, nincs tudomásunk arról, hogy az ügy menetében fordulat állott volna be.

Mi lehetett az oka ennek az indokolátlanul szigorú intézkedésnek? Csak találgatni tudunk. A fordítás nem sokkal VI. Pius sikertelen bécsi látogatása után keletkezett. II. József nagy tisztelettel, de elveinek fenntartásával viseltetett irányában, s nem túlságosen örült annak, mikor a pápa a jozefinista politikát nem támogató főpapokkal találkozott. Vajda barátját, Szily János szombathelyi püspököt ki is utasította Bécsből a császár.[308]

Úgy tűnik, hogy a merev gondolkodású uralkodó még az ártatlan imakönyvben is veszélyt látott, amely a pápa népszerűségét növelheti, vagy látogatásának emlékét fenntartja. Ezért kerülhetett sor a mai szemmel meghökkentő intézkedésre.

---

[308] Hermann Egyed: A katolikus egyház története Magyarországon 1914-ig München, 1973. 374.

Tovább bonyolítja a helyzetet, hogy minden tiltás ellenére egy évvel később Győrött, Streibig József betűivel újra kiadták az imakönyvet, melynek szövege a címlap szerint „találtatik Miller Jakab maradékinál".[309] Az első kiadást „a szent misének minden részihez alkalmazott énekek", valamint a „Szent Irásbol ki-szedett igazságok, mellyekröl igen hasznosan lehet elmélkedni" című fejezetekkel bővíti ki.

Bizonyára örökre titok marad, hogy az új kiadás Vajda tudta nélkül, esetleg hallgatólagos beleegyezésével, vagy kifejezett kérésére készült-e.

Arról sincs tudomásunk, hogy Vajda személye a mű megjelenése előtt milyen megítélésben részesült az udvar részéről, s ez mennyire játszott bele a könyvecske sorsába.

Az imakönyv egyébként korának tipikus terméke. A pápa elmélkedő imádságait tartalmazza a Miatyánkhoz, az Üdvözlégyhez és az Apostoli hitvalláshoz. Az imák egyes verseihez fűz gondolatokat, elmélkedéseket, imákat. A pápa intése szerint (Vajda fordításában) „érezni fogjátok, hogy eképpen meg-magyaráztatott egy Mi Atyánk imádság, több lelki vigasztalást, érdemet, és malasztot szerez néktek az Istennél, mint sem eddiglen-szerzett vala ezreknek immel ámmal való szapora el-mondása".

A kor másik népszerű imafajtájából, a litániából is található egy csokor a könyvben: a jó szándékról, a hitről, a reményről, az isteni szeretetről, a töredelmes bánatról, az Isten akaratával való megegyezésről és a hálaadásról.

Szintén tipikusnak mondható a misehallgatáskor mondandó imák csoportja. Mivel a hívek a latin szertartás alatt a liturgia menetébe aktívan bekapcsolódni nem tudnak, a mise főbb részeihez, így a kezdetéhez, az úrfelmutatáshoz, az áldozáshoz és a mise végéhez kapcsolt elmélkedő imákat mondják magukban.

A kötet végén a pápa Szent Péter apostol tiszteletére szerzett verse található egy könyörgés kíséretében, melyekhez megjegyzi a fordító, hogy elimádkozásuk milyen búcsú elnyerését teszi lehetővé a pápa engedélye szerint.

---

[309] Jelzete az OSZK-ban: 319.342.

Vajda fordítóként is igen tehetségesnek mutatkozik. Bár észrevehető, hogy a grammatikai hűségre törekedve mindent meg akar őrizni, a hosszú mondatokon, bonyolult mondatfűzéseken nem üt át az eredeti szöveg idegensége. Magyaros szóhasználattal és mondatszerkesztéssel tud a szövegeknek valóban imádságos ízt adni. Lássunk egy példát a Miatyánk „Légyen a te akaratod, miképpen mennyben, azonképpen a földön-is" cikkelyéhez fűzött elmélkedésből: „Sokszor mondottam már ez ígéket, oh én Istenem! de kevés gondom vólt reá, hogy tselekedettel-is bé-tellyesittsem. Jól tudom vala, hogy életemet tartozom szabni a te igazságos, és mindenkoron szent akaratodhoz, mellynek tellyesitésén fondáltatik minden igaz jóság, és bóldogság: Én pedig nem követtem a te tsalhatatlan, hanem magam saját vakságos, állhatatlan, és minden roszszra könnyen hajló akaratomat: söt gyakorta nagyobb ereje vólt nálam egy kis emberi félelemnek, egy világi hamis itéletnek, egy rendetlen vágyódásnak, hogy sem a te szent akaratodnak, a te bölts rendelésednek, és igazságos törvényednek."[310]

A litániák szövegét is a nyelv természetes ritmusa szerint fordítja és könnyen mondhatóvá teszi: „Vér-eremnek minden ütéseit, és szívemnek minden mozdulásait; Erzékenységemnek, és Lelkem tehetségeinek minden indulatjait; ...Hogy azok által a te Isteni Felségedet imádjam; Fel ajánlom néked, Istenem!"[311]

Az egész kötetből mégis a versfordítás a legegyénibb, legérdekesebb és a legjobban sikerült, melyet Vajda abban a 887/887 sorhosszúságú és aab/ccb rímelésű formában old meg (kitűnően!), amelyet később is alkalmazott. Az első versszak után, melyben a híveket Szent Péter dicséretére szólítja fel, következik a refrén, melyet a későbbiekben már nem ír le, hanemcsak a kezdő sorral utal az ismétlésre („Oh Sz. Péter háborunkat/ Testi s lelki zavarunkat/ Tekintsed kegyelmesen.// Nyisd fel az egek ajtaját,/ Hogy tűrésünk koronáját/ Vehessük szerentsésen.").[312] Nem véletlenül szerepel épp a pápa imakönyvében a Szent Péterről szóló vers. Életének két mozzanata, a bűnbánat és a börtönből való csodálatos szabadulás után

---

[310] VIII–IX.

[311] LIX–LX.

[312] CXVI.

mint az egyház sziklaalapjához és az igaz hit letéteményeséhez fordul, nyilvánvaló aktualizálással: „Oh nagy kő-szál! mellyen épűlt/ Anyaszentegyház, és népűlt/ Meg-is áll épségiben.// Vastagíts a hitben minket,/ Addj szívet, ellenséginket/ Hogy tartsuk tsak semmiben."[313] A „hitben való vastagodás" tipikus vajdai kifejezés, megtalálható a *Jézus élete* bevezetőjében is. Ugyanilyen sajátos kifejezéseket olvashatunk a következő versszakokban is: „Lelki szőlőjét Romának/ Saját véred hullásának/ Ziroztad harmatjával// Most-is légy Őrő nyájodnak/ Farkast ijesztő karodnak/ Püspöki páltzájával. „Őrizd a keresztenységet,/ Mutass hozzá kegyességet,/ Mert tisztel s kér szívéből.// Hogy az ördög irigysége,/ Avas álnok mezterségе/ Ki-ne ejtse hitéből." A szokatlan versformára ügyesen alkalmazza a himnuszok végén szokásos szentháromságos doxológiát is: „Ditsőség legyen Atyának,/ Ő egyetlen egy Fijának/ Ditsőség szent Léleknek// Kezdettől fogva végiglen,/ Egy Isten örökkétiglen/ És három személyeknek."[314]

A titokzatos sorsú kis imakönyv-fordítás a sors szeszélyéből szintén nem válhatott széles körben ismertté. A kései kor olvasója azonban megállapíthatja, hogy Vajda a fordítás szolgai munkájába is tudott erőt és egyéniséget vinni. Úgy érezzük, mintha nem is fordítást, hanem saját munkáját olvasnánk. VI. Pius imakönyve Vajda sokoldalú tehetségének ékes bizonyítéka.

---

[313] CXVII–CXVIII.

[314] CXIX–CXX.

A SZENTEK TISZTELETÉRŐL ÍRT MŰVEI

A *Jézus életét* nem számítva Vajda legismertebb műve a szentek tiszteletére írt könyvecskéje.[315] A Pannonhalmi Rendtörténet írója[316], s az ő nyomán az egész irodalmi köztudat a mostani ideig[317] csak az 1792-ben kiadott változatot ismerte, mint Vajda „hattyúdalát". Vajdával való alaposabb vizsgálódásaim során figyeltem fel arra, hogy a Petrik-bibliográfia V. Pótlások kötete az 535. oldalon Vajda neve alatt tüntet fel egy hasonló, de nem azonos című művet. Lelőhelyül az Egyetemi könyvtárat jelöli meg, s két jelzetet is ad: J 5070/Collig.19. Misc. 13, illetve J 13 Collig.4. Végül csak ez utóbbit sikerült előkeríteni, az előbbinek nyoma veszett (ez annál is inkább sajnálatos, mert ebben a colligatumban volt Vajda később tárgyalandó versének egyetlen ismert példánya is). Így tudtuk kideríteni, hogy Vajda ezt a művét már 1788-ban kiadta Szombathelyen, s ennek egy átdolgozott, kicsit kibővített változata jelent meg Veszprémben négy évvel később. Az előkerült, ez ideig feldolgozatlan változat címleírása a következő:

A boldog SZŰZ MÁRIÁNAK tiszteletirül egynehány jeles GONDOLATOK. Szombathelyben, Nyomtattatott, Siess Jósef János Betüivel. 1788.

A címoldalon kézírással ez áll: Tsinálta Vajda Sámuel Tihanyi Apátur.

Vajda, aki talán az utolsó a nagy hitvitázók véréből (a cím rokonsága feltűnő Pázmány hasonló tárgyú művével!), remekül felépített, logikus írást jelentet meg erről a kényes témáról, nyilvánvalóan polemikus szándéktól is ösztönözve. Minden protestáns irányzatnak, sőt a felvilágosodás egyházkritikájának is egyik leggyakoribb céltáblája

---

315 A meg-ditsőült szenteknek jelesül pedig A BÓLDOG SZŰZ MÁRIÁNAK TISZTELETÉRŐL néhány rövid és könnyen érthető BIZONYÍTÁSOK, mellyek VAJDA SÁMUEL tihanyi apátur Úr által öszve szedegetettek és egy régi jó-akarója által ki-nyomtattattak. Weszprémben Streibig Jósef betűivel 1792.

316 PRT V. 421.o.

317 v.ö.: Új Magyar Irodalmi Lexikon. (Szerk.: Péter László) Bp., Akadémiai, 1995. III. 2190.o.

volt a szentek tisztelete. Vajda, aki a Mária oltalma alatt álló tihanyi apátság feje volt, maga is többször panaszolja, hogy a tolerancia és a szabadkőművesség hogyan gyalázza a szentségek és a szentek tiszteletét.[318] Elméleti teológiai munkáinak fegyelmezettsége, pontossága és alapossága jelenik meg itt közérthető stílusban.

Először azt fejti ki, hogy van egy olyan tisztelet, amely egyedül csak Istent illeti, melynél többre „az emberi sziv, és elme már nem igyekezhetik".[319] Ugyanakkor minden emberi társadalomban megvan bizonyos személyek tisztelete, például a szülőké, a fejedelmeké, a hadvezéreké, a papoké vagy a jótevő embereké, és soha senkinek nem jutott eszébe, hogy ez a tisztelet csorbát ejtene az Isten tiszteletén. Sőt, ez a tisztelet épp Istenre háramlik vissza, hiszen ő ékesítette ezekkel az ajándékokkal a tiszteletre méltó embereket. Éppen ezért kell különösen is tisztelni a szenteket, akik Isten barátai, s ő maga ígérte meg nekik, hogy aki őt megdicsőíti az emberek között, azt ő is megdicsőíti.

Ha pedig az Isten tiszteletre méltónak tartja őket, „mit szűkölködünk még tanúk nélkűl?... Vallyon, mi tudunk-e valamit okosabbat kigondolni Isten tanátsánál?"[320] S míg az élők közül sokan a jók kö-zül is bűnbe eshetnek, addig a megdicsőült szentek „már Isten kegyelmében megerősíttettek, hogy soha kedvébűl és barátságábúl ki ne eshessenek; ...már bé-mentek az ő Úroknak örömébe, és mindnyájan mennyei fényességgel tündöklő koronákat viselnek fejekben..."[321] Ehhez a tisztelethez képest a mi gyertyagyújtásunk, képtiszteletünk, böjtölésünk, ünnepeink és búcsúink csak olyanok, „mint az álomlátások az igazsághoz, és az árnyékok a valósághoz képest"[322] (Vajda szándékosan a leginkább támadott jámbor cselekedeteket veszi sorra).

„De hogy még-is ez a Szenteknek tiszteleti valakit bokrossá ne tégyen", hogy épp ezzel bántja meg Istent, Vajda párhuzamba állítja a felebaráti szeretet parancsával. Ha ezt minél többet gyakoroljuk, az

---

318 Act. Ant.. Achiabb. Fasc. 58. nr. 126.

319 4.

320 7.

321 8.

322 9–10.

Isten szeretetében is növekszünk. Így a szentek tisztelete nemhogy gátolja, hanem előmozdítja Isten tiszteletét. Ha valaki felebarátját Isten kedvéért szeretve az Istent szereti, a szenteket pedig Isten kedvéért tisztelve az Istent tiszteli, ezzel „akármely nyelvessen patvarkodó ellenségnek... bédughatja a száját".[323]

Az eddigieket Vajda valójában csak bevezetésnek szánta, hogy rátérhessen Szűz Mária tiszteletére. Ez teszi ki a mű nagyobb részét.

Mivel Mária az egyetlen a sok szent igaz asszony közül, aki anyja lehetett az Istennek, ezért illeti őt különös tisztelet. S ki gondolhatja azt, hogy Jézus nem engedelmeskedett a tízparancsolatnak, s nem tisztelte az ő szülőanyját? „Távúl légyen ez az esze veszett buta gondolat minden józan elmétűl!",[324] hiszen ő mindenben engedelmeskedett a törvénynek és beteljesíteni jött azt. Nem véletlenül ékesítette anyját olyan sok erénnyel, hogy felülmúlta az összes szenteket, a pátriárkákat, a prófétákat, az apostolokat, a mártírokat, hitvallókat stb. (Vajda ezt a részt, ahol Mária erényeit veszi lajstromba, jelentősen kibővítette és átdolgozta az első kiadáshoz képest.) Maga Mária is tisztában volt ezekkel az ajándékokkal, ezt bizonyítja a Magnificat hálaéneke. Aki tehát Máriát nem akarja tisztelni, az Istent sem akarja. Hiszen nála Isten sem teremthet többé méltságosabb anyát, ha csak Istennél méltóságosabb fiat nem ad neki, „a melly dolgot csak meggondolni is lehetetlen".[325]

Ezt követően beszél a szentek közbenjárásáról. Ahogy a földi jámboroknak kötelességük imádkozni egymásért, megteszik ezt a szentek is Isten színe előtt. De míg a többi szent csak szolgája Istennek, Mária pedig szülőanyja, mindenkinél hathatósabb az ő közbenjárása. Sőt, szívesebben is könyörög értünk, hiszen lelki anyánk. Itt fejti ki azt a nézetet, hogy a kereszt alatt az egész kereszténységet képviseli János, akit Mária fiául rendel:

> „A kereszt-lábánál álván, keserves szív fájdalmok, és szorongatások között szűlt minket lélek szerént, kiket előbb Éva anyánk a tiltott fánál zabálván, lélek-szerént el-vesztett vala...

---

323 13.
324 15.
325 21–22.

Mert ha az álnok kigyó egy Szűz leányzót választott eszközül, t.i. Évát, ki által meg-ejtse az embert, az Isten fija más egy jobb Szűz leányzót választott magának Anyúl, kinek Szentségével, és esedezésével az el-esett emberi nemzet támogattatnék, és idveségre segittetnék."[326]

Rossz jel tehát, ha valahol apadni látjuk Mária tiszteletét. De még rosszabb, ha valaki nemcsak maga nem tiszteli, hanem másokat is el akar idegeníteni „vagy tsúfolódásokkal, vagy semmire kellő szalmatsutak bizonyításokkal".[327] Megkapóan sodró, és a második kiadásban jelentősen kibővített mondatokat ad Jézus szájába, hogyan vonja felelősségre az ilyen embert.

Végül megállapítja, hogy a „jól-nevelt jámbor Keresztyéneket nem szükség bőbeszéddel abajgatni" hiszen az anyatejjel szívták Mária tiszteletét. De vannak „feslett emberek", akiknek két csoportjuk van: az egyik nem is akar jó lenni, a másik szeretne megtérni. Az előbbieknek teljesen fölösleges ezeket a dolgokat ajánlani. Ellenben a „penitentziára kapaskodó, de gyarló, bűnös emberek" nagy bizalommal fordulhatnak Máriához, hiszen ő csak a bűnt utálja, de szereti a bűnöst.[328] Nem véletlenül hívja őt az Egyház a bűnösök oltalmának. „Nem lehet az Isten kegyelmeinek tár-házában ollyan drága, és ritka malaszt, mellyet Szűz Mária az ő tisztelőinek meg-ne nyerne... Azért semmit se vétkezett vele, a ki Máriát térdeplő mindenhatóságnak keresztelte."[329]

Vajda az első kiadás végén egyszerű fohásszal kívánja, hogy mindezek Isten dicsőségére és Szűz Mária tiszteletének növekedésére szolgáljanak. Ellenben az 1792-es szöveg a halálra készülő és minden irodalmi működéstől búcsúzó öregember szép ajánlásával zárul: „Vedd jó néven Úram Jésus! e kiske irást, mellyet Szerzettem, hogy Szent Anyádnak tisztelete Hazámban Nevekedjen, és annak óltalma halálomban reám-is El-ki terjedjen Amen."[330]

---

326 26.

327 29.

328 Utalás Szent Benedek Regulájának 64. fejezetére.

329 38.

330 39.

Méltán jelent meg Vajda művecskéje két kiadásban. A teológiai problémát olyan eleven stílussal és gördülékeny előadásmóddal járja körül, hogy ma is élvezetes olvasmánynak számít. Mivel végig egy témára koncentrál, mondandója sokkal összefogottabb, frappánsabb, mint a *Jézus élete* bizonyos részei, ahol a tárgy nagysága miatt az elbeszélő néha elfárad. A másként gondolkodók felé szórt fricskái, meglepő fordulatai végig elevenné teszik a 39 oldalas kis írást. Pl. amikor arról beszél, hogy Jézus a törvényt tisztelve „a Názáreti prótzessióval bútsura fel-ment Jerusálembe", vagy a Magnificat kapcsán („soha se tartanám magamat emberséges emberi nemzetségbűl, hanem inkább erdei vad fajtábúl valónak lenni, ha tapasztalnám, hogy leg-kisebb portzikám-is tusakodni kezdene bennem ez ellen a Próféták Királyné Aszszonyának jövendölése ellen; sőt inkább óhajtom! hogy mind e földi nyavalyás életemben, mind pedig holtom után az örökké-valóságban az én érzékenységeim, és lelkemnek minden tehetségei áldják mindenkor, énekelljék, és bóldognak idvezelljék... a Szűz Anyát..."),[331] vagy amikor arról beszél, hogy mit mond Jézus az anyját csúfolóknak („Jaj! jaj! hogy nem reszket a lélek az illyen emberben! és előre meg-nem gondolja, mit felelhet? ha mondandja Jüsús néki az ítéletben? Te gonosz féreg! édes Anyám vólt ám nékem az a Szűz Mária, a kit te meg-útáltál, és a kinek tiszteleti ellen tusakodtál. Én annak sokszor, mikor gyemetske vólnék, szerelmetes ölelgetésekkel sűgdögeltem nyakábúl, és sok szászori ártatlan tsókokkal tsipezgettem ajaki körűl, akit te se magad nem tiszteltél se nem türhetted, mikor más jámborok az én nemességes követemnek Gábriel Arkangyalnak, köszöntő szavaibúl rózsa koszorut kötögettek az anyámnak, és seregessen, nagy búzgósággal monton mondották néki, hogy ugyan zöngött: Idvez-légy Mária!...Bizony jobb vólna idejekorán, és még elevenen pokolba menni; mint-sem illyen savanyú ortzálásokat Szűz Mária fijának szájábúl hallani az itéletkor!").[332]

Vajda tudatosan gondozta szövegét. Az első kiadást elsősorban nem is tematikai, hanem stilisztikai szempontból vizsgálta át újra. Kihagyott töltelékszókat, de beiktatott kötőszavakat, hogy a kapcsolódás világosabb legyen. Magyarázó, a tartalmat jobban kifejtő mellékmon-

---

331 19–20.

332 30.

datokat szúrt be, bővítette a felsorolásokat, hogy a hatást növelje. Kiküszöbölte a szóismétléseket, pontosította a fogalmazást. Az olvasóval való kapcsolat fenntartása érdekében kiszólásokat alkalmazott és pontosította a szentírási hivatkozásokat

Ugyanígy javítja ki versfordításait is. Vajda ugyanis mondandója alátámasztása érdekében több alkalommal is idéz latin himnuszokat, melyeket aztán az imakönyvből már ismert formában (887/887, aab/ccb) le is fordít. Elsőként Sedulius (V. sz.) híres, hexameterben írt *Salve Sancta parens* c. himnuszából idéz hat sort[333] (vagyis egy sor híján az egész költeményt), melyet a következőképp fordít:

„Idvezlünk Szent Anya téged
Hogy te tiszta szűzességed
Szűlt egy Király magzatot;[334]
Kinek szabad hatalmára,
és örök uradalmára[335]
Az ég s a föld bizatott:
Te a szűlés vigazságát
és a szűzesség virágát[336]
Benned öszve kötötted;
Nem vólt más, a ki igy szűlne
Férjfi nélkül terhesülne,
Utánnad, se előtted."

A középkori himnuszköltészet egyik legjelesebb darabjának első tolmácsolását olvashatjuk magyar nyelven.

A második himnuszt szintén töredékesen idézi, s csak az első kiadásban jelzi az incipitet (Virginis antiquae facinus nova piavit) és a szerzőt (Arator). A mindössze három sornyi idézetet Vajda ismét két versszakban adja vissza:

---

333 Az 1788-as kiadásban az eredetit csak a lábjegyzetben hozza, a második kiadásban a főszövegben.

334 Az első kiadásban: „Szült nékünk olly magzatot".

335 Az első kiadásban: „S örökös Királyságára".

336 Az első kiadásban: „S a szüzesség szép virágát".

„Éva Anyánk még Szűz lévén,
A Kigyónak szavát hivén,
Kárba dönte bennünket:
De egy más Szűz helyre hozta
Mitűl az első meg-foszta,[337]
Fel-gyámolta ügyünket.
Nints hát már aszszonyi nemre
Panasz, hogy veszedelemre
Egy Leány által bódultunk;
Mert ha egyik kárositott,
Másik jobban mohásitott,
Kár után gazdagultunk."

A tanulmány végén a harmadik és negyedik idézetnél Vajda sehol sem jelöli a forrást, így teljesen tanácstalanok vagyunk az incipitet illetően. Az egyiket „Festina miseris misereri Virgo beata!", a másikat „Quod Deus imperio tuprece [!] Virgo potes" kezdettel idézi, de ilyen kezdetű himnuszokról egyetlen forrás sem tud. Fordításukat azonban mindenképp érdemes közölni:

„Oh Szűz! nagyra emeltettél
Hogy Isten Anyjává lettél
De bűnösök hasznára[338]
Mert ha rabok nem vólnának
Nints ok, miért szorulnának
Meg-váltónak Anyjára.
Téged hát a nyomorottak
Igen meg-boldogitottak[339]
Hogy tőlök ne irtóznál
Kik okai, hogy őledben[340]
Előbb pedig hogy méhedben
Igaz Istent hordoznál."

---

[337] Az első kiadásban: „A mitül amaz meg-foszta".
[338] Az első kiadásban: „De bűnösök jována;".
[339] Az első kiadásban: „Ennyire bóldogitottak".
[340] Az első kiadásban: „Kik okai, hogy kezedben".

„Isten saját hatalmával
Ki-nyujtott erős karjával
Mindeneket mivelhet;
Mária szép kérésekkel
Istenhez emelt kezekkel
Minden kegyelmet lelhet."

Vajda az imafordításhoz képest is sokat ügyesedett ebben a versformában. Fordulatai magyarosak és költőileg igényesek, a ritmusnak még jobban megfelelőek. Az első kiadáshoz fűzött javítások szintén a szövegek javára váltak. Láthatjuk, hogy Vajda nemcsak teológiai, hanem tudatosan irodalmi alkotást is akar létrehozni. Ám az irodalmat mondandója szolgálatába állítja. Tudja, hogy a magával ragadó stílus, a mívesen formált szöveg, a szép mondatok és versek nyújtotta esztétikai élmény mind-mind elősegítik, hogy az olvasó érzelmileg közelebb kerüljön a kitűzött tárgyhoz, azonosuljon az író gondolatmenetével és szándékával. Mint tudjuk, az apátúr nem sokra becsülte a szépirodalmat, buzgó céljainak elérésében azonban mesteri módon használta fel eszközeit.

VERSEI

Inkább csak a teljesség kedvéért, de mindenképpen meg kell emlékeznünk Vajda önálló költői műveiről is. Mindössze két vers sorolható az ő munkái közé, melyek közül ráadásul az egyik szerzősége bizonytalan, a másik pedig nem teljes. Mégsem lehetne a Vajdáról alkotott képünk egész, ha megfeledkeznénk róluk.

A Pannonhalmi Főkönyvtár kézirattárában Wéber Dénes OSB (1804-1885) kézírásával fennmaradt egy gúnyvers, melynek *P. Mártonnak szomoru éneke 1746.* a címe.[341] A Pannonhalmi Rendtörténet írója tudott a műről, s arról is, hogy a szöveget Thaly Kálmán közölte *Régi magyar vitézi énekek és elegyes dalok* című gyűjteményében.[342] Sőt, azt is megemlíti, hogy a versnek több helyütt ismeretes a kézirata. Szerzőjével kapcsolatban azonban bizonytalan, leginkább azt tartja valószínűnek, hogy maga a címben említett P. Márton (azaz Jankovics Márton) verselte meg fogsága történetét.[343] A szerző azonban - úgy látszik - csak azt a példányt ismerte, amely a kézirattárban lévő *Pannonhalmi bencésektől való érdekes apróságok* feliratú dobozban volt, ez pedig ma már nem található. Viszont az általunk ismert Wéber-féle kézirat bevezető sorai azt árulják el, hogy „Samuel Vajda est auctor sequenti cantilenae..." (Az alábbi dalnak a szerzője Vajda Sámuel).

A vers keletkezésének körülményeit, a Sajghó főapát elleni lázadás történetét, Vajda és Jankovics szerencsétlen bécsi követségének történetét már megismertük.

Magam mindenképp azon a véleményen vagyok, hogy valóban Vajda a vers szerzője. Az ő fiatalkori jó humorát és itt-ott vaskos stílusát idézi ez az írás is, melyet sem a rendtörténet, sem Thaly nem mert a maga valójában az olvasók elé bocsátani. (A Thaly által kiadott szöveg egyébként is sok apró részletben eltér az általunk ismertetett

---

[341] BK.+ 211 jelzettel. Meg kell jegyeznünk, hogy a datálás pontatlan, hiszen Vajdáék fogsága 1747-ben volt.

[342] PRT V. 579–580.

[343] U.o. 581.

változattól.) Álljon tehát itt elsőként a vers teljes szövege, betű szerinti átírásban:

Ó én szegény Pater Márton
  Magyar királyné rabja
Jaj mint elboritott engem
  Sok inségeknek habja.
Nincs mit tennem, hova lennem.
  Kevés van innom s ennem
Oh már érzem jaj most nékem
  Nyugta szivemnek nincsen

2.

Elindultam ide Bécsbe
  Ahol soha nem voltam
Lóhalálábam siettem
  Amit megsem gondoltam
Hogy illy nagly] szerencsétlenség
  Váratlan keserves inség
Szálljon magamra s társamra
  Amit most tapasztaltam.

3.

Alig jutottam be Bécsbe
  S hát ott terem a német
Ki fegyverben nagly] kevélyen
  Szálásomra be lépett
Azt mondja hogy kumher[344] mindjárt
  Csak menjek, nem vallok ott kárt,
Jaj elméntem, s neki hittem
  Hát fogságba is estem.

4.

Könyörögtem a németnek
  Halja meg beszédemet

[344] Komm her! = gyere! (ném.)

De egy vastag halsz maullal[345]
Betorkola engemet.
Három lakat alá tettek
Társamtól messze[346] vetettek
Mind[en] vigasztalás nélkül
Magamat rekesztettek

5.

Eljött estve három leány
Etelt italt hozának
De kiket a hatalmasok
Hozzám nem bocsátának
Ajtón által kiálták: eszni!
És én mondám: „nem kell freszni"[347]
O Herr Jungfrau, o herr Jungfrau![348]
Szagt der Graefin bitt für uns.[349]

6.

Azok pedig nevetének,
Azt mondák hogy der nix tájts[350]
Azt is kérdék, mit vétettem?

---

[345] Halts Maul! = pofa be, kuss! (ném.)

[346] E szó fölött a kéziratban egészen apró betűvel szerepel a magyarázat: „Vajda Samutól".

[347] Bizonyára a német fressen = zabálni igéből.

[348] A Pannonhalmi Rendtörténet „Ober Jungfrau" feloldást alkalmaz (V. 580.), amely kétségkívül értelmesebb, a mi kéziratunkban azonban egyértelműen az általunk ismertetett formula áll. Vajda bizonyára szándékosan, a nyelvtudás hiányosságát hangsúlyozandó alkalmazta ezt a tréfás formulát, mellyel a kisasszonyt úrnak szólítja.

[349] Nehezen értelmezhető. A PRT „Sag den Grafen, pitt fir uncz" idézetet hoz és Nádasdy Lipót kancellárral, Vajdáék bebörtönzőjével azonosítja a grófot. Lehet, hogy ebben az esetben ez lehetett az eredetihez közelebb álló formula.

[350] „Ez nem német" (ném.).

Talán valamibe páisz?[351]
Azt feleltem: hog[y] i páisz nit,
Mert nem vétettem én semmit,
Ártatlanul büntetlenül
Szenvedek itten annyit.

7.

Egy haragos és parókás
Vén németre bizattam
Ki annál is inkább morgott
Mennél szebben szollottam.
Sem irást, sem izenetet
Sem beszédet nem engedett
Hanem mint egy gonosztévöt
Ismég megfenyegetett.

8.

A szolgám azzal biztatott
Niht fürcht Praelat ist schon hier[352]
De az nékem volt igen nag[y]
Keserves s szomorú hir
Mert féltem az Apáturtól
Mint Jákob az Esáutól[353]
Nem volt tehát, ki engemet
Mentettvolna bánattól

9.

Sött, hány napra felriadtam
Annyi rossz hirt hallottam
Sok keserves búbánatban
Nem is imádkozhattam

---

[351] Talán a német beissen = harapni, szúrni, égetni stb. igéből.

[352] A szolga megnyugtatásul szánja, hogy a prelátus, azaz a főapát megérkezett, de ez félelemmel tölti el Páter Mártont, hiszen az ő feljelentése miatt jött Bécsbe.

[353] V.ö.: Ter 27.

Hol az ablakomat mérték
Vas gádort készitették
Holpediglen bilincseket
Ajtóm elött zörgettek

10.

Kérlek téged O Ur Isten!
Ebböl a nagy rabságból
Vigy ki haza Szent Mártonba
Ez nagy nyomorúságból
Fogadom német országba
Sem pedig Bécs városába
Soha többé nem jövök,
Otthon segemen ülök.[354]

Vajda minden bizonnyal rövidesen a fogság után, a nagy ijedség elmúltával írhatta ironikus és önironikus versét. Leleményességének tréfás megnyilvánulása az a szerepjáték, mellyel nem a saját maga, hanem fogolytársa nevében írja a verset, s az a társ, akit épp hogy csak megemlít, ő maga. Figyelemre méltó az a nyelvi humor, mellyel a német szavak tudatosan helytelen alkalmazásával okoz derültséget, de ugyanakkor az idegen nyelvi környezetben való kiszolgáltatottságot is kiválóan érzékelteti.

Vajda korai prédikációjából már ismerjük azt a stílust, melyhez hasonlóval a versben is él. Ezt a művét azonban csak „belső használatra", az úgyis kevesektől ismert bécsi kaland megörökítéséül szánta, így még érthetőbb, hogy oldottabban mer fogalmazni.

Már a Rendtörténet írója rámutat, hogy a 4. és 7. versszak sorrendjét illetően bizonytalanság van.[355] Véleményem szerint azonban nem a versszakok felcseréléséről van szó. Sokkal inkább logikusnak találjuk a szöveget, ha a 7. versszakot a 4. elé helyezzük. Thaly is így közölte a verset. Valószínűnek tarthatjuk az eredeti vers ilyen sorrendjét, de amíg autográf kézirat elő nem kerül, addig nem mondhatunk biztosat. Hiszen elképzelhető, hogy ez a vers Vajda számára

---

[354] A PRT és Thaly „helyemen"-né szelídíti.

[355] U.o. 580.o.

csak ujjgyakorlat volt, s az ihlet olyan gyors hevületében írta, hogy a részletekkel és a finomítással nem sokat törődött.

Ugyancsak a *Magyarország bibliographiája* c. munka 1989-ben megjelent VII. Pótlások kötetében lettem figyelmes arra, hogy *Kristus Úrunkrúl áhitatos emlékezet versekben* címmel 1788-ban verset adott ki az apátúr Szombathelyen, Siess betűivel, 18 lap terjedelemben, nyolcadrét kiadásban. Lelőhelyként szintén az Egyetemi Könyvtár szerepel. A katalógusban valóban szerepel a munka J 5070 (Collig. 17.) jelzettel, előkerítenünk azonban a leggondosabb kutatás során sem sikerült. Ez az eltűnt colligatum-kötet őrzi Vajdának a szentek tiszteletéről írt műve egyik korábbi kiadását is.

A vers mégsem teljesen ismeretlen számunkra. A Pannonhalmi Főkönyvtár Kézirattárának imént már említett dobozában *(Pannonhalmi bencésektől való érdekes apróságok)* Vajda öregkori autográf kéziratával fennmaradt a vers 138 sora. A PRT írója is megállapítja, hogy a vers töredékes, ám ezt azzal okolja, hogy az író aggkora miatt nem tudta befejezni (a kézirat 1795. május 19-én kelt, Vajda négy hónappal később halt meg). A hét évvel azelőtti nyomtatás ténye, melyet csak megerősít a kéziratban olvasható „közre bocsáttatott" utalás azt bizonyítja, hogy a vers teljes volt, s Vajda csak a másolást nem fejezte be. A címleírás alapján azonban biztos, hogy a fennmaradt szöveg alapjául a nyomtatott szöveget használta a szerző.

A nyolc oldalon fennmaradt kézirat a Vajda öregkori leveleiből ismert girbegurba kézírással van írva. A sorok ferdék, általában fölfelé törekvők, némelyik indokolatlanul jóval beljebb kezdődik, s az is előfordul, hogy folytatólagosan írja a verssorokat. Az írás nehezen olvasható, itt-ott bizonytalan is a feloldás.

Az utolsó oldalon kapjuk magyarázatát a másolat létrejöttének. Vajda egészen fáradt és végül olvashatatlanná váló írással ezt veti a papírra:

„Fő tisztelendő N.[agy] Prépost Uram
Igen sietve irok, botsásson-meg az Ur a vén gyerek[nek]. De illyen forma vigasszal [?] még tobbet-is kedveskedném, ha tudná[m] hog[y] kedve telnék az én ... [?] is Ur[am] elott [?] maradok pedig alázatos szegény szolg[ája]

Vajda Samu [saját kezé]vel
Szombathely d. 19 Maji -795."

Egy későbbi kéz megpróbálkozott azzal, hogy ezt a pár sort átírja, de ő sem boldogult vele. Helyette a lap aljára a következő sorokat vetette: „Scripsit haec pientissimus ac doctissimus Benedictinorum quondam in Tihany Abbas Samuel *Vajda*, ultima senecta sua oculorum usu prope privatus, ad Praepositum Majorem Wespr.[emiensem] Paulum kiss, Sabaria die 19a Maji 1795." („Ezeket az igen jámbor és igen művelt bencés, egykori tihanyi apát, Vajda Sámuel írta, késő öregkorában csaknem megfosztva szemevilágának használatától a veszprémi Kiss Pál nagyprépostnak. Szombathely, 1795. május 19-én.")

Hogy e későbbi magyarázó honnan tudta, hogy a Vajda által emlegetett nagyprépost épp a veszprémi Kiss Pál, nem tudhatjuk. Az sem egészen világos, hogy miért akart Vajda épp ezzel a hosszú verssel kedveskedni, mikor sietősen írt. A vers mellett talán kísérő-levélre is gyanakodhatnánk, ez azonban nem maradt fenn, s arról sincs tudomásunk, hogy Vajda máskor írt volna Kiss Pálnak.

A sok megválaszolhatatlan kérdés helyett inkább lássuk a vers ismert részét:

Urunk JÉZUs Krisztusrúl áhitatos emlékezet.
Melly két soros Magyar versekbe foglaltatott, és közre botsáttatott több Hiveknek lelki vigasztalásokra-is.

Kezdetben volt az Ige Istennek szülitte
Az embernek esetit szivere hogy vötte[356]
Emberré lön emberért, maga jó szántábúl
Férjfi nélkül terhesültt tiszta szüz magvábúl
Követül megy Gábriel Angyal Máriához
Dávidfija Józsefnek el-jegyzett Párjához
Térdet hajtván bé-köszön méltó tisztességgel
Mond, Idvezlégy Mária! tellyes kedvességgel.
Ur van veled, áldottabb, minden aszonyoknál,
Im fijat szülsz nemesbet minden magzatoknál.
Jezusnak hivd a nevét nagy nak fog-tartatni,
Még Isten fijának-is fog-hivattatni

[356] A kéziratban Vajda ezt a két sort egymás mellé írja.

Az Attyának, Davidnak be ül a székibe
Kiralyi páltzáját fol veszi kezibe.
Uj ditsöséget hoz a Jákob házára
nagy birodalmának nem lészen határa.
Meg-háborul Mária illyen köszöntésre
Tisztán él és kedve nints a gyermek szülésre
Fel-fogatta[m], ugymond, Férjet nem-ismérek
Magzatot én soha nem várok se kérek.
Ha azért oh Angyal szüz ne[m] maradhatok,
Beszédedre kivánt választ nem adhatok.
Biztatja az Angyal, hogy semmit ne-féljen,
Tovabb is, mint eddig szüzen bizvast éljen
Mert Isten ereje nagy tsodákat tehet,
A mit ö el rendöl az mindjárt meglehet.
Az-is, hogy egy Leányzó szüz és Anya légyen
Szent akaratjának ha tetszik imigyen
Rád száll a szent Lélek, hogy megárnyékozzon
Méhedbe egy Isteni személyt alá hozzon.
Hidd-el ez a Lélek téged nem szeplősit
Söt tisztaságodban inkább meg-erősit.
Lám rokonod Örzsébet-is meg-aggot vénsegben
Már magzatot fogadott, van viselőségben,
Mert nints az Istennél semmi lehetetlen,
Tsak jó szüz e dologhoz te ne légy kedvetlen.
Hün azért Maria az Angyal szavának
Valja magát lenni Ur szolgálójának.
Fejet hajt s szemeivel alázatosan int
Légyen nékem ugy mond a te igéd szerint
Szüz szavára az Ige mindjárt meg-testesül
Fijú Isten emberrel személybe egyesül
Az után az angyal töle butsut vészen
Mária-is ottan az utra van készen.
Illy nagy anyaságra mint hogy emeltetett,
Indul látogatni sietve Orzsébetet
Hazához érkezvén rokonát köszönti
Sok szives áldásit reája ki önti
Első szavát amaz alig hogy hallhatja,
Mehéjében mindjárt repdez a magzatja,

Akkoron az Ige a szót meg-szenteli
Nagy sok malasztokkal János lészen teli
Ott marad Maria három holnapiglan
Örzsébet aszonynak szolgál mind addiglan,
Migne[m] Fiját Jánost a villágra szülné
S magtalanságának motskát le törülné.
Viszsza-térvén onnan férjének házához
Naponként közelit vastagulásához
Már nehézkes voltat József-is sajditja
Gondra s bura é latás szivét fel-inditja.
De hogy igaz Férjfi volt se gonoszt gondolni
Se merészlett egy szót Máriának szólni
Mert ismérte annak nagy ártatlanságát
Nem ertvén a Titoknak tsodálatosságát
Láttja viszont a szüz-is hogy József törödik
Szinében fonyadván szivébe gyötrödik
De az alázatosság ne[m] hagyta szollani
Terhének tsodáját nyilván ki-mondani
Hane[m] mind ketten tsak hallgatásba-nyögtek,
Mennyei tanátsért buzgón könyörögtek
Azért az Ur Isten Angyalát küldötte
Ki nehez gondjokat hamar el-törlotte.
Ez szólla Jósefnek éjeli álmában
Illyen vigasztaló szókat bánatjában:
Feleséged terhén Jozsef mit akadozz
Szent Lélektűl van az, mitül ö dagadozz
Jo [?] Fijat szül, ne felly JEsusnak nevezzed.
Okát-is é névnek elmedbe jegyezzed.
Mert ő lesz a nepnek ne[m] tsak tanitója
De büneikbül-is meg szabaditoja
Ez jelenés mindjárt minden bút el-kerget
József a mennyire eddiglen kesergett
Most ugyan annyira oröme ki-terjed
Tarsa szerelmébe szive jobban gerjed
Mind ketten már együtt idejét szülesnek
Alig várják töltét a sok jelenésnek
Mindenik óhajtja a gyermetskét lenni
Mennél elobb ötet karjaira venni

Szülének ideje immár közelgetvén
Auguszt Tsászártúl-is kintelenittetvén [?]
Betlehembe mennek Dávid városába
neveket iratják adózók számába,
Noha Betlehemben van sok rokonságok,
Még-is tamad ottan igen nagy agságok.
Mert szállást senkinek hazánál nem lelnek
Rongyos istálóba szegények ki kelnek
Ott szülé Maria az ő gyermetskéjét
Posztóba takará hideg testetskéjét
Angyali sokaság gyül mindjárt seregbe,
Ditsöiti Istent énekkel az égben.
Nyáj örző pásztorok meg-intettenének
Betlehembe menni hogy hamar sietnének
Nagy örömöt ug[y]mond, im néktek hirdetek
Dávid városába hamar el-menjetek.
Mert ma az Ur Krisztus vilagra született
Jászolba alunni már le fektettetett.
Posztókba takarvan ott meg-találljatok,
Tsak látogatását ne halogassátok
Kis Jezus pasztorok Máriával lelik
E latásbul szivök nagy örömmel telik
Szuletése után hogy folytak nyolc napok
Törvény szerint környül metéltek a Papok
A neve Jesusnak akkor hivattatott
Miképp az angyaltúl előbb megmondatott
E név minden nevek között leg-nemesebb
Mind égen mind feldön leg-több s erdemessebb
Ez által tsonkult-meg az ördög hatalma
Ez a hiv emberek leg-erösb oltalma.
Légyen tehát JEsus nevének hivása
Szivemnek s nyelvemnek leg gyakrabb szokása
Mikor halál ki-hiv e földi hazámbul
JEsus szóval Lelkem menyjen-ki a számbúl.
Mágosok uj tsillagot látnak nap keleten
uj királyt ismérnek az Égi jegyzetben
Aranyt tömjént s mirhát hoznak ajandekban
Meg találjak ütet a puszta hajlékba

Meg-is mintha ülnö kiralyi szekibe
Ugy imádják Jezust anyjának ölébe.
El telvén napjai szülés tisztulásnak
Hátot forditnak az istalló szállásnak
Föl mennek Templomba, hogy anyját bé ártsak,
És Fiját egy bokor [?] gerlitzén fel-váltsák.
Két vén szent személyek forgódnak körülök
Karjaikra veszik a gyermeket tülök
Simeon és Anna szivökhöz szoritják
Népek világjának lenni bizonyitják.
Simeon fellyul reá jövendölvén mondja
hogy anyjának lelkét tör által járandja.

Csak a nyomtatott szöveg terjedelméből következtethetünk arra, hogy Vajda még biztosan jóval tovább nyomon követte Jézus életét, de ezzel a kényelmes előadásmóddal tizennyolc lapon aligha juthatott el a feltámadásig. Nem tudhatjuk, hogy mely részeket tartott fontosnak, vagy hanyagolt el, mert a fennmaradt szöveg is kiszámíthatatlan ilyen téren. Hiszen nagyon hosszan mondja el pl. az angyali üdvözlet történetét, de pár sorral megelégszik a mágusok jeleneténél. Valószínűnek tartom, hogy a vers valójában csak a gyermekségtörténetet foglalta magában, a betlehemi gyermekgyilkossággal, az egyiptomi menekülléssel, a názáreti letelepedéssel, esetleg a tizenkét éves Jézus történetével. Remélhető, hogy a kallódó nyomtatott példányokból valahol előkerül egy, s ez megoldja a problémákat.

Bár ezen vers jámbor hangneme és célja elüt az előbb tárgyalt írásétól, mégis tipikus vajdai műnek mondhatjuk. Az esztétikai gyönyörködtetés módszerével ötvözi az evangéliumi történetek ismertetését, a népi jámborság kegyes hagyományait és a dogmatikai tanítást. Pl. az angyali üdvözlet jeleneténél pontosan követi a lukácsi szakaszt (Lk 1, 26–38), de belefoglalja Mária állítólagos szüzességi fogadalmát, valamint a foganás teológiai megokolását és lehetségességét. Kedvesen naiv módon mutatja be Mária és József tépelődéseit, Jézus nevéhez pedig szinte litániaszerű eszmefuttatást fűz, melyet buzdítással is megtold. Érdekes, hogy a Lukács evangéliumában közvetlen egymást követő névadási és templomi jelenetet (Lk 2, 21–28) szétválasztja, s közéjük illeszti a mágusok látogatásának történetét. Ugyanilyen sorrendet alkalmaz a *Jézus életében* is.

Ez a vers jelentős esztétikai értéket nem hordoz, szerkesztése – amennyire megállapítható – nem kiegyensúlyozott, ritmusa néha megdöccen, rímei egyszerűek, többnyire ragrímek. A kor vallásos versei között mégis megállja a helyét. Tudjuk jól, hogy Vajda korában verset írni minden művelt embernek rutinszerű feladat volt. Bizonyos, hogy különböző alkalmakra a fennmaradt műveken kívül is készített verseket az apátúr. Ez a két vers a fennmaradt fordításokkal együtt arról tanúskodik, hogy Vajda költői tehetségét tudatosan művelte, nemcsak iparos módjára gyártotta a verset, hanem nyelvi leleményt vagy az igazság szép, vonzó tolmácsolását kereste a költészetben.

FÜGGELÉK
HOLLÓSY EGYEDHEZ ÍRT LEVELEI

•

Vajda kiterjedt levelezést folytatott egész életében. Leveleinek túlnyomó többségét latin nyelven írta. Címzettei főként rendtársai, de több levelet írt más szerzetesekhez vagy papokhoz, vele gazdasági vagy egyéb kapcsolatban álló civilekhez vagy szervekhez. E levelek száma ma még teljesen bizonytalan. Mind a Pannonhalmi Levéltárból és Kézirattárból, mind a Szombathelyi Püspöki Levéltárból egyre-másra kerülnek elő eddig ismeretlen Vajda-levelek, melyek életrajzához és a bencés rend történetéhez hallatlanul gazdag adalékként szolgálhatnak. Ugyanakkor még a hivatalos levelek is tanúskodnak Vajda fantáziadús, nagyszerű nyelvéről, melyet a jelen gyűjteményben alaposabban megcsodálhatunk.

Biztosra vehető, hogy az ország más helyein is vannak lappangó levelei. E levelezés összegyűjtése, rendezése és ismertetése csak egy későbbi, önálló munka feladata lehet.

E gyűjtemény azonban, melyet most bemutatunk, több okból is méltó arra, hogy a maga egészében a nyilvánosság elé kerüljön. Először is azért, mert Vajda időben, térben és személyi vonatkozásaiban roppant szerteágazó levelezésében egységes egészet alkot. Mindegyik Vajda legjobb barátjának, Hollósy Egyednek íródott. Mindegyik a rend feloszlatásától Vajda késő öregségéig terjedő években keletkezett (1786–1794), így nem túl nagy időintervallumban, ugyanannak a helyzetnek a tükrözői. Végül egy kivételével mindegyik magyar nyelven íródott (nincs tudomásunk róla, hogy Vajda mással is levelezett volna huzamos ideig magyar nyelven). Az is fontos szempont, hogy Hollósy maga őrizte meg egyéb levelei között külön egésznek ezt a csomót, s ha néha van is olyan érzésünk, hogy egy-két levél kimaradhatott, lényegében egységesnek mondható, s nem valószínű, hogy újabb darab kerül elő.

Legfőképpen azonban az indokolja a közreadást, hogy a levelek szépsége párját ritkító. Ismeretük nélkül aligha érthetnénk meg írójuk irodalmi munkásságát.

Vajda érdemeit csak növeli, hogy leveleit egyáltalán nem irodalmi indíttatásból írta, nem akart tudatos szépirodalmat alkotni. Konkrét célokkal, valós élethelyzetekben, gyakran „sietve" írt. Nem fésülgetett, nem stilizált, hanem úgy írta őket, ahogy tollából előkívánkoztak. Ízigvérig misszilisek ezek, e műfaj minden esendőségével együtt (pl. az öreg Vajda nem emlékszik, hogy az oláh cigányok történetét már egyszer leírta – hogy csak egy szembeötlő esetet említsünk). Ő mindezek ellenére alkotott olyan levelezést, amely méltó párja Mikes Kelemen fiktív leveleinek. Rajta kívül aligha olvashatunk ilyen élettől duzzadó, erőteljes, élvezetes magyar leveleket.

Ugyanakkor az is biztos, hogy Vajda ezt a levelezést többnek tekintette, mint a barátjával való kapcsolatfenntartás eszközének, információk közlésének. Öreg napjainak, száműzetésének egyik megédesítője volt ez a levélváltás. Szellemi élvezetet látott barátja „nem üres" leveleinek olvasásában (melyek sajnos nem maradtak fenn), s hasonló szándékkal akart ő is szellemi gyönyörűséget szerezni Hollósynak.

Leveleiben mindenről és mindenkiről cseveg, ami és aki csak eszébe jut. Néha panaszkodik is, hogy éppen amikor írni akar, semmit sem talál „az üres tökben". De azért híven beszámol a családi ügyekről, a közös ismerősök hogylétéről, a termésről és minden apróságról. Aggódóan kíséri figyelemmel a szétszóratásban élő rendtársak helyzetét és mindig különös fájdalommal és imádságos lelkülettel emlékezik meg róluk, ha halálhírüket veszi.[357] Nagyon szereti a pletykákat, akár helyi botrányokról, akár politikai eseményekről, akár egyházi hírekről esik szó. Néha egész kis novellává kerekedik egy története, néha pedig szinte tanulmányt ír az „altum dominiumról", a toleráns fejedelmekről, vagy az „izé"-ről. Nyelvi szellemessége, mikor pl. farsang idején a bál-isten imádásáról ír, vagy amikor bámulatos hasonlatokkal és közmondásszerű fordulatokkal él, lenyűgözőek. Nem véletlen, hogy irodalmi téren tekintélynek számított, hogy – épp levelei tanúsága szerint – kikérték a véleményét a „fűzfapoéták", bár ő inkább Kultsár Istvánnak adta át a kétes megtiszteltetést.

---

[357] 1766-ból is fennmaradt egy levele, melyet Jankovics Márton bakonybéli kormányzó bemásolt az apátság naplójába. Ebben Keller Bálint atya haláláról számol be a bakonybélieknek. A rendtársi szeretet meghatóan finom megnyilvánulásai ezek.

Számára azonban csak egy dolog fontos: a rend visszaállítása. Megkapó az az őszinte vágyakozás, mellyel Tihanyt visszasóvárogja, az a remény, hogy még egyszer „fekete barátká" lehet. Minden idegszála erre az egy kérdésre van hangolva. Akármilyen esemény történik, mindig a visszaállásra való esélyeket kezdi latolgatni, bármiről beszél, mindig ide jut (pl. mikor beszámol Szily püspök templomépítéséről, azonnal a templomfosztók, a feloszlatók jutnak eszébe).

Bármiről is beszéljen Vajda Sámuel, a legfontosabb az, hogy ő beszél. Az ő sajátos nézőpontjából láthatjuk azt a világot, melynek igazi gyermeke, alakítója, de megcsaltja is volt. Levelei olyanok, mint ő maga. Tele bölcsességgel, egyszerre derűvel és szomorúsággal, csendes rezignációval és fiatalos tenni akarással, iróniával és mély humánummal, szellemi pezsgéssel és öregkori feledséggel, mély hittel és finom szeretettel.

Levelei nemcsak ahhoz segítenek hozzá, hogy elevenebb képet kapjunk a korról, vagy hogy élvezetes olvasmányt találjunk, hanem ahhoz is, hogy szívünkbe zárjuk az ő szeretetre méltó egyéniségét.

Az átírásban a következők voltak főbb szempontjaim: Vajda gyakran kezdi kis betűvel az új mondatot és az is előfordul, hogy a pont kitétele nélkül egyszerűen nagy betűvel kezdi a következő szót. Ezeket a sajátságokat nem követtem, a mondatvégi pontokat kitettem, az új mondatot pedig nagybetűs kezdőszóval írtam át. Arra is hajlamos, hogy összeírjon szavakat. Ahol ilyen előfordult, értelem szerint szétválasztottam őket. Vajda szeret a hosszabb, mellérendelő mondatokon belül kérdő-, ritkábban felkiáltó jeleket is alkalmazni. Legtöbbször egyértelműen látható, hogy e jelek ugyanazon mondatot tagolják, ezért utánuk kisbetűt írtam, ahogy Vajda is tette. A hosszú és rövid magánhangzókat mindig egyértelműen jelöli – bár nem mindig a mai helyesírásnak megfelelően. Ebben is Vajda írásmódját vettem alapul. A levelek tagolásában Vajda bekezdéseit alkalmaztam, bár ezek tartalmilag nem mindig logikusak. Egyébiránt mindenben az író helyesírását próbáltam követni.

1.

Édes P.[áter] Egyed U[ra]m!

Nagy kedvem volna az irásra, de tsak tőled s hozzádd bolyong a kezem; mert se szemem se eszem nem világos, hogy kezemet tudná igazgatni. Bizony tsaknem fogyott életem, mikor a Sz.[ent] Mártonyi pusztulásnak első hirét hallottam! Ha P.[áter] Prior U[ra]m karomnál fogva nem kapott volna, már neki tántorottam a falnak, aligha fejemet bé nem fakasztotta[m] volna. Az-után-is két éjel bús gondolatimban egy szempillantásig nem alhattam. Már most tágul szivemnek fájdalma; de rajtatok különösön időssebb kedves atyámfijai, még most-is gyakran ugy el-szomorodom, hogy alig lélekzek. Bár tsak jobb idők s utak volnának, hogy látogatóba által mehetnék, ugy tetsik meg vidulna benne[m] a Lélek, tsak egy óráig társolkodhatnám-is M.[éltóságos] Fő Apátur Urral, /:kit szeretettel tisztelek:/ és T.[isztelendő] Atyaságaddal. Itt még barátoson élünk, mint annak előtte, tsak hogy az Adventi böjtöt a mult vasárnapon el-hagytuk. A P.[áter] Mátét Telkibe, a P.[áter] Zsóldost pedig Kapolyba küldöttem Localis káplányságokra P.[áter] Florián U[ra]m[na]k talám ezt a Tihanyi káplanságot szerzem-meg, mert itt nehezen lészen Parochia.[358] Ajánlom magamat régi szivessegébe, /olvashatatlan törlés/ és holtig maradok

T[isztelendő] A[tyaságodnak]
köteles szolga társa
Sámuel Ap[át] m[anu] p[ropria]

Tihan 12. xbr- 786. [1786. X. 12.]

2.

Tisztel.[endő] P.[áter] Egyed, Kedves Úram Ötsém!

Úgy vagyon: Már Tihanban-is el-töröltetett a Szerzet, és a kik egyeránt vétkeztünk, hasonlóképpen vesztünk-is el. De semmi kárunk belőle, tsak az-Istennek ostora alatt sirjunk és meg alázzukk /a

[358] A feloszlatáskor a szerzetesek egy része világi papi szolgálatba állt. Az apát nagy gonddal egyengette útjukat, hogy megélhetésük biztosítva legyen.

második k áthúzva/ magunkat; holott ennyire meg-gyaláztattunk. A ki sír s for büneiért, ha bátor klastromnak kivüle pironkodik-is Isten előtt kedvesebb Barát lészen mintsem mikoron a tágos épületekben vigan lakott, és tsak meszsziről nézte másoknak ügyét s baját. Én ugy gondolkodom magam felűl, mint egy ki-tsapott kurváról: Szemérmemben szememet se kivánom fel-vetni, hogy lássak, vagy lásson valaki. Mert akár hogy szépétsük dolgunkat, de nem ok nélkűl jött reánk e tsapás. 14dik napja ma, hogy fosztogatnak; Türhető a többi, hanem az Isten Templomának púsztitásáért igen szorongattatik a szivem. Ime majd a Budai utálatos zsidóknak kezekbe esik, valamit az édes IESUSnak tiszteletire öszve szerzettem. Domonkos Károly, kálvinista V[áros]Biró, vagyon itt a Commissariusokkal p[ro] Testimonio. Ez már háromszor-is mondotta: Bizony félek, hogy a menykő meg üt ennek a szép Templomnak pusztitásáért! De egy katholikus Fejedelem nem fél, ha százat meg-foszt-is. Alázatoson tisztelem M.[éltóságos] Fő Apátur Urunkat, és mindnyájan az Atyafijakat köszöntvén maradok

T[isztelendő] A[tyaságod]
igaz szivű szolg[ája]
Sámuel Ap[át] m[anu] p[ropri]a

P.S. Dömölkön, mondják, hogy még nem mérték-ki a ház-helyet. P.[áter] Dömötor resignálni akarja az Endr[édi] Plébániát. P.[áter] Forróleány[359] Ur[am] Tihanyi Parochiára candidáltatott; de hol fog lakni? Én örönest Szombathelyre mennék, de erős az idő; és se lovam se szekerem nintsen. Az öreg lakatnak[360] négy garassa jár naponként; de gyakran velünk eszik.

Tihan 25. Jan-787. [1787 I. 25.]

3.

T.[isztelendő] P.[áter] Egyed, Kedves édes Uram Ötsém!

Ez a vén Német, hozott hozzám néhai P.[áter] Rupert Regeol nevű Hugától egy könyörgő levelet: Küldöttem általa szegénynek 3. dupla

---

[359] Flórián.

[360] Ismeretlen személy tréfás elnevezése. Valószínű, hogy az apátság valamelyik alkalmazottjáról van szó.

tallérokat: Lássan utánna T.[isztelendő] A[tyaságod], hogy kézhez vehesse. P.[áter] Márfi Elek U[r] holnap itt fog p[ré]dikálni Sz[ent]-Portiunkula butsujáról. Azt beszélli, hogy a régi Barátok lelkei haza járnak Sz[ent]-Mártonban, Chorust énekelnek etc. De nem hiszek néki; quia quimultu[m] (!) peregrinantur, raro vera loquuntur. (Mert akik sokat utaznak, ritkán mondanak igazat.) Oh s vallyon s nem felejtetteel T.[isztelendő] A[tyaságod], atyafiságos egéretit, hogy egys[z]er meg-fog látogatni Szombathelyett? Orcziné Hugom Asszony és a Butsuiak ohajtva várják. Tisztelem ott lévő Atyánkfijait. Kirina Urral egyetemb[en] maradván holtig való szeretettel

T.[isztelendő] A[tyaságod]
igaz tisztelője, és szolg[ája]
Sámuel Ap[át] m[anu] p[ropria]

Szombathely 1a Aug.-787. [1787. VIII. 1.]

4.

Bizodalmas jó Uram, Plébános U[ra]m Kedves U[ra]m Ötsém!

Ezt a fogatlan vén Németet ismét ide küldötték alamizsnáért két Sz[ent]-Mártonyi Kéri Kis-Aszszonyok, Flak Regina, és Prignitz Józépha. Örömest gazdálkodna[m] szegénykék[nek], de magam-is más kezéből várok, és sem[m]it se kapok. Mindazáltal ide rekesztettem két Bankó Tzidulácskát, ne terhelytessék kinek-kinek egyet adni, és megmondani nékik, hogy többször költséget ne szerezzenek magok[nak], ennyire fogadott embert küldvén; Ha volna miből segitenem, itt-is elég szegény emberek kolompoznak óránként. Somogyi János Consi-l[iárius] Urtól értettem, hogy egessegben Pápára érkezett Plébános U[ra]m innét vissza térvén. Pertzel János Urnakis mondotta, hogy irt légyen a Pensiom eránt: de én magamis már irtam egyenesen a Budai Consiliumra. Köszöntöm Kirina, és Fiscalis Urakat, tellyes tisztelettel maradván

T.[isztelendő] U[ra]mnak
köteles szolgája
Samu Apátur m[anu] p[ropri]a
sietve Szombathely 29-7br.-787. [1787. IX. 29.]

5.

Tisztel.[endő] P.[áter] Egyed Uram, régi jó szerzetes, és kenyeres Társam!

Nagy vigasztalásamra esett ebben az unalmas egyedűl valóságban hogy kedves levelét minapában kezemhez vehettem. Már gyanókodni kezdettem halála felűl T.[isztelendő] A[tyaságod]nak, hogy senkitül semmi hirét nem hallhattam-vala. Posta utnak kivule lakván, nem tudtam levelemet Tömördre utasitani, egyéb eránt eddiglen többszer-is irtam-volna: Noha most-is tsak vak szerentsére irok, kételkedvén ha a Komáromi Pósta el ér-é Tömördig? Szegény P.[áter] Chrysologusunk tegnap temettetett-el Kis Czelben; a több atyafijak mind ottan, mind Tihan körül egészségesek. P.[áter] Damján[361] irja, hogy néki és P.[áter] Benedek[nek] penziójokon kivül még az egész deputatumjokat-is meg-adják Tihanból, hane[m] Dömötör U[ra]m[na]k tsak 22 forin[t] subsidiumot ád az Uraság: a Somogyi Máté Káplány Plébánossá lett Telekiben, két filialis Helységnek oda kaptsolásával. A Xaverius mindenét el-adván, el-szökött Kapolyról s azokáért megtörténhetett, hogy Borza vágyra szegődott el a nyughatatlan ember. P.[áter] Gerárd Somog[y]on Lengyel Tóti táján tétetett-ki egy sóketz faluba local.[is] káplánynak. A többi hogy s mint élődnek? nem tudom: Hanem P.[áter] Adám U[ra]m[na]k leveleit gyakrabban veszem Kalotsáról; a mint irja különös kedvében vagyon az uj Érzseknek; de most-is tsak Dobai Kánonok Urnál lakik. Én pedig itt az első kvártélban, légyen hálá I[ste]nnek! egészségben, és nagy tsendességben élek; de a Töröktől méltán félek, és másokkal együtt érzem a nagy drágaságat. Talám még a két lónak az árrát-is meg eszem ha élek. Az öreg confiteor[362] még velem van, de a Józsi legényem el-hagyott; mind addég félt a katonaságtól, hogy a V[á]r[me]gye hajdui közé szegődött. Eleget tartóztattuk; de neki kábolt vala, és ne[m] lehetett fejéből ki-verni, hogy ha tsak V[á]r[me]gye szolgálatjára ne[m] szegődik regementbe viszik erővel.

---

361 Fuxhoffer Damján (1741–1814) bencés, a Monasterologia szerzője.

362 Vajda öreg szolgáját és ministránsát hívja tréfásan így.

T.[isztelendő] P.[áter] Constantinus leg-gyakrabban látogat, és azzal egyetemb[en] leg-többször emlegetjük és áldjuk T.[isztelendő] Atyaságadat. P.[áter] Robert Ur Körmenden mind egyre hizik; egy lova s egy kis kotsija vag[y]on, s annyira megy rajta, hogy négy lóval se kinvánkozhatnék meszszebbre. Részemről én tsak a tavasz elején mentem egyszer butsura Bétsbe, az időtül fogva se té se tó ne[m] mentem Szombathelyrűl nem akarván senkinek-is terhére lenni erőtlen szemeim és tagjaim miát. Ajánlom magamat ahitatosságába, és szivességébe maradván tellyes tisztelettel

T.[isztelendő] Atyaságodnak
igaz szivü köteles szolgája
Sámuel, Tih.[anyi] Apátur m[anu] p[ropria]

Szombathelyt 22da 7br.-788 [1788. IX. 22.]

6.

Szerettem Tisztel.[endő] Kedves Egyed Uram!

Hálá Istennek! hogy a Komáromi Pósta uton egyenessen mehet a Levél innét Tömördre. Már ennek utánna töbszer irogatnék, tsak az emlékezetem annyira el-ne kopott volna; de sok munkával se lelek benne valamitskét, a minek jelentésével kedveskedhetném T.[isztelendő] Atyaságodnak. Szegény vén confiteorunk die sexta 9bris [november 6-án] el-végzette utólsó gyónását, 7ma életét-is bé-fejezte, 8va pedig elég tisztes kiséréssel föld alá tétettem őtet. Maradott alkalmas dibe dábja. Ha gyermekei ide érkeznek, noha öten vannak, mindenikének több jut 40. f[o]r[i]ntoknál. Már irtam nékik. Addiglan a Város petsetje alatt lészen a ládája. Mert hogy meg-holt-vala, mindjárt ide hivattattam a Városnak Notariusát, és mindenét inventáltattam. P.[áter] Vinczénknek halálát idejekorán hirenme adta P.[áter] Dömjén Ur. Isten adjom néki örök nyugodalmat! Ugyan akkoron irta vala, hogy Telekiben a P.[áter] Mátét-is utólsó szentségekkel már utra készitették; de az időtül fogva semmit nem hallottam felőle. A több atyafijakról se tudok többet. P.[áter] Constantinust e napokban el-zárták, de tsak Exercitumb[a], egyébkor, gyakran látogat. Györke U[ra]m-is oszkóból tegnap előtt vala nálom; minden órán ös-pörös lészen. Hadi, és más világi uj történetekben kevés tudományom vagyon, hogy jó Barátim-

nak-is részt adhatnék azokból. Hanem a házi Hugom Aszszony viszszontag tellyes betsülettel köszönti T.[isztelendő] Atyaságodat. A Kis Bezerediek most himlőztek. A Gyuri már ki tisztult, a szöszke Nani pedig még vörös mint a fölt rák. Én végre mind ennyi roszsz idők és esztendők után-is Istennek kegyelméből mindenkor olly egyészséges vagyok itt Szombathelyen, hogy a Patikában többet még nem fizettem 25. pénznél, azt-is tsak bor kőért. Mindazáltal el-nem bizom magamat, hanem igyekszem vigyázva botorkálni, hogy az inamban leselkedő halál roszsz utban ne érjen. Ajánlom magamat áhitatosságába és áldozatiba maradván állandóúl

T.[isztelendő] A.[tyaságod]
igaz köteles szolgája
Samu Ap[át] m[anu] pr[opri]a

Szombathelyt 6ta xbr-788. [1788. XII. 6.]

7.

Tisztel.[endő] Kedves Egyed Uram Ötsém!

Dehogy szállott a lába szárába, de még oldala tsontyáig se ereszkedett alá szép kinyilt elméje Tiszt.[elendő] Atyaságadnak. Sok leveleket vöttem már ez esztendőben jóbarátimtúl; leg-nagyobb vigasztalást vöttem, és leg-többet tanultam a Tömördibül. Kérem, addig-is, míg a feje helyén lészen több illyen nem üres irásával betsüljen-meg T.[isztelendő] A.[tyaságod]. Bár én-is meg-tudnám a költsönt adni. A köszöntéseket mindenüt el-mondottam. Tisztelik viszszontag M.[éltóságos] Püspek Urtúl el-kezdvén a kis szöszkéig mindnyájan. P.[áter] Albertünk[nek] hallálát meg-irta Pápárúl a M.[éltóságos] Fő Ap.[át úr]. Én időmhöz képest egészséges vag[y]ok. Minap a Körmendi Sós Ur ló halálába nyargalt ide holmitskéimet laisstromba irni; mert holt hiremet vitték néki. Most egyszer ugyan portzogóson ki-nevettem Ő K[e]g[yel]mét, de tudom, hogy nem mulik a mi hallád. Nem-is vólna tsoda, ha ennyi halottak között, kiket fojtogatott Szombathelyen a mérges patéts, engem is sirba vittek vólna. Frater Váli Godfridot, ha talá[n] ismérte T.[isztelendő] A.[tyaságod] Sz[ent]-Mártonban? itt nagy hirt szerzett magának. Feleségül vette Hamus Julit, a ki már egyszer gyermekölésért pallosra volt sententziázva. Hane[m] éppen az expe-

ditziónak napján kegyelmet nyere Mária-Theresz[iá]túl. Az után 2 esztendeig pakrótzot fonogatott, Onnan ki-szabadulván ismég lopott feles pénzt egy zsidótúl. Ezért hóltig való tömlötzre itéltetvén, V[ice]Ispánné Aszszony ki kérte őtet Gróf Györitül fonyónénak. Szegény Váli ott lévén Cancellista meg-terhesitette, és most a fársángban feleségül vette a lator Julit. Követem, hogy szebb históriát ne[m] tudok irni. Györke Pál oszkói Pléb.[ános] Ur Vice-Öspörössé lett az Hegyháton. P.[áter] Robert Ur egészséges mint a mak Körmenden. Dömölkiek közzül még a télen egyet se lattam. Ajánlom magamat áhitatosságába, és atyafiságos szeretetibe maradván holtomig

T.[isztelendő] U[ra]m Ötsémnek
igaz kész szolg[ája]
Samu Ap[át] m[anu] p[ropria]

Szombathelyt 4.Martii-789. [1789. III. 4.]

8.

Tisztelendő, és mindenkor nagyra betsült kedves Egyed Úram!

Nagy vigasztalásamra esett most-is kedves Levelének kezemhez érkezése. Husvét napján bé-vittem a köszönetet M.[éltóságos] Püspek Urunknak. Kedvesen vötte, és szokott szivességével kérdezte: hol lakik? egészséges-é szegény P.[áter] Egyedünk? általam osztan tudósitatván, monda: Irjon néki édes Apát Ur; jöjjon ide Szombathelyre; asztalt, és szállást örömest adok néki a Residentziámban; mert mindenkor szerettem azt az embert. Imé /:tagadás nelég[y]en benne:/ én az izenetet meg-irom. T.[isztelendő] A.[tyaságod] pedig lássa, ha a fejét töri-é rajta? vagy hamar deliberál? P.[áter] Constantinus[363] éppen mostanában készül-vala alá menni Anyja Aszszonynak látogatására; de halálát értvén, már nintsen semmi kedve az úthoz. P.[áter] Hertzeg Jánosunk Karakai Plébánossá lön, Varga Menyhárt atyánkfiját pedig Nyvaládi Plébániára akarta küldeni a M.[éltóságos] Püspek, de kimentette magát, a skrupulusaival. Most már a Fábján Bátsin vagyon a

[363] Ferences szerzetes, később szombathelyi gvárdián, Vajda jó barátja. Vajda száműzetése évei alatt jó kapcsolatban állott a szombathelyi ferencesekkel, közös úton vett részt velük, aranymiséjét az ő templomukban végezte és ott is temették el.

sor, alig ha Kis Czelbűl egy Horvát faluba ki-nem szóllitják. Az a dögleletes Pesti Prófessor Pihárista[364] ember; nem a végre küldetett oda, hogy a kis Papokat szédittse; hanem hogy kőmives[365] lévén utál minden Religiót, és a szabadságot örömest terjeszti, mignem megrántják szájában a zablát. Különosen a mi Püspökünk fel-fegyverkezett ellene, és reménylem panaszt fog tenni a tszászárnál; kinek kedve ellen vagyon, hogy a Com[m]issio Studiorum illyen Viklefistákat[366] küld a Seminariumokba. Azonban hadd járjanak a gonosz emberek: most vagyon az orájok, mikor a setétség az Istennek rettenetes itéletibűl hatalmaskodni hagyattatik. Emlékezzünk-meg Husz Jankónak, és Luter Martzinnak idejekrül, elarradott akkoron-is az hamis tudomány mint az ár-viz; de hamar el-folyt, és az igazság jobban fel derült a zürzavar után.

Eddig jöttem az irásban, mikor im egy All-törvény széki Assessor bé toppana hozzá[m], és azt a hirt hozá, hogy a múlt szerdán az haldaklóknak szentségeivel fel-készitették Bétsben a F.[elséges] Császárt. Nem tudom I[ste]ntűl van-é honnan é? de e hir hallás után mindjárt kezdettem reményleni, és pedig erősen reményleni, hogy majd némelly puszta klastromok ismég meg népesednek, és végre-is klastromban halhatok-meg. El-tétetett e reménység az én kebelemben: Mert jó az I[ste]n a benne bizoknak; és a következendő Urunk-is, akár Lipold, akár Ferentz légyen, nem utálja a Barátokat.

Szegény Kalmár Imre Urnak halála felűl semmit se tudta[m] annak előtte, adjon I[ste]n örök nyugodalmat néki. Az Özvedjét ennek Asszony anyjával, és Bátja Urával egyetemben igaz szivességgel köszöntöm, maradván tekéletes szeretettel és tisztelettel

T.[isztelendő] A.[tyaságodnak]
köteles szolgája
Samu Ap[át] m[anu] pr[opri]a
Szombathelyben d.18. Apr.-789. [1789. IV. 18.]

---

364 piarista.

365 szabadkőműves.

366 Johannes Wiclef (1320–84), a protestantizmust megelőző angol egyházi reformmozgalom legnagyobb alakja, Husz Jánosra és a reformátorokra egyaránt hatott. Vajda a „viklefista" elnevezést az összes tévtanító gyűjtőnevéül használja.

9.

Tisztelendő Kedves Egyed Úram!

Ha későre-is, de ugyan tsak kezemhez érkezett már Dömölkrűl T.[isztelendő] A.[tyaságod] kedves levele az egész kötőlékkel együtt. Saját régi irásomat tudom olvasni; ha jól belé bukom; de nem bánnám, ha ennek előtte 40 esztendőkkel az egerek meg-ették volna-is.[367] Igen kapós volt itt Szombathelyen a Neápoli kőmivesekrűl való tudósitás; mert noha a mostani Német könyvekben dögi van az illyen dolgoknak, de Deák nyelven ritkább az emlékezetek. Annak a könyvnek ver szind die Aufklerer? Benedictinus Barát az Authora. Már nálam 3. Tomuskája vagyon. Igen terjed egész német országban. Tsikorgatják fogokat ellene sok tudós korhelek; de még egy se találkozott, a ki szembe merészelt-volna szállani a diadalmas vétézzel.

E folyó Hónak 9dékén volt szerentsém itt tisztelni M.[éltóságos] Fő Apát Urunkat. Más napon el-vitte őtet M.[éltóságos] Püspek Urunk Rohontzra a Kárdinál Primáshoz; onnan viszszatérvén, itt mulatott egy nap, és engemet-is méltóztatott szállásamon meg-látogatni. A menynyire ki-nézhette[m] belőle, most egészséges, és lassanként szokván a nyomorusághoz, felejtgeti buját.

Kalotsárúl irja, es nem üres okokkal bizonyitja Cervus Ur,[368] hogy Romában dolgoznak a Jesuitáknak fel-támosztásában. A dolgot sürgeti az uj Spanyol Király, és a Pápa igen hajlik reá kiváltképpen az ifjuságnak zabolátlan nevelését akarván meg-gátolni. Fohászkodik most ugyé T.[isztelendő] A.[tyaságod]? és velem együtt óhajtja, hogy bár ugy lég[y]en! és a honnan a halál keletkezett, az élet-is onnan keljen-fel! Mert az előbbi Spanyol Király verte bé leg-gyilkosabb ütéssel a Jesuiták fejét; adja I[ste]n, hogy a mostani állitsa-ismég őket lábra.

Aszúfei[369] Plébán[os] Ur[a]m[na]k irásábul értem, hogy a P.[áter] Domonkos Vászoli local káplánságra rendeltetett; de nintsen kedve

---

367 Nem tudjuk, hogy Vajda melyik művéről lehet szó.

368 Cervus Ádám (1732–1814), kiváló jezsuita, aki rendjének feloszlatása után lépett át a bencés rendbe, majd ennek feloszlatása után világi papi szolgálatba állott, de megérte a bencések visszaállítását és Pannonhalmán halt meg.

369 Aszófői; Fuxhoffer Damjánról van szó.

reá; inkább szeretne tovább-is Rédén maradni Grófi Udvarnál. Az Urunk[370] lassanként gyógyulgat. Bétsből már ki jött Laxeburgba a tavaszi szabadjabb szellőre. Meg-tiltották az orvosok, hogy több szamár tejet ne igyék; hane[m] egy izmos menyetskét szerzettek néki, kinek emlőjit szopogassa hogy tekélyetes gyógyulását vehesse. Hane[m] mondják, hogy semmi kedve nits ehez a rendkivűl való p[rae]scriptzióhoz.

Köszöntöm viszszontag az egész Loringer Uri Házat. Kérem T.[isztelt] A.[tyaságodat] a sz.[ent]-oltárnál el-ne felejtkezzék rolam, a ki hasonló kötelességgel, és igaz szivességgel viseltetett maradok mig élek

T.[isztelendő] A.[tyaságod]

kész köteles szolgája

Samu Ap[át] m[anu] p[ropria]

Szombathelyt 26a- Mají-789. [1789. V. 26.]

10.

Tisztel.[endő] Kedves édes P.[áter] Egyed Uram!

Botsánatat kérek iró tollamnak hoszszas heverésérűl. Bizony felejdéken ember vagyok. Tsak hálni jár a Lélek bennem. Ha néhánykor kedvem indul-is az irásra, nem tudom fel-gondolni, mi dolgot, és miképpen kellene irnom. Most végre el tekéljém vala magamban, hogy leg-alább meg irom, hogy még élek, és Istennek kegyelmébűl egészségben vagyok. P[a]dovai Sz[ent] Antal nap tájban Butsut jártam a P.[áter] Constantinus[na]k társaságában. El-mentünk innét Kis-Martonba, onnan Lantzendorfra; és minthogy a társam még ez ideiglen Bétset ne[m] látta, oda-is bé vittem őtet; fél nap aranyas, és öveges hintó szekérben hordoztattam a belső varás[ban] fel és alá. Tsak nem ki-nézte már mind a két szeme világát; és annyit látott, hogy máig se győzi elő beszélni. Most ismég Pápára készül vele[m] M.[éltóságos] Fő Apátur Urnak neve napja inneplésére; de még nem tudom, ha kimegy-é a pénzünkre? Itt nálunk szerte széljel aratnak; hanem a kepék igen ritkán feküsznek a mezőben. Széna még kevesebb takarúl, mint

370 II. József (1780–90).

sem a mult esztendöb[en]. Egyedül a kukuritzának nevekedését magasztalják mindenütt. Az árpa olly alatson, hogy meg-aratni és kévéb[e] kötni alig lehessen. Én Bakófán 6. köböl zabot vettettem, és noha tsak egy abrakos zsákom vag[y]on, mégse készittetek többet néki. A Jesuitáknak uj lábra állitásokrúl nem kevés jó hirek járnak; a Spányol Király mondatik dolgozni benne; de talám tsak gazdaság kedviért: mert a religióval egyetemben igen fogydogálnak a jobbágyai-is Amerikában. a Felséges Urunk még eleven, de ollyan sárga mint a vijasz, és ugy el fonnyjadott, hogy most ne[m] isméri, a ki előbb láttavala. Jó hireket a Táborból ne[m] tudok, mellyekkel kedveskedhetné[m]. Hanem szent imádságiba, és áldozatiba ajánlott, tekélletes szivességgel maradok

T.[isztelendő] Atyaságod[na]k

alázatos szolg[ája] és szerzetes társa

Sámuel Ap[át] m[anu] p[ropria]

A Tömördi Urakat, és Aszszonyokat fejenként tisztelem-

Szombathelytt 16.-Julii-789. [1789. VII. 16.]

11.

Tiszt.[elendő] P.[áter] Egyed Uram, Kedves régi jó Barátom!

Aligha neve napjáig helybe érkezhetik idvözlő irásom; de akár mikoron érkezik: Imé én most ideje korán gratulálok, és hogy Sz.[ent] Egyed Apáturnak napját egészséggel, békességgel, és tellyes lelki örömmel több következendő időkben-is érhesse s tölthesse T.[isztelendő] Atyasá[go]d igaz buzgósággal óhajtom! M.[éltóságos] Fő Apát Urunk irja, hogy ő már a Pápai lakást bizonnyal meg-változtatja, és Győrbe fog-szállani; mivel V[ice]Ispány Öttse Ura Veszprémbe már által hordózkodott, és a Nádasdi ház másnak bérbe ki-adatott. Hogy Pápán valék Sz.[ent] Dániel napján, mondja vala egyszer Ő N[agysá]ga: Vegyük-fel bérbe Szombathelyen a Szegedi Prépost házát, s lakjunk ott együtt. Én pedig felelém: Egyikünk vak, a másikunk sánta; ha el-találjuk egyszer egymást vesztenünk, hogyan fogjuk fel-keresni a nagy tágos, és magos épületben? meg-elégszem a mostani alatson, és

tsendes kvártélom[m]al;[371] Ha Bétsb[en] a nagy Austriai Házban laknál[m]-is, egy szobánál többekben ne[m] lakhatná[m]. M.[éltóságos] Püspek Urunk tsak tegnap délben érkezett Budárul viszsza. Ezen órában mondotta[m]-bé Ő N[agysá]gának T.[isztelendő] Atyas[á]god alázatos köszöntését, és a vén jámbor Rikárdnak második misés szándékát. Köszönti viszszontag T.[isztelendő] A.[tyaságodat] de a Rikárdnak ne[m] tanátsla, hogy téli időben illy meszszire utazzon, ne talám egy havas szél koporsóba döltse, minek előtte jubilaris áldozatjához kezdhessen; hane[m] hadja inkább tavaszra jó igyekezetét, és akkor örömmel fogja látni, és minden pompájára a vén vőlegénynek gondja lészen. Tegnap nálam vólt Raska Provincialis Atyá[nk] [?] a P.[áter] Constantinussal; jó kedvel emlegettük T.[isztelendő] A[tyaságo]dat. Cervus Ur betsületb[en] vag[y]on Kalotsán, szegény Dobai Úr meg-halálozván, mindjárt szabad asztalt ajánlott néki az Ersek; unszolta fellyül reá, hogy installjon a kanoniáért[372], melly az ott-való plébániával öszve-kapcsoltatott; de mentette magát, hogy ő valóságos szezetes lévén, lelkére ne[m] veheti a kánonia után-való nyujtózást; az Erzsek tehát a parochia[na]k gondviselését reá bizta; de ugy, hogy járjan-el dolgában, és tsak Administrátornak se hivattassék; ne talá[n] a pensioját is el-fogják. I[ste]n áldja-meg e szép példa adásért-is a jó atyánkfiját.

Mikor Pápára volta[m], két ebédet ette[m] a Dömölki Barátokkal a klastromban; most-is egy födél alatt élnek eg[y]ütt; Ember a Fábján! egy egy máriásért betsületes asztalt ád nékik mind[en] napon. Hiteles urak beszéllik, hogy a káptolanokban a Custosok cessálnak, és azok-[nak] jövedelmekbűl kell ki-telni az oskolai Directoroknak fizetések. A mi volt fráterünk, Kultsár Fárkas,[373] itt Szombathelyb[en] fogja a Rethorikát tanitani a 1a 7br. [november 7-én] approbáltatott in concursu p[ro] cathedra Phylos; (Egy összejövetelen a filozófiai tanszék elnyeréséért.), de mint hogy vacantia nintsen, Rethorikára ide resolválta magát. Más egyéb se jó se gonosz hirekkel ne[m] tudok

---

371 A főapát ezen ötletéről beszámol egy latin nyelvű levelében is, amely Márkfi Samu gyűjteményében maradt fenn. BK 228/II. 3.

372 Kanonokságért.

373 Kultsár István (1760–1828), a kor jeles irodalmára, bencés növendékként a Farkas nevet viselte.

kedveskedni; mert noha sok-is a roszsz hir; de mikoron levelet irok jó Barátimnak, kopott emlékezetemb[en] semmitse találok-fel, mint az üres tökben. Köszöntöm igaz szivességgel T.[isztelendő] Atyaságod-[na]k gondviselő jó Márta Aszszonyát hozzája tartozandókkal egyetemb[en] és szent imádságiba s áldozatiba ajánlott maradok mind végiglen

T.[isztelendő] A.[tyaságod] igaz szolgája

Sámuel Ap[át] m[anu] pr[opri]a

Szombathelytt 29a-Aug-789. [1789. VIII. 29.]

Hugom Aszszony viszszontag tiszteli T.[isztelendő] A.[tyaságodat] és emlékezetibe ajánla magát.

12.

Tisztel.[endő] P.[áter] Egyed Bizodalmas, és kedves U[ra]m Ötsém!

Én Vétkem! én vétkem! én igen nagy vétkem vólna; hogy a levelezésnek máslásában bajra barátságossan ki-hivattatván, ennyi ideig tsak füleltem, mint a bagoly az odúban. De kérem, botsássan-meg T.[isztelendő] A.[tyaságod]. Ha tsonka nem-is, bénna vagyok.; Ez a hosszas bénnaság a mostani sok kedvetlen történetekkel életemet-is el-unatják velem, és az iró tollat kezemből ki-petzkelik, mikoron hozzája nyúlni kellene. Még Sz.[ent] Iván Hóban neki bakolta[m] egyszeribe magamat, és már fel-is ruttzanta[m], hogy majd se tőled, se hozzád ne[m] tartok, hanem egyenesen haza megyek Tihanba. De minthogy e szándékomat tudtára att[am] előbb a Tih[anyi] Kámer[ális] Tiszttartónak, ez pedig a Budai Királyi Tanátsnak, onnan hamar egy Intimat[um] érkezik vala reám; mellyben meg-engedtetett ugyan, hogy ha Tihanba mégyek, békével bé-szálhatok a klastromba; de kemény szókkal tilalmaztatott, hogy kezemet ki-ne nyujtsa[m] se[m] a jószágnak, se[m] a gazdaságnak leg-kisebb igazgatására. Ezt értvén, illendőbbnek itéltem, tovább-is itt zsellérkedni, mint sem Tihanyi klastromban illyen fenyétek alatt tsak zsellér képpen szégyenkedni. Most már még nagyobb boszúságokat jelenget Budarúl Novák János

Ura[m][374] és kétségbe akar ejteni Tihanyom felül, mint ő-is mind[en] gondját letötte Bakonyja felűl. Tegnap irtam néki, hogy ha ő k[e]g[ye]lme a Budai zúrzavarokban el-vesztette hitét, ne akarjon engemet-is eretnekké tenni. Mert én még erőssen hiszek Lipold királyunk igéretének, mellyet mondott az ő fülének hallottára.

Szegény P.[áter] Demeterünk 18a hujus [július 18-án] meg-halt Endréden; előbb egynehány napokkal /:mint az Endr.[édi] Ispán irja:/ egy kamerális Inspector Úr a Füredi savanyú kutunkat környűle-lévő mind[en] épűletekkel, és kertekkel egyetemb[en] nagy tzeremoniássan a K.[irályi] Kamara részére ujra el-foglalta. Melly dologbúl azt jövendölték volna a tájan, hogy most mind[en] órán kezemre adják az Apáturságat; miért hogy abból már mind apai, mind pedig anyai jussát ki-vötte vólna a Kamara. Bátor! légyen a királye, vagy száradjon ki a kútja tsak a többit adnák viszsza! Partikáimnak nagyobb részét előre el-küldvén innét, T.[isztelendő] P.[áter] Demjént kértem, hogy viselje az Aszófői Plébánia háznál gondját addig, mig haza felé mehetek; az-is, tudom vártan vár, én-is mennék, ha törvényessen s betsületessen mehetnék. Ajánlom sz[ent] imádsagiba magamat! Tisztelem a Tömördi szenteket-és állandoúl maradok

T.[isztelendő] A.[tyaságod]

igaz szivű szolgája Samú Ap[át] m[anu] p[ropria]

Már egy hete, hogy a gazda aszszonyom Családon enyeleg. Egyedül maradván, tsak a Bétsi, és a Horvát P.[áter] Barátékkal lakozom ebédkor.

Szombathely 27dik-Iuly-790 [1790. VII. 27.]

13.

T.[isztelendő] P.[áter] Egyed Úram, régi kedves jó Barátom!

Bár tsak bőremben-is ollyan egészséges, és fris vólnék, a minő valék Sztániszló U[ra]m ötsémnek levelében. Akkoron vólt még ben-[n]em a felépűlés remenységének valami szikrája; és talám azért

---

[374] Novák Krizosztom bakonybéli apátról van szó, akit minden bizonnyal bencés reményei feladása miatt dühében említ a keresztnevén.

látszatta[m]-vala frissebnek. De most I[sten]nek nyomorúlta vag[y]ok. A bal lábomon majd ne[m] naponként más-más sebek fakadoznak; annak gonosz példáját követvén a jobb lábom, már ő-is egy kis lyukat furatott bokáján a vizes tetűvel. Alig vagyon annyi erőm, hogy a háznál Szent Misét végezhessek; De az ház kapujának kivűle talám tsak a Sz[ent] Mihál lova viszen. Egyéberánt, hálá I[sten]nek! tekélletes egészsége[m] szolgál; se fejem, se gyomrom nem fáj; hanem a sebek miát a nyelvem hegyit se merészelvén borba, vagy etzetbe mártoni, igen fogydogál az erőm, és ne[m] reménylem, hogy a púszta Jerusálem falainak épitésére valaha alkalmatos lehessek. De tsak az I[ste]n konyörülljön rajtunk! hisze[n] leszsz más, a ki a púsztaságnak útálatosságát, melly a szent helyen áll, nyakkal vesse alá a Balatonba. Egy lófejű székel vagyon Tihanban, elég markos az illyen dologhoz.

Szegény P.[áter] Odónknak halálát hólnap mindjárt meg-irom Körmendre a Robert Bátsinak; G[ene]ralis Gyűlés lészen itt hólnap, talá[n] el-jő a Körm.[endi] Pósta Mester-is.

Sitkei Nagy György Ur a napokban bé-toppana hozzá[m] véletlenül, és mivelhogy a szemeit már egyszer ki-tolatta Bétsben, kapván egy öveg vendég szemet, azzal kezdé nézni a képemet, én-is hasonló szem[m]el nézegetvén ő kegyelmét, ugyan tsak reá ismértünk egymásra. Hoszszutska beszélgetés közben túdakozódott T.[isztelendő] A.[tyaságod] felül-is, és ne[m] győzött bíztatni, hogy még ez idén lábra állit a Budai Deputa[ti]o. De a sok meg-tsalattatásoknak utánna, már nem-is kivánok hinni a biztatásnak: hane[m] a circumdederunt Nóta[375], sokszor zúg a fülemben; inkább hiszek en[n]ek.

M.[éltóságos] Püspek Úrunk a tavasz elején egy Kathedralis Te[m]plomnak épétéséb[e] kezdett, formajúl vötte a Romai Sz.[ent] Péter Templomát; az Ó Vár, és az Ó Templom már feldig romlottak; kézzel-lábbal unszolja a munkát; ha 10 esztendők múlva el-végezheti, egyik lészen a Magyar Országi ékesebb, és márványossabb kathedralisok közzűl ez a Szombathelyi Templom. Noha pedig az Egri Püspeknek erszényjével ne[m] bir; de nagy hite vagyon, és a költségen ne[m] búsul: Talám majd a Szombathelyi Útzákan-is annyi leszsz az ezüst, a mennyi vala Jeruzsálemb.[en] mikor Salamon azt a szép Templomot épétette: Mert az bizonyos, hogy I[ste]n a Templom

375 „Circumdederunt me gemitus mortis..." A temetési szertartásra utal.

épétőket meg áldja, valamint an[n]ak rablójit mindenekből ki forgatja, és még a testöket-is nyűvekkel rágatja elevenen.

Házi Gazda Aszszonyom hugom ne[m] vala itthon, mikor kezemhez érkezett T.[isztelendő] A[tyasá]gának kedves levele. A Tartsai savanyú vizben vedel és mosódik most; haza várom a jövő Péntekre; és előre irhatom, hogy a köszöntést szokott betsűlettel fogja venni, és viszontaglani. A minthogy én is szépen meg-köszönöm az Úri Loringer Háznak felőlem való baratságos meg-emlékezését, és I[ste]ntűl sok jókat kivánok fejenként mindnyájoknak. Túdom, hogy ez idén senki se jő onnét ide zabot keresni; noha ebben a zsák-szóritó V[á]r-[me]g[y]lében-is már fél forintra szállatt alá a zabnak köbi. Aratásunk igen bőséges volt, de a szűretrűl közönséges a kétségbeesés. Zsigmond ötsémnek egy morsika Bariska Leánya vólt, azt el-vitte feleségűl Tessényi Provincialis Com[m]issarius, és által vitte Besztertze Bányjára, majd meg-tanulja ott Tótúl a Somogyi leány. Biróvszkiné hogom férjhez ment Sümegre Babos Györg[y] Tiszttartó Úrhoz.

Illyen bagatellákkal ne[m] tartóztatom tovább, hane[m] avas barátságába, és sz[ent]-áldozatiba ajánlott, maradok hóltomiglan

T.[isztelendő] A.[tyaságod]
igaz szivű szolgája
Samú Ap[át] m[anu] pr[opri]a

Szombathelytt 15a-Aug- 791 [1791. VIII. 15.]

14.

Tisztel.[endő] P.[áter] Egyed Uram, szerette[m] kedves jó Barátom!

Igen nyomorúságos állapotban lévén, nem kevés vigasztalást mozditott benne[m] kezemhez tegnap érkezett barátságos levele T.[isztelendő] A.[tyaságodnak]. Lábaimnak sebei, és a sántaság nem ollyan bajosok; mert már hozzájok szokta[m]; bajosb a fejemnek szédelgése, mellynek miátta a múlt B.[oldog] Aszszony napján az elkezdett Sz.[ent] Misét-is félbe kell-vala szakasztanom; és az időtűl fogva, ha tsak egyik legénye[m] bal karomat ne[m] tartya, sem az oltárnál meg-állani, se[m] a szobában fel s alá járni nem merészlek. Az orvos nékem-is eret vágatott a jobb kezemen, és noha sok roszsz véremet ki vetette, de a szédelgés most-is fejembe vagyon, és talá[m]

akkor távozik el tőlem mikor sirba esem: a mellyben tétetett itt 4dik Advent vasárnapon szegény jó Baratom P.[áter] Lehel György. Kerem T.[isztelendő] A.[tyaságodat] ha van[n]ak Komáromban Ex Jesuita Urak, adja tudtokra szegény öreg Lehelnek halálát, Talá[m] régi ismerősei fognak érette áldozatokat, és könyörgéseket tenni. A néma barátnak[376] könyv szerzésében se hirem, se tanátsom. Hane[m] P.[áter] Engelbert tet-vala egyszer levelében jelentést, hogy minduntalan nyomtattatja Márton Bátyánk a könyveket; de mitsoda könyeket? azt elé se hozta. Se itt Szombathelyen még senki se[m] emlegette. Nehezen esik az irás szédelgésemért; azért végzene[m] kell. Hanem barátságába, és sz.[ent] imádságiba ajánlott maradok mig élek

T.[isztelendő] A.[tyaságodnak] igaz szivű szolgája Samú Ap[át] m[anu] pr[opri]a

Az egész Tömördi sz.[ent] házat viszszontag idvözlöm, és fejenként mindnyájok[nak] kivánok bóldog uj esztendőt érni.

Szombathelytt 23-xbr- 791. [1791. XII. 23.]

Az ujdon-uj Szombathelyi Gárgyán P.[áter] Constantinus köszönteti T.[isztelendő] A.[tyaságodat]

15.

Tisztel.[endő] Páter Egyed Úram, régi kedves jó Barátom!

Az időtűl fogva, hogy innét haza felé méne T.[isztelendő] A.[tyaságod] se valamelly jeles dolog ne[m] történt vele[m], se más honnan nem értettem sem[m]it, a minűl méltó volna tudósitanom T.[isztelendő] A.[tyaságodat] de hogy a barátságnak regoláját meg-ne sértsem, legalább azt-is kivánta[m] meg-irni, hogy szivbűl örülök, ha az Isten[n]ek hirivel, és áldomássával szerentséssen útazott T.[isztelendő] A.[tyaságod] egész hazáiglan. A szombathelyi Gárgyán ki nem tépte ug[y]an a haját bújában, de tövig le-borotváltatta, mihelyt meg-érkezett Kanizsárúl, hogy ne[m] szolgálhatott nagyra bötsült vendégjének. Még a néma barát se tért ez ideig viszsza Sz.[ent] Gothárdrúl M.[éltóságos] Püspek Úrunk, és Nagy József kánonok már el-mentek Budára. Ezen

---

[376] Ismeretlen szerzetes, valószínűleg karthauzi.

Úrnak általa én-is le-küldöttem Credentziónálisomat fő Tisztel.[endő] Bakony-béli Collegámnak. Egyszer smind irtam egy könyörgő Levelet-is ürményi Personális Úr ő Excell[enti]jájának, hogy fogadja bé a Gyülésre személyemben-is Novák U[ra]m[a]t; mert méltán tartotta[m], hogy ne talá[m] kerdésbe vegyék annyi felé ajánlatt szolgálatját. Már lássa a Personális Úr, ha szánakodiké rajta[m]? és ha fog-é hajolni vagy se[m] könyörgéseimre? de én ugyan fogyatkozott erőmre nézvest Budára ne[m] mehetek, és az erszénynek beteg környűl állásai miát pénzen fogadott követet maga[m] helyébe ne[m] küldhetek. Azon kívűl sintsen reménysége[m], nagyobb hasznot várni ebbűl a most fo lyó Diaetábúl, mint a mennyit vöttünk a közeljebb végzettbűl. Nem hogy el-bomlott klastromokat helyre állitanának, inkabb most-is bontogatják a mellek eddig helyén állottak. Az Eperjesi Minoritákat tsak minapában lóditották-ki, és az Ungvári Rusznyák Kis Papokat avatták bé a klastromba.

Mi Barátok már el vettük a Száz annyit[377], most ideje vagyon az üldözéseknek, ezeket-is türjük-el, hadd tellyesedjék-bé betű szerént a Krisztus igéreti.

Tegnap nála[m] lévén Bezerédi Péter, és Kultsár Professor Úrak azt végezték, hogy ők-is le mennek a koronázásra, és előre irnak B[akony]Béli Apát Urnak, hogy a nékem rendeltt kvártélyt tartsa-meg számokra. Bezerédi Úr Tatának akar menni Én pedig erőltette[m] őket, hogy Tata felé menvén, fejembe s jószágomba bé térjenek Tömördre. Ki tudja? mondék: talá[m] a Sánta Páternek-is kedve lészen uj királyt, és uj királynét latni? és ő-is hozzájok fogja magát adni? hogy annál bátrobban s jobb kedvel útazhassanak, mennél többen lesznek. Minden jót igértek, tsak meg ne másittsák szándékjokat!

Aszófői Plébános U[ra]m levelébül értem, hogy a kamara a füredi savanyú viz körül olly temérdek épűletet és olly kies nagy angyal kertet tsináltatott, mellyekre nézve álomban sem lehet reményleni, hogy az Apátursag nékünk viszsza adassék. Hane[m] bezzeg a Tihanyi Kálvinisták, noha talám hat gazda sintsen közöttek, már belé kaptak az orátoriom[na]k rakásában a helyen, melly az óvárnak lábába, a

377 V.ö. Mk 10, 28–31.

régi tzintériom mellett fekszik azok tehát nálunknál előbb el-kezdik a kórust.[378]

Orcziné Hugom Aszszony tellyes betsülettel köszönti T.[isztelendő] A.[tyaságodat]. Én pedig Gazdáit, s Gazda-Aszszonyát T.[isztelendő] Atyaságának tisztelvén, maradok mig élek,

T.[isztelendő] A.[tyaságod]
igaz szivű barárja és szolg[ája]
Samú Ap[át] m[anu] pr[opri]a

Szombathelyt. 19a Maji-792. [1792. V. 19.]

16.

Tisztelendő P.[áter] Egyed Úram, régi kedves jó Barátom!

Taval-is úgy volt, és talám mindenkor is úgy lészen; hogy a kik valamelly kétséges dologrúl uj hireket beszélnek, egyik ki-szurja, a másik be-szurja; egyik a póltzra fel-tészi, a másik pad alá veti: mert az hir harangok nem szoktak soha ollyan szépen egy mással meg-egyjezni, mint az értz harangok a Veszprémi Öreg Templomnak tornyában.

Mig a Budai Gyülés tartott, én-is sok jövő s járó emberekkel botsátkozta[m] szóba; de töbnyire tsak azt mondották, hogy az ország gyűlésben hire sints a Barátoknak, mint a Hiszek egy Istennek Tólna vármeg[y]ében. Tsekél itiletem szerint meg-érdemlené ez a fel-világosodott század, hogy azt tzoki barát századjának neveznék; de valljon el-jövend-é és mikor az a század-is, mellyet állj helyre barát századjának kelljen nevezni? Vélem, édes Barátom, mi ketten már akkoron ritka szakallunkat nem fogjuk a föld hátán billegetni.

Ötven esztendős papságamnak uj Mise éneklésébűl ha lészen valami, bizonyosson tudtáralészen T.[isztelendő] Atyaságad[nak] mind helye, mind napja; hane[m] még most magamnak-is szótúl kell várnam; M.[éltóságos] Püspek Ur Ő N[agysá]ga majd fog eránta rendelést tenni. Gárgyán atyá[m] ő szentsége meg-igérte, hog[y] minden rugott

---

378 A zsolozsmát hívja kórusnak, jelen esetben ironikusan alkalmazva, hiszen a reformátusok nem végeznek zsolozsmát.

fekete Barátok[nak] ő fog szállást készíteni, kik akkorr a barátságért ide jönek.

Sebes lábaim I[sten]nek hálá, naprúl napra erősödnek, és szemlátomást gyógyulnak ha más bajom nem érkezik? lábam miát ugyan ne[m] mulik-el az uj Mise. Már kétszer-is széltibe járta[m] Csődi Prépost Úr[379] házánál fel.s alá a gráditsokat. Söt ollyan vakmerőségre-is vetemette[m] hogy mivel Prépost Ur méltóztatott fel-vállalni a prédikállást az én primitziámon, én viszszontag parolát adta[m] az Úrnak, hogy mikor ő fogja a második primitziáját tartani, akkor meg-fizete[m] a költsönt, és én predikálom-el ő uraságát. Bezzeg ez lenne ám még nota benébe való történet, ha lenne valami belőle. De mi dolog lehetetlen az Isten[n]él?

M.[éltóságos] Fő Apát Urunk[nak] Austriába való futását én-is sajnálam, és szégyenlem; mert ha ug[y] vag[y]on, a mint hallom, hogy tsak a tselédjének sérelmiért szomorodott-meg, és inkább válosztotta a Sz.[ent] Kereszti tarka barátok[380] Königszhoff nevezetű majorját mintse[m] hogy Fő Uri, és tekélletes jó rokonságának házánál maradott-vólna, ezt már, ugy segéljen, ne[m] tudom öszvefértzelni az illendőséggel. Mi tehát édes Barátom! jobbat gondoljunk, és a kik egyszer házaiknak árnyeka alá befogadtak, vándorlásunkal meg-ne szomorittsuk öket. Egyikünknek jó Tömördön, másikunk[nak] pedig jó Szombathelyen vésztég ülnünk. Tartozunk illyen nagy jót velünk tévőkért holtunk napjáiglan áldozni, és imádkozni. Hogy ha pedig ők reánk unván, ki-teszik turbitzánkat az útszára, mint az egyszeri Varga Péter a legényének tarisznyáját, akkor már az hála adatlanságnak gyalázatos vétke nélkűl butsut vehetünk jó kvártélunktúl, és odább baktathatunk I[sten]nek sz.[ent] hirivel.

Orcziné Hugom Aszszony köszöni a szép köszöntést. Én pedig igaz szivességgel tisztele[m] az egész Tömördi uri házat, maradván állandoúl

T.[isztelendő] A.[tyaságod] régi szolgája és szives barátja Samú Ap[át] m[anu] p[ropria]

Szombathelyt 2a-Iulii-792. [1792. VII. 2.]

---

379 Szombathelyi nagyprépost [+1794].

380 Ciszterciek; Somogyi főapát náluk telepedett meg.

P.S. Bezerédi Péter ötsém és Kultsár Professor U[ra]mékra erőssen rivakodta[m], hogy a Tömördi házat el kerülték. De vag[y]on jó mentségek; mikor utnak indultak, meg-nyilazta a kováts egyik lovokat, s azért se Tata se Tömörd felé ne[m] tartottak; hane[m] a sánta lónak kedviért mindenütt tsak a rövidebb útat keresték.

Isten botsássa, hogy ezen levelet tegnap különös jó kedvel irogatván, kérkedő szókat-is találta[m] belé egyeliteni. De ma, ug[y]mint 3a Julii [július 3-án] már meg-aláztatta[m]: Mert Sz[ent]-Misét mondván, ha elejétűl fogva végéig két legényeim karomnál fogva ne[m] tartottak vólna bizonyosson lábaimrúl le-rogyta[m] vólna. Illyen gyenge hajszálan függ a vén embernek ereje, és minden képzelt reménysége-a Dieu.

17.

Tisztel[endő] kedves édes régi jó Barátom!

Sietve irok; mert félek, hogy a Bétsbe menő póstát el ne szalaszszam. Pedig sok szóval kellene megköszönnem azokat a lélek gerjesztő Romai tudósitásokat, mellyeket útólbi Levléb[en] méltóztatott velem közleni. Sokan le irták, és már széltibe hiresitik a Kegyességi Márianak bőkezűségét és bábáskodását. Kérem, ha másszor -is illyen szép dolgokat fog irni Roma vidékérül a P.[áter] Pius, hadd tudja[m] én-is. Bizony ne[m] adná[m] egy esztendeig folytatott Bétsi Hir mondóért. Már né kételkedjék T.[isztelendő] A.[tyaságod] hogy M.[éltóságos] Fő Apát Urunk el-hagyott ben[n]ünket. B[akony]Béli Úr irja, hog[y] bizonyoson el-ment Pápárúl Königszhoffba. Azt is irja, hogy az uj király Budán mind[en] kerengés nélkül meg igérte a Benedictinusok helyre állitásokat, elsőben ug[y]lan ő néki, másnapon pedig Gróf Brunszvik Antal Úrnak-is adja I[ste]n, hogy a szép szó után következzék a tselekedet. Most a Paltinus Tihany Várába múlatja magát, és onnan paripáz-ki naponkint a füredi savanyú vizi compániához.

Sz.[ent] János nyaka vágásán, ha I[ste]n életb[en], és egészségb[en] meg tart, meg lesz az uj Misénk. M.[éltóságos] Püspek Ura[m] Ő N[agysá]ga adja-meg az áldomás poharát, és azt igérte hogy a Residentziájáb[a] mind szállásra, mind a lakozásra örömest fogja látni,

valakik ide öszve gyűlnek. Akár azok kardossak, akár tarka barka, avagy fekete barátok lég[y]enek.

Tisztele[m] Loringer U[ra]mékat az Aszszonyságokkal egyetemb[en], és maradok mig élek

T.[isztelendő A.[tyaságod]

köteles szolg[ája]

Vajda Samú [saját kezé]vel

Szombathelyb[en] 24. July-*792* [1792. VII. 24]

18.

Tisztelendő P.[áter] Egyed Uram, régi jó Barátam!

Közelitvén napja a jubileomi Misémnek, ugymint Keresztelő Sz[ent] Jánosnak nyaka vagása: már most kötelességem-vólna szerzetes atyámfijait, és Barátimat azon koszorús, bokrétás, és tarka barka pántlikás ujdon uj áldozatra minden honnan öszve hívni; de minthogy saját házam, se tüzem itt nintsen, nem merészlek emberséges embert egyenessen invitálni; hane[m] T.[isztelendő] Atyaságadnak-is tsak tudtára adom az éránt-való rendeléseket. M.[éltóságos] Püspek Ur Ő Excell[enti]ája méltóztatott kegyessen igérni hogy lakzimat ki tartja, és a főbb rendű Úraságokat szállásra-is örömest be-fogadja a maga residentziájába. T.[isztelendő] P.[áter] Constantinus Gárdjánunk szállást készit a szerzetes atyafiaknak. Hugom Aszszonynak háza-is két jó uj szobáknak épétésével meg-tágittatott de mitsoda ez annyik között, a kiket várhatok? Várom pedig Königszhofbúl M.[éltóságos] Fő Apát Urunkat, a Bakonyi, és Dömölki Kolléga Uraimat még talám a Szalavári-is eljövend; Nem reménlem, hogy itélet napja elött több Benedictinus atyafiakat lássak együtt, ha T.[isztelendő] Atyaságad-is egy kis tsoportot ki olvashat Komárombúl, és akkorra ide vezethet.

Kérem édes jó Barátam! Közel lévén Győrhöz, ne terhelytessék e dolog eránt tudósitani a Győrben lakó, és an[n]ak vidikén el-széljedett szerzetes atyánkfijait-is: mert hog[y] fejenként irjak mindenikének, se kezem nem győzi a munkát, se szemem ne[m] akar vilagósitani: hane[m] a lábam bordáji derekasan eősödnek; már egyszer gyalog-is el sétáltam a Püspeki várba. Portzinkulakor pedig a Tseri Barátoknak konventiben tsatangolta[m], és a felső ambitusban mondotta[m]

Sz[ent]-Misét. De ne[m] akarok sokat kérkedni; hane[m] ajánlom magamat régi jó szivességébe, és állandóul maradok

T.[isztelendő] kedves jó Barátam[na]k alázatos szolg[ája] s atyjafija

Vajda Samu [saját] k[ezé]vel

Idvezlem, és tisztelemaz egész Uri Loringer házat.

Szombathelyb[en] 17.Aug-792. [1792. VIII. 17.]

19.

Tisztelendő P.[áter] Egyed Úr, kedves édes jó Barátom!

Tsak nem fakattam-meg búmban, hogy itt létekor, se neve napja T.[isztelendő] A.[tyaságodnak] eszembe ne[m] jutott, se a szép verses könyve[381] kezembe ne[m] került előbb, hene[m] el-menetele útán harmad napra. A sok lakozás, a sok tere-fere, és az elmenőktűl való bútsuzás okozták szállásomon ezt az észvesztést. Im[m]ár most szánom s bánom felejdékenységemet! Botsánatot kérek, és szivbűl köszönöm hozzám mutatott szivességét T.[isztelendő] A.[tyaságodnak]. Nekem ugyan sem[m]i érdeme[m] ne[m] vólt azokra a ditsérő ékes és számos versekre; de bezzeg ditsirik itt Szombathelyen, és ma-holnap, ha elszéljednek, az egész Hazában ditsirni fogják a szerzőjét.

M.[éltóságos] Fő Apát Urunk Königszhofbúl hozzám küldött Levelében menti magát, hogy a koszorús Misénkre el-ne[m] jöhetett, mert a lábai ujra meg-romlottak, és egy lépést se tehet, ha mástúl ne[m] vezettetik: Csődi nagy Prépost U[ra]m áldja az Istent, hogy a prédikállásban hatalmason meg-izzadott. Harmad napon meg-indult rajta az arany ér nagy bőséggel, és már bizik, hogy még el-él 15 esztendőkig. Tegnap nála volta[m] ebéden, és ismég kezdett szorongatni, hogy a költsönnek fizetésére gondom légyen; mert el-ne[m] engedi, ha a királyi Táblára kell-is kelni a dolognak.

Eppen eddig irta[m] e levelet, mikoron bé toppant hozzá[m] P.[áter] Gvárdján Atyá[m] a fa tsizmába. És értvén, hogy T.[isztelendő] A[tyaságodnak] irok, ő-is könyörögni kezd vala, hogy botsánat kérését jegyezze[m] fel, mert ö is mint a meg-holtt el-felejtette a minap Sz[ent]

---

381 Utalás Hollósy Vajdát köszöntő versére; lásd az életrajzhoz fűzött 93. jegyzetet!

Egyed napjának közel-létét. Mindkettőnknek nevébe tehát jelentem örömömet, ha egészséggel el-érhette, és tölthette neve napját T.[isztelendő] A.[tyaságod] és hogy tsöpörodött vénségéig még százszar-is jó kedvel telythesse, igaz szivbűl kivána[m].

M.[éltóságos] Püspek Úrunk ő Excell[enti]ája tegnap Rumban vólt a Primásnál; ma pedig Körmenden mulatyák magokat több sok méltóságokkal, seregessen: onnan Rohontzra viszik által a lakozásnak sorját. Ők járjanak I[sten]nek Sz[ent] hirivel! mi pedig tovább-is szeressük eg[y]mást, és imádkozzunk egy másért, hogy idvözülhessünk.

Loringer Urakat idvezlem, és tisztelem az Aszszonyságokkal egyetemb.[en] maradván hamvamig

T.[isztelendő] A.[tyaságod] igaz szivű szolgaja, és atyjafija

Vajda Samu [saját] k[ezé]vel.

Szombathelyb[en] 3a-7br-*792*. [1792. IX. 3.]

20.

Admod[um] Rev[e]r[en]de ac Rel[igiose], Domine P.[ater] D[omi]ne Amice, et Frater, mihi colendissime!

Latine scribo praeter solitum; non patrium sermone[m] n[ost]rum despiciens, sed timens, ne fors aliquando Epistola haec in manus devotae mulieris veniat, quae inde summat [!] causam offensionis, et scandalisetur.[382] Ante non multos hos dies venit ad me quida[m] sacerdos Benedictinus vindobona; Exposuit prolixe miseru[m], et plane execrabile[m] statu[m] Caenobioru[m] in Austria; non eoru[m] modo, quae in reductione[m] inciderant, sed eoru[m] etia[m], quae in vastatione, et direptione Josephina manserunt prorsus intacta. Dicebat, solutam ubique esse observantia[m], et subordinatione[m] regularem: claustra nostra regi non per Abbates, sed per Dicasteria Politica: Horum jussu debere suscipi Novitios maximo numero, sed absque delectu; modo sint bipedes, et in scholis Latinis tantum didicerint, ut occurentes salutare sciant dicendo: serfus vestra taminatio! Cum enim

---

[382] Vajda maga magyarázza meg, hogy szokásától eltérően miért ír latinul. A levél érdekes adalék ahhoz, hogy Vajda milyen tragikusan élte meg azoknak a szellemi és lelki irányzatoknak a terjedését, amelyek II. József idején a kolostorokba is beférkőztek.

miru[m] in modu[m] decreverit, numerus cleri saecularis, Parochiae aute[m] indiscreto zelo Josephi caesaris fuerint valde multiplicatae, urgentur nunc superiores regulares, ut suorum numeru[m] augeant, quantum praevalent, ne Parochia manere debeant vacantes. Suscipiuntur ergo ad novitiatu[m] Pueri lue gallica in corpore, et scabie naturalismi in animo infecti; quia saeniores non se insinuant. In novitiatu nec pilo fiunt meliores, Quam fuerint in scholis; quia virgam, aut ferulam nemo superioru[m] habet in manu, audétve illis uti. Si novitii diebus veneris, aut 4. temporu[m] sub p[rae] textu langventis stomachi, vel aversionis naturalis ab odore pisciu[m] appetat carne[m] pulloru[m], et superior neget? recurrit delicatus puer ad Dicasteriu[m], et superior sistere se debet ad danda[m] facti sui ratione[m]. Ad confirmatione[m] P[rae]missoru[m] idem Sacerdos nominavit mihi haud incelebre Mo[na]steriu[m], in quo Abbas, et pii Seniores multis adhibitis precibus, et argumentis a[d]. curren![t] ex 20 novitiis non nisi tres inducere tandem potuerunt, ut feria 5ta in coena D[omi]ni comunicarent; reliquis pertinaciter renuentibus, et ex principiis Libertinoru[m] strenue disputantibus in contrariu[m]. Unus ajebat, se non posse credere, potestatem dimittendi peccata non e[ss]e data[m] coronato Imperatori, et data[m] e[ss]e unimonacho cucullato. Alter retrahi se a com[m]unione, timore Dei, qui ipsu[m] puniret si corpus X[Chris]ti ante prandiu[m] sumtu[m], postea egereret in sterquiliniu[m]. Insani isti pueri expleto tempore novitiatus debent sine mora transmitti vien-[n]am ad studiu[m] g[ene]rale, ut ibi sordescant magis, ubi antea sorduerant. Denique Abbas nemine[m] p[ro] cura aar[?] expositu[m] revocare potest, nisi is scriptas dimissoriales habeat a Parochianis; Parochiani bono viro non dant dimissoriales, discolis ultro offerunt passuales; fit igitur, ut ad claustru[m] aegre veniant, nisi peripsemata.

Amantissime D[omi]ne Frater! si talis deberet e[ss]e causa coenobioru[m] ne fors etia[m] in Patria n[ost]ra? oremus Deu[m] ne restaurentur; et fiant speluncae latronu[m]. Peto venia[m], q[uo]d de materia adeo ingrata scripserim, quo[d] alia[m] gratiorem nactus fuero, illa famulabor.

R.[everendus] P.[ater] Ign.[atius] Majthényi valedixit Dömölkiensibus, et abiit, mansurus deinceps apud sua[m] cognatione[m].

Ill[ustrissi]mi D.[omini] A[rchi] Abbatis hospitiu[m] Pápa relictu[m], dicitur, e vestigio insessu[m] fuisse a Diabolo. Percutio? ponat metu[m]; volui dicere D.[ominus] ördög.

Ea, quae circa me sunt, paucis expedio: ex me videlicet reliquo corpore sanu[m], sed pedibus ita aegru[m], ut eorum pruritu, et dolore stimulatus surgere inomisse debea[m] ad chorum media noctis tempore; absoluto dein Breviario, sub initiu[m] aurorae pauso tantis per in strato meo; ac quotidie, Deo sint laudes! celebro Missa[m].

Non gravetur, obsecro recitare meo nomine prolixas Litanias salutationu[m] P[e]r[ill]U[st]ribus D.D. [dominis] Loringer, et domesticis eorum.

Comendo me veteranae amicitiae et s.[anctissimi]s. precibus, perseverans cu[m] distincto cultu

A.[dmodum] R[everende] D.[ominae] v[est]rae

obsequio[si]ss[i]mus servus, et Frater Samuel m[anu] p[ropri]a

Sabariae 9a 8bris-792. [1792. X. 9.]

Ubi contigerit A.[dmodum] R[evere]nda[m] D.[ominem] V[est]ra[m] claudicare Comaromiu[m]; non obliviscatur, quaeso! salute[m] ex me dicere Clarissimis Directori, et Professoribus, amantissimis D. D. D. [dominis] fratribus meis.

21.

Édes kedves régi jó Barátom, Tisztel.[endő] P.[áter] Egyed Uram!

Egy bötsületes ifju ember Győrrűl kezemhez hozta az egész kötést, mellyel méltóztatott T.[isztelendő] A.[tyaságod] meg-ajándékozni. Botsánatat kérek, hogy illy késöre köszönöm-meg hozzá[m] való szivességét. Nehezen esik az asztalnál ülnöm; és az irást üznöm, mert rútul fel dagadoznak a lábam bordái, ha tovább ülök, és néhányszor le-ne[m] dűlök nyoszolámba. Különös kedvem tölt az uj szent apátza aszszony életének olvasásában. Bár valamellyik Kármelita atya magyarrá-is forditaná! hogy Hazánknak leányi-is épülhetnének a sok szép tekélletes példáknak olvasásából.

Itt most Deputátziót tart a N.[agyságos] V[árme]gye a meg-igért Subsidiumnak repartitziója végett. Mindjárt az első napi sessióban enge[m] vettek elő, és ne[m] tekéntvén prófessiómat, három aranyat vetettek hogy már nemes emberre, pedig a ki szerzetes, se gróf, se nemes többé, ha gróf, vagy nemes hasbúl esett-is ki a világra. Még a pensiomat-is meg terhelyték, és azt végzették, hogy a mennyi fog-esni

akármellyik birtos Úrnak esztendőbéli jövedelmére, annyit fizessek én-is a pensiómtúl. Van[n]ak itt a V[á]r[me]gyéb[en] pensionatus hadi emberek-is, de azoknak pensiójokra egy fillyért se vetettek. Mert se[m] ésszel, se tanátsal ne[m] folytatják a dolgot, hane[m] tsak kiabálással; jelesül mikoron Paprúl vagyon a szó, ugyan zöng a V[á]r[me]gye házában: feszittessék-meg. Feszittessék-meg. A szegény Sz[ent]-Gothárdiak hiteles szám-adásokbúl meg-bizonyitották, hogy jövedelmek soha 18 ezemél féllyebb ne[m] ment; de felele a Depuátzio: roszsz gazdák azok a lajha barátok; 40 ezer fl[ori]ntokat kell irni reájak. És ugy lön. Az ide-való Kánonok Urakat is erössen tzigányabrakolják, talám hajok se marad a fejeken? Dömölki Collega U[ra]mat[383] még ne[m] vették elő; de bizonyos, hogy an[n]ak-is tsak az én nótá[m] szeint fognak hegedűlni. Én ugyan ezen illetlenségeket im[m]ár meg irtam Budára a B[akony]-Béli Úrnak, és kértem, hogy tégyen erántak jelentést a fel.[séges] H.[ely]tartói Tanátsnál. De jobb az Istenhez folyamodnunk; mert bizony papra morgó világot értünk! Követem méltó bötsülettel édes jó Barátom, hog[y] mindég tsak illyen kedvetlen dolgokrúl irok! De mit tegyek: holott sehon[n]an se hallok sem[m]it, a mi vigasztalhatna ben[n]ünket? Orcziné Hugom Aszszony köszöni róla-való jó emlékezését T.[isztelendő] A.[tyaságodnak] és viszszontag köszönti, kivánván I[ste]ntül minden igaz jókat. Ezeket óhajtom én-is az egész Lóringer Úri háznak, és sz[ent] imádságiba s barátságába ajánlott maradok

T.[isztelendő] A.[tyaságod] köteles szolgája s atyjafija Vajda Samu [saját] k[ezé]vel.

Szombathelyt 13-9br-792. [1792. XI. 13.]

Egy Bétsbűl jött uri ember beszélte ma, hogy bizonyos hatalmas Úr kérteévolna pénzért Tihant a Tsászártúl, de a Tsászár felele néki: az én tőlem ne[m] lehet, s ne[m]-is tselekszem soha. Ez-is hálá I[sten]nek! ha ne[m] mende-monda.

---

383 Nemes Gáspár (+1801).

22.

Kiváltképpen-való kedves jó barátom, T.[isztelendő] P.[áter] Egyed Ura[m]!

Noha igen tekervényes úton, de ugyan tsak Lékárúl-is már kezemhez érkeztek ajándékúl küldött szép könyvetskéi, és képei T.[isztelendő] Atyaságodnak. Bánom, hogy viszszontag sem[m]ivel se szolgálhatok, és tsak szóval se tudom szépen meg-köszönni gazdálkodását. Hanem a kivánt Papi öröm[384] eránt biztatott tegnap Kultsár Professor Ur, hogy még két exemplárjai levén, egyikét bizonyossan elküldi T.[isztelendő] A[tyaságodnak], a másikát pedig Topolyai Szarvas Ádá[m] bátyánknak. Igen bötsös volt az a partéka; hamar el-kapdozták: itt Szombathelyen se lehet im[m]ár fel-lelni.

Én minek utánna egyszer a Sántáknak bötsűletes tzéhibe este[m], ki nem tudok vántzorogni közülök. Szüz Sz.[ent] Katalin napján ujra el-esvén lábomrúl X[decem]bernek utólsó napjáig fel ne[m] kelhette[m] az ágybúl; az óta már kettőt s hármat léphetek a szobában, ha vagyon, a ki kéznél fogva gyánolittson; de Sz[ent] Misét nem mondhatok, se ne[m] reménylem, hogy valaha mondhassak, ha tsak a jó Isten különös irgalmal ne[m] léend hozzám.

Aszófőrűl irja P.[áter] Dömjén Ur, hogy látta Veszprémb[en] Zsólnai Úrnál a B[akony]Béli Urnak levelét, mellyben Budárúl ugy biztat ben[n]ünket, hogy a Frantzia hadra szükséges tamétalan költségekre néz-vest, nem tsak az el-bomlott klastromokat helybe ne[m] állitják, de még azokat-is fel-dulják a mellyek eddig épen maradtak Hazánkban.

Ma tartanak itt a Pater Dominikánusoknál exequiái néhai Vépi Gróf Erdődi Sándornak, kinek hólt teste en[n]ek előtte két héttel Pósonybúl le-hozattatván ottan temettetet vala a fámiliájá[na]k kriptájában. Bizony kár volt illyen jó keresztyén Úrnak illyen föslött időben ki-halni közülünk!

Örömest vigasztalóbb dolgokrúl irnék T.[isztelendő] A.[tyaságodnak] de akárhogy hányjam s vessem eszemet, semmi se tünik beléje, a mi kedvet szerezhetne. Még Topolyábúl-is panaszolkodik Ádám bátyánk, hogy gabonája bőven lévén 10 Krajtzáron-is alig tudja köbit, vagy vékáját el-adni, ellenb[en] az ó bornak akóját 8- és 9 f[o]rin-

---

[384] Utalás Csődy Pál beszédére; lásd az életrajzhoz fűzött 92. jegyzetet!

tokon-is kell vennie. Noha pedig maga kevéssel bé érné; de a két Franciscánus Káplányjai, és a sürü vendégek ne[m] tudják kémélyve köszöngetni a Sekszárdi jó termést. Kegyességes Szűz Anyának Romai képeit mind és, mind pedig Orcziné Hugom Aszszony igen kedvessen vöttük, és nag[y]on köszönyjük. Mihelyt meg-látta nálam a P.[áter] Gvárdjánunk, mindjárt reá ismert, és mondja-vala: Már vagyon illyen kép Szombathelyb[en]: egyik Rosti Lászlónénál, a másik Timár Jakabéknál, mind a kettő vászonyra festve, és rámára vonyva. Kivánná[m] tudni honnan vették a mustráját? A jó gondolatokat im[m]ár alkalmasént ki-röpitettem; ne[m] lehet, hogy idvősségekre ne váljék, a kik ugy fognak többször gondolkodni.

Idvezlem, és fejenként tisztelem a Lóringer Úrakat az Aszszonyságokkal egyetemben; Nem külömben a Komáromi szerzetes Atyánkfijait-is; de vigasságos fársángi napokat nem kivánok nékik, ha tsak kedvök ne[m] lészen reá. Maradok mig élek

T.[isztelendő] A.[tyaságod] igaz barátja, szives tisztölője, és szolgája Vajda Samu [saját kezé]vel.

Szombathelyben 15a-Jan.- 793. 1793. I. 15.]

23.

Több módon szerette[m] édes régi jó barátom! Tisztelendő P.[áter] Egyed Ura[m]!

Tegnap előtt érkeztek kezemhez a füsz-fa Póétáknak versei. Ielesűl boszonkodta[m] a Bétsi ellen; holott a Bétsiek már en[n]ek előtte száz esztendővel-is ugróssabb verseket tudtak tsinálni; mint ki-tetszik P.[éldának] O.[káért] ezekbűl: Nos miseri Tájtsi nec smaltz, nec putter habemus; vivimus in triebssal, lajdimus omne malum! Hanem az Átsinak lehet mentsége: mert hihető, hogy magamként sandikálván, mikor kötögette, igen meg-találta a nagy pintér sulyokkal tsipőbe ütni a verseit; s azért ne[m] mehettek-ki osztán az igazi nótára. El-küldöttem mindjárt Kultsár Prófessor U[ra]mhoz; Collegáival egyetemben vesződjék velek.

Tehát T.[isztelendő] Atyasága tsak ne[m] akar tsükkenyni reményében, hogy a mi ki-rablott házaink ismég helyre állnak? Édes jó

barátom! abbúl bizony sem[m]i se leszsz, mint az egyszeri Tótnak a fijából.

Valamig Budán azon az eszeveszett kérdésen kötődnek: Ha a fejér, vagy a fekete barátok szűksegeseké avagy hasznossaké az országban? addig sem[m]i jó végzést ne[m] várhatunk Budárúl. Bár inkább azon kotzódnának: Ha a szükségtelen és kölletlen barátoktúl s apátzáktúl szabad-é el venni a mi törvényessen övék vólt? vagy ha elvették, nem köll-é ismég viszsza adni nékik igaz sajátyokat? Ezen az eszes kérdésen könyjebben által-eshetnének; és a végzés nekünk-is használhatna: mert ha tsak egyszer belé-pillantanának-is a Tiz parantsolatba? mindjárt látnák, hogy az Isten sem[m]i ›külömbözést ne[m] tévén, a szükséges, és kelletlen emberekben, általjába meg-parantsolta, hogy fele-barátun[nak], sem ökrét se szamarát, se sm[m]i-némű jószágát, ne tsak el-ne vegyük, de tsak meg-kiványni se merészelljük /:hane[m] ha gonosz-tévő volna:/ mert an[n]ak ne[m] tsak az ökrét de a fejét-is szabad el-venni. Mit gombolitanak hát Budán az ártatlan barátoknak s apátzáknak seggikbe? ha kellenek-é, ne[m]-é? Hiszem a Rohontzi pénzes Májléb Zsidó se ne[m] szükséges, se ne[m] derék haszon-hajtó ember az országban! még-is a ki en[n]ek a Rohontzi Zsidónak pénzét el-lopja, szintén ugy meg-érdemli az akasztó-fát, mint a ki a Rohontzi Grófnak aranyjait el-körmözi. A Párizsi Jákobinusok-is párt-ütéseknek mindjárt kezdetében azt a bohó kerdést tették-fel: Ha király kell-é vag[y] ne[m] a Frantzoknak? Ezt tovább nyomozván, hamar ki-vették a paltzát törvényes kiralyoknak kezébűl, végre pedig nyavalyásnak fejét-is el-szabták a nyakátúl. Mert ha igaz? hogy bolond az ispányja az eszeveszett V[á]rm[e]g[y]lének, még igazabb, hogy bolond a végzete az esze veszett kérdésnek.

Tartok tőle, hogy Budán-is addig üzik hajtyák a szükséges és kelletlen barátokrúl-való kerdést, hogy utolyjára egy szálig meres-merevén fel-tólnak talitskákan ben[n]ünket a Sz.[ent] Gellért hegyire, és nyakkal vetnek-alá a Dunába. Az-után osztán se barátyok, se apátzájok im[m]ár ne[m] levén, magokat támadják-meg és minden grófi, és fő nemesi fámilliák[nak] ágait-bogait kezdik fartzimálni; ha azok szükségesseké ne[m]-é az országban? minthogy pedig egy sintsen közülek, kit azzal ne[m] gyalázhatnának, hogy el-lehetnek nála nélkül, azokat-is ki-üzik hazájokbúl, és pokolba kergetik. Hadd tellyesedjékbé rajtok: A melly mértékkel mértek, azonnal mérettetik viszsza néktek-is.

Tudom, hogy a rugott barátok[nak] illyetén panaszos eszmélkedések ellen azt forgatyák némelly tudálékos Juristák, hogy a közembernek ne[m] szabad a másét el venni, de a Fejedelemnek nagyobb a szabadsága; mert an[n]ak minden alatvalójának jussán, és jószágán egy bizonyos eminens, és tsak ne[m] istenséges altu[m] dominiumja vagyon. Van ám az ördög anyja, se ne[m] altum dominiumja. Ez az altu[m] dominium tsak a-ma gyilkos Jezábel Királynénak Tripartitumában találtatott irva, mikoron a szegény Náboth szőlejérűl kérdés támadott az Údvarnál; De sem az I[sten]nek, se[m] a Magyaroknak törvény könyveiben tsak egy betű sintsen errűl a fejedelmek altu[m] dominiumjárul. Hane[m] bezzeg sok betük van[n]ak az acta obligátiórúl, mellyel szorossan köteleztetik az ország úra, hogy senkit alatt valoji kozül igaz jussában se maga meg-ne sértsen, se meg ne engedje, hogy más valakitűl háborgattassék békés meg-maradásábon. Ennek okaért nagyobb latorságat követ-el az ország fejedelme, mikor egy jámbor jobbagyjának egy vágó szölejét el-veszi, mintsem mikor a bakonyi patvaristák Lóringer Uraknak tsordájábúl ki-szakasztanak hat darab jó kövér ártányokat, és azokat loppal el-hajtyák Győr alá a vásárra: mert ezek a zsiványok ne[m] kondássai Loringer U[ra]méknak; a fejedelem pedig mint a maga szeme világát, ugy tartozik oltalmazni alatt valójának mind[en] jussát, és jószágát.

M.[éltóságos] Fő Apátur Urunk en[n]ek előtte egy hólnappal nagy szivességét mutatta hozzá[m]: Ide küldötte Königszhofbúl az Ignátz deák komornyikját, hogy harmad napig maradjon nála[m], és tanittson-meg, miként bajlódjam fekélyes bal-lábom[m]al. Hozott magával próbált praescriptziókat-is, mellyekkel mindazon által ne[m] igen élte[m]: hane[m] az Ignátznak viszsza-menetele után hálá lég[y]en az I[sten]nek! az én lábom bizony meg-gyógyúlt, és most már se fáj, se dagad, se tsak egy kesedék se látszik rajta. E folyó hónak 3dik napjátúl fogva mind[en] nap erősödik, és tsak az óra ne[m] telt reá; majd már el-bizom magamat, és ki-ugrom a sánták tzéhébűl, és felfogadom, hogy soha, még soha tart, ne[m]-is kivánom látni betsűletes tzéh-ládájokat.

Talám im[m]ár hoszszúra-is terjedett kelletlen irásam? Ha bánja, édes barátom? állyan boszút rajtam, és irjon-viszsza még hoszszabbat; ugy se szoktam levelit az ablakba tenni hane[m] minthog[y] T.[isztelendő] A.[tyaságod] mindenkor szerette az izét, meg-ne[m] álhatom, hogy ne jelentsem, minő gyözodelmet nyertem én a mina-

pában egy magyar nyelvünk-betsmérező Kalakuti Gyurkán ezzel az izével? A többi-közt azt vetette szememre, hogy még ne[m] gazdag, hane[m] szegény a mag[y]ar nyelv a vocabulumokban: felelék néki: Úram! nékünk eg[y] vocabulumonk vag[y]on, melly a szükségben hatvant-is ér. Ez pedig az a betsűlhetetlen izé szó: Mert ebbűl, mikor megakadunk a beszédben, kedvünkre tsinálhatunk most adjectivu mot, majd substantivumot, majd pedig verbumot-is, mellyet könnyen conjugálhatunk per omnia tempora temporu[m], sőt még per o[mn]ia saecula saeculor[um]-is. Mert ne[m] sok ideje, hog[y] Hugom Asszony zörgölődvén fejér tseledjeire, azt kiáltotta nékik: nó már mit izétek örökitig ott a kert ajtóba? Ezt azért is kivanta[m] itt fel-jegyzeni, hogy még jobban meg-betsülje T.[isztelendő] A.[tyaságod]-is az izét, mint ne[m] előbb. Hiszem, ártatlan szó ez; ha most a 40 napi böjtben minden nap tiszszer izélünk-is? mégse szegjük-meg a böjtöt vele, mint szinte a sós heringgel.

Tisztelljük innét viszontag az egész uri házat! maradván mind végig

T.[isztelendő] A.[tyaságod] édes regi jó barátomnak igaz szivű köteles szolg[ája]

V.[ajda] Samu [saját] k[ezé]vel.

Szombathely 12a-Martii-793. [1793. III. 12.]

Majdne[m] el-felejtém-vala T.[isztelendő] A[tyaságo]dnak a frantz Király halálán-való sopánkodását meg-tzáfolni: Rettenetes, de igazságos az I[sten]nek itélete. Ez a nyukszi király vitte-bé frantz országba a toleránziát; az Hugonotta kálvinistáknak, kik 14dik Lajos által egy lábig on[n]an ki üzettettek ujra jó szállást rendelt; még Kamara Praesességre-is fel-emelt egy genevai Necker nevü urat;[385] és minthogy bitangnak tartotta a földön az I[ste]n országát, melly az Anyasze[nte]g[y]ház; az I[ste]n-is bitangá tette a király országát, és meg-engette, hogy abban fenékkel forduljon-fel minden. Igy volt ez elejétűl fogvást, nem-is lészen különb[ség] világ végéig. Igy vesztek minden napkeleti toleráns, és eretnekeket pártúl fogó Tsászárok; sőt még a zsidó királyok-is, kik meg-engedték, hogy a Jeruzsálemi Templomnak

[385] XVI. Lajos pénzügyi tanácsosa (1732–1802).

kivüle a halmokon, és ligetes erdőkben áldozzék a nép. Mi Mag[y]arok bártsak a magunk királyaira tekintsünk viszsza: Melly győzödelmes volt első Lajos, és Hunyadi Mátyás; de mind a ketten igen intoleránsok voltak; illyenek voltak 2dik Ferdin.[ánd] és első Lipold-is. Ezeket az I[ste]n a Religioért való buzgóságért sok diadalmak koszoruival ékesitette esztendőnként; a tolerans Józsefet pedig ne[m] tolerálhatta ő sz[ent] felsége: miként meg-szalasztották en[n]ek a gatyáját Bánátban egynéhágy maroknyi ólah zsiványok? Ha tovább üzték volna? Bétsig futot-volna előttök, és ott-is az ágy alá bujt-vólna féltében. Méltán-is üldözi az I[ste]n a tolerans fejedelmeket: mert ezek, ha talá[n] ne[m] gyűlölik, is, de bizonyos, hogy az I[ste]nt ne[m] szerethetik; meg engedvén, hogy annyi oskolyákban, oratoriumokban /: jobban mondaná[m] :/ blasphematoriumokban naponként káromoltassanak a X[Krisztu]stúl szereztetett szentségek, jelesűl az oltári szentség, a Sz[ent] Mise áldozatya, az I[ste]n Anyja, és mind[e]n szentek. - Nó hát en[n]ek utánna ne sirassa T.[isztelendő] A.[tyaságod] a frantzia királyt se királynét; hane[m] mikor veszteket hallja, mondja mindenkor: Gloria Patri, et filio [etc.]. A Titkos látások könyvében-is de bé-teve ne[m] tudom, hol? sok ditséretet mondottak menyb[en] a szentek, mikor a földön vesztek a gonbszok.

24.

Kedves régi jó Barátom, T.[isztelendő] P.[áter] Egyed Ura[m]!

Nem tsekély vigasztalást vöttem T.[isztelendő] A.[tyaságod] utólbi levelébűl, értvén abbbúl, [!] melly igen szája izént esett-legyen a Nitrai útazás? Főképpen pedig, hogy minket-is meg-akar látogatni Szombathelyen. Isten hozza szerentsés úttal mind eddig! Bizony szivessen várom, és öröm[m]el fogom meg-ölelni: De kérem, hogy ne késsék; mert ha a Szombathelyi röst aszszonynak fara fordulása napjára ide nem érkezik, az után már alig lel itten, annyira erősitik minden felül, hog[y] vége van számkivetésünknek, és hogy tsak az óra ne[m] tölt reá ismég viszsza megyünk sajátunkba, és fekete barátokká lészünk.

De T.[isztelendő] A.[tyaságod] kiváltképpen azért siessen, hogy saját tapasztalásombúl meg-tanithassa[m] mitsoda babonás szerekkel kellessék meg-gyógyitani a régi bodzás és fekélyes lábokat? Mert vagy hiszi, vagy se[m]? én ugyan hálá I[sten]nek! tokélyetessen már meg-

tisztúltam, és mihelyt egyszer meg-mutathatom lábom-bordájit, tudom, hogy soha többé ne[m] fogja rágolmazni azokat. Eb bodzás már, én ám én, eb is kiván a lenni.

Tegnap ment-el in[n]et Bakonyi Apát Ur. Annyit beszelt, hogy nó. Ki győzni azt mind meg-irni? Ha majd az I[ste]n ide hozza T.[isztelendő] A.[tyaságodat] többet tömhetek füleibe fél órai beszélgetessel, mint nem a mennyit mondhatnék egész árkus papirost izékkel teli mázolván. Tisztelem egyűl egyig az Úri Loringer Házot, és maradok állandóul

Kedves jó Barátom U[ra]m[na]k igaz szivű szolg[ája] Samú A[pát] m[anu] p[ropri]a

sietve Szombathely 10a Maji-793. [1793. V. 10.]

25.

Tisztel.[endő] P.[áter] Egyed Uram, régi kedves jó Barátom!

Én-is tsak ollyan bús furugla nótára irhatok viszsza, a minőre irtvala néke[m] utólb T.[isztelendő] A.[tyaságod]. En[n]ek a folyó esztendőnek kezdetétül fogva szüntelen biztattak, hogy a régi lábra viszsza állitanak ben[n]ünket. De sem[m]i se lőn az igéretekbűl. Hane[m] a múlt napokban ujra fel-boszontott egy Bétsbűl jött emberseges ember, hogy már ne busulják; mert ha előbb ne[m]-is, de öt esztendő mulva bizonyossan viszsza mehetek a Tihanyi Klastromba. Illyen tsuf vége lett a hir harangok szóllásának. Hajtsunk tehát fejet az Isten ostora alatt, és e számkivetésben maradjunk-meg tsendes elmével. Már én bizony utálat nélkül ne[m]-is halhatom, mikor e dolgot valaki feszgeti előttem.

Sajnálom, hogy T.[isztelendő] A.[tyaságod] fekélyes lábainak ne[m] használt a széna polyva párolás. Azért tsak vigye viszsza tőlem a sánták tzéh Ládáját, mellyhez már sem[m]i jussom. Eb kiván sánta lenni! Az én lábaim se fájnak, se dagattak, se tsak egy haj szálni kesedék sintsen rajtok. mind[en] nap harisnyákat, és tzipőket vonok reájok; mind[en] nap sz[ent]-Misét mondok; es pedig tsak egy ministerrel. Ha vénsege[m] ne[m] erőtlenitene, talá[m] Szombathely városát-is lában járván egy estve meg-kerűlném.

En[n]ek előtte két, vagy három héttel véletlen bé toppana hozzá[m] Molnár János Szepesi kánonok Úr; szép piros és tellyes ábrázatba lévén, alig tudta[m] reá ismérni. Reménylem, hogy in[n]ét visszsza-térvén Szepesbe, meg-mutatta magát Tömördön-is; mert igen nagy szivességgel emlegette T.[isztelendő] A.[tyaságodat]. Aszófői Plebános U[ra]m-is meg-látogatott minapában; de sem[m]it se tudott jobbat mondani, hane[m] hogy az ott környül lézzengő atyánkfiai, Galambos, Domonkos, Bentze, és Foróleány mind egyig meres-merevén egészségessek.

Constantinus Gargyánunk Ő Szentsége tegnap előtt jöt-vala haza a Tartsai fördőbűl, most se szebb legény mint a fördés előtt vala. Mondja, hogy vag[y]on most Tartsán egy tsufos uri ember Báró Tót nevű ki Constántzinápolban neveltetett. Az apja Nyitra V[á]r[me]gyei levén, Rákótzi Ferentzel vándorlott el. Ez a Báró Tót még szóll Magyarúl, de többet Frantzúl, és Törökül. Hatalmas mester ember, a Matemátikában, és lakatosságban, de kivált a szabad Kő-mivességben. Ő volt egyik jeles vitéz Párizsban a Királynak fog-megjei közzűlés a t.[öbbi]

Tegnap itt Szombathelyb[en] egy kis ország gyülés tartatott; de ne[m] túdom mi-felűl. Itt voltak M.[éltóságos] Püspök Ő Excell[entiljájánál Horv.[át] Országi Bán Gróf Vég Péter. B.[áró] Schilson, ürményi Person.[alis] Sz.[ent] Gyorgyi Horvát Zsigm.[ond] és a t.[öbbiek] kik már mind eloszlottak.

Igaz jó szivvel köszöntöm, és tisztelem az egész Uri Loringer házat, kivánván, mind az Uraknak, mind az Aszonyságok[nak] minden jókat-és maradván

T.[isztelendő] A.[tyaságod] tekélletes szivű atyjafia s szolgája

Vajda Samu [saját] k[ezé]vel.

Szombathely 9-Julii-793. [1793. VII. 9.]

Majd el-felejtém-vala, hogy a Subsidiumba M.[éltóságos] Fő Apát Urunk fizetett fl.[forint] 60. Domölki Ap.[át] Ur fl.[forint] 200. Én pedig fl.[forint] 206 és x[krajcár] 57. Mind a hármunknak jövedelme egyjenlő hane[m] enge[m] nyilván azért taxált nagyobra a V[á]r[me]gye; hogy én vag[y]ok leg-vénjebb; Miólta a világ fenáll még Amerikában se voltak ollyan barbarusok, kik a vénségre adót vetettek vólna.

26.

Édes-kedves régi jó Barátom!

Ditsértessék a JÉZUs Krisztus!

Ezzel a szép avas pápista be-köszöntéssel azért kivanta[m] kezdeni Levelemet, hogy minden elöljáró kurtizányság nélkűl utánna vethetném, hogy Ő áldja-meg T.[isztelendő] A.[tyaságodat] hogy a közel lévő Sz.[ent] Egyed Apátur napját érhesse egészséggel, és tölthesse jó kedvel. Bártsak már egyszer el-érkeznék az a mi uj szűletésünknek ohajtott napja-is, mellyen saját házainkban egymást barátságossan köszönthetnénk, és szerelmetessen meg-ölelhetnénk! Most ugyan, hallom, igen jó szivű Fejedelmünk vagyon, kitűl minden jót varhatunk; de azt-is mondják ám, hogy igen genosz lelkek intselkednek környűle. Most-is hatalmas az Udvarnál Lászi, Szvisen Rozenberg, hányon, hányon, mind sem[m]i hitű Klubisták, és /: a mi károsabb :/ a Budai Hely-tartó Tanátsunk egy haj szállal se gondolkodik jobban s eszesebben mint se[m] amazok.

En[n]lek a folyó esztendőnek kezdetétűl fogvást minden felül biztattak ben[n]ünket: már vége felé van az esztendő, és mi még-is sziljel vagyunk hányva. Talám harmadnapja, hogy Königszhoffbúl ujra igen biztató levelét vöttem M.[éltóságos] Fő Apát Urunknak; de eb hidje, én ám én! akár ki biztasson! holott im[m]ár annyiszor megtsalt ez a hamis világ.

Nagy-Aszszony napján itt vólt Szombathelyen M.[éltóságos] Nitrai Püspek Úr ő N[agysá]ga, enge[m]-is a szállásamon méltóztatott meglátogatni; de nem igen biztatott a fundátzióinknak viszsza nyerésével. Hane[m] igen örűlök, hogy tapasztalhatta[m], melly tudós, és melly országos derék Ur légyen Ő Nagysága? Ennek a Hónak közepén B[akony]Béli Apát Ur-is fel-futott Bétsbe Zsólnai Urral egy társaságban. Talám azok majd hoznak valamely jó hirt, ha viszsza érkeznek.

Tegnap előtt hajtottak idebe egy tsoport kormos oláh tzigányokat, Tegnap vólt a V[á]r[me]gye házában a sedria előtt a benignu[m] examenjek elsőb[en] kérdezték tőlek: miért jöttetek ti ide? Felelet: kentek tudja, miért hozatott ebbe a nagy házba; mi tsak a káposztás kertek mellett szerettünk volna meg-telepedni. 2dik kérdés: hol tanúltátok az irást? Felelet: Uraim a bötü ne[m] irás: a bötüt ki-tudjuk metszeni a pötsétnyomóra, de irást ne[m] tudunk. 3dik kérdés: Mit loptatok? felelet: Mutassa-elő, a ki ide hurtzoltben[n]ünket, mit találllt nálunk?

Majd szolljunk hozzá zú [?] de hiszem az Istent, hogy tsak egy kánkó tzédulát se lelt senki nálunk. Az utón látnánk, se vennénk fel azt a hitvány papiros pénzt. Egyik tzigány a másiknak feleletibe belé kotytyanván, reárivakodott ez, és monda: hallgass! mert ha innét ki megyünk, ugy ütlek ódalba, hogy a Jézsafát völgyébe-is meg kondul bele a Lelked. Tisztelem, és ezer áldásokat kivánok az egész Lóringer Úri háznak. maradván holtomiglan

T.[isztelendő] A.[tyaságod] régi igaz szivű atyjafia szolgája
Vajda Samu [saját] k[ezé]vel.

Szombathelyben 27. Aug.-793. [1793. VIII. 27.]

27.

Ditsértessék az Ur JE.[zus] K.[risztus] édes kedves régi jó Barátom, T.[isztelendő] P.[áter] Eg[y]ed Ur!

Vettem hoszszas utazásairúl irott botsös Levelét T.[isztelendő] A.[tyaságodnak]. Én-is egy kiskét kiportáztam az Őszszel. Butsuba mentem vendégségre Sz.[ent] Imre H.[ó]napján, Győrrűl ott találtam Vajda László U[ra]m Ötsémet. Nem eg[y]szer fordult-meg közöttünk T.[isztelendő] A.[tyaságod] igen kellemetes emlékezete, és jó hire neve. A Bertzhelyi verses Epohát-is már jóval en[n]ek előtte vettem kezemhez: hane[m] hogy osztán Nagy Prépostékhoz el-vittem: onnan meg mások odább vitték, és az ólta soha szinét se láthatta[m]. Igen kapós volt a Pap uraknál, és a Szombathelyi filozofissimus tudósoknál. Noha pedig annyi utakat járt és annyi felé sántikált az idén T.[isztelendő] A.[tyaságod] még-is, a mint veszem észre, ugyan tsak ne[m] tudott végére járni, ha lészen-e im[m]ár belőlünk egy furó, vag[y] egy kalapáts? Én ugy tartotta[m] eddig, s ez után-is meg-maradok benne, hogy engemet Szombathelyen, és T.[isztelendő] A.[tyaságodat] Tömördön eszik-meg a kukatzok. Mert a dühös frantzok, ha ide érkeznek-is Párizsba bizony ne[m] hajtnak ben[n]ünket, hane[m] vagy fejünket elütik, vagy a szárittóra fel-magasztalnak. Consil.[iárius] Boros Fer.[enc?] V[ice]Ispány Urunk irta a minap testvér Báttya Grál[?] Boros Ur, hogy 5.százezer frantzok alkalmasént már fel-készültenek ollyan szándékkal, hogy a tavaszra ki üssenek Belgiomba, és egész Német országat szerte-szélt koborolván, mind[en] nemzetekkel, kik a szabadságat

ne[m] tudják meg betsülni, és velek ne[m] akarnak egyjet érteni, ugy banjanak, mint az ostoba barmokkal, hog[y] mind[en] javaikat el prédálják és a kik dolgozhatnak, azokat rabszijra füzvén, el-hajtsák frant[z] országba, és ott ekét s taligát vonassanak velek.

Nekünk ne[m] sok hasznunkat vehetnék a föld-mivelésben azért ne[m] kell félnünk hogy Párizsig hajtsanak ben[n]ünket. En[n]ek a veszedelemnek el-távoztatásáert mind[en] Austriai Belgiomi Tartományok, ug[y] mint Brábantzia, Flandria s a t[öbbi] fejenként insurgálnak, és már mind[en] ép kézzel-lábbal biró ember feg[y]verbe öltözködik. De tudom, Komárom V[á]r[me]gyében az illyen ijesztő vászoktúl senki se fél; mert biznak a várban; és ha ki a Tömördieknek Frantziát emlit azonnal egyet vittsanik a vár felé: és ollyan nagy szemeket pillant reá mint mikor a Lóringer Úrnak rudas lova hallja, hogy abrakot pallónak.[386]

Hugom Aszszony viszszontág tiszteli T.[isztelendő] A.[tyaságodat] és a Lóringer Urakat, igen tetszett néki, mikor a Levelet olvasván az izé fü [?] szerszámra akadott. Igen homályos az idő nappal-is alig látok és tovább ne[m] irhatok. Hane[m] Ditsértessék az Ur J.[ézus] K.[risztus] Ő irgalmazzon mindkettőnknek, és a Tömördi uri házra ároszsza-le bőséges áldomásait.

Ira[m] Szombathelyb[en] ult.[ima] 9bris-793. [1793. XI. 30.]

T.[isztelendő] A.[tyaságod] igaz szivű szolg[ája] V[ajda] Samu [saját] k[ezé]vel.

28.

D.[icsértessék] az Ur JESUs K.[risztus] édes régi jó barátom, T.[isztelendő] P.[áter] Egyed Ur!

Ez uj esztendőt idvezlő Levelét T.[isztelendő] A.[tyaságodnak] igen kedvessen, és nagy köszönettel vettem. Kivánom viszszontag, hogy a jó kegyes I[ste]n mind azon áldásokat áraszsza el T.[isztelendő] A[tya-

386 Ez a hasonlat kissé más formában szerepel Vajda korai prédikációjában is, ami annak hitelességét nagyban alátámasztja: „mihelyst csak a házasságot emlegeti valaki, úgy áll a fülök, mint a paripának, midőn hallja, hogy abrakot rostálnak".

sá]gadra és az egész Lóringer Uri házra, mellyeket méltoztattak nekünk kivánni. Gárgyánunknak Ő Atyaságának /: noha szegény bal szemére egészen meg-vakult :/ még-is nagyon tetszett a faragó király vérébűl eredett kathekista pudrinak felelete. Azon nemzetbűl való kormos embereknek néhány elmés feleletjeket majd ide irom én-is, ha talán buját felejthetné[m] T.[isztelendő] A.[tyaságodnak][387] Itt Szedria tartatván a múlt ősznek kezdetén, egy tsoport oláh tzigányokat hajtottak-fel a V[á]r[me]gye házához benignu[m] examenre: Elsőben-is azt kérdezték tőlek: miért jöttetek ti most ide? Feleltek a tzigányok: Nemzetes Uraimék, kétek tudja miért hurtzoltattak ide ben[n]ünket; mert mi ugyan jó kedvünkbűl soha ebbe a nagy temérdek házba ne[m] jöttünk-volna: jobban szerettünk-volna a városon kivűl a káposztás kertek mellett megtelepedni. 2dik kérdés: Hol tanultátok ti az irást? Felelet: Úraim, a betü ne[m] irás: mi ugyan a pötsét nyomókra fel-tudjuk metszeni szép karikássan a betüt de irást ne[m] tudunk. 3dik kerdés: Papiros pénz-is találtatott nálatok; azt hol loptátok? Felelet: Loptuk-é? De ha az ország útjának közepén ugy folyna-is mint a duna, a leg-kissebb pudrink se nyulna hozzája. Hiszem ne[m]-is pénz a, tsak papiros, vagy kankó tzédula; soha az öreg apá[m] se látott ollyan hitván pénzt. Mikor a tzigányok illyen elméssen felelgetnének magok mellett, történt, hogy egyik a másiknak beszédjébe belekottyanna; Ez pedig reája rivakodván mondja-vala neki: Halgass te! mert ha majd innen ki megyünk, ollyant ütök az oldaladon, hogy még a Jézsafát völgyében-is meg-kondul a lelked.

Még hoszszabb levelet-is örömest imék; de ne[m] ülhetek az asztalnál. Szörnyen fáj egyik lábom; pedig ne[m] sebes; nap estig tsak az ágyat kell nyomnom. Sz[ent]-Miseket ugyan mondok a háznál; de ritkán végzem sirás nélkűl a lábom fájdalma miát. Ajánlom magamat Sz[ent] áldozatiba, és maradok

T.[isztelendő] kedves Atyá[m] U[ra]m[na]k igaz szivű atyja fia s szolg[ája]

Vajda Samu [saját] k[ezé]vel

Szombathely 13a-Ian. 794. [1794. I. 13.]

Hanem, még ide[?] ?Ezen esztendőben, ugy tetszik, M.[éltóságos] Fő Apát Ur papságra való felszenteltetésének 50dik esztendeje egy

---

[387] Vajda bizonyára megfeledkezett arról, hogy az esetről már beszámolt barátjának az 1793. VIII. 27-én kelt levelében.

hajszálig meres-merevén be-telik. Vajjon tehát tisztityák-é im[m]ar a Pan[n]onia hegyi Sz[ent] Templomot erre a nagy és ritka inneplésre? Hát a Tömördi rugott Barát készül-é az akkori perdikátzióra? Másnak, kérem, ne engedje akkoron a katedrát. Noha igen tartok tőle, hogy a Sz[ent] Kereszti szarka Barárok oda ne tsalják őtet a koszorús és tarka-barka pántlikás Mise-mondásra.

29.

D.[icsértessék a] J.[ézus] K.[risztus]

Édes kedves régi jó Barátom, T.[isztelendő] P.[áter] Eg[y]ed Ur!

Ugy rimlik előttem, mintha minapi levelemben kivántam-vólna fel-biztatni T.[isztelendő] A[tyaságodat], hogy M.[éltóságos] Fő Apátur urunknak második Pap-vőlegénységét prédikállással meg-tisztelni és magasztalni el-ne mulassa. Sem akkor más valakinek a Pan[n]onia a Szent Hegyi Kátedrát ne-engedje. Hane[m] bezzeg külömbet irok most. Nem leszsz énekes Primitzia; hane[m] tsak suttogós; ehez pedig se versek, se prédikátzio ne[m] illenek. Azt irja a M.[éltóságos] Úr, hogy ő tsak ollyanképpen akar tenni, mint a Migázi Bétsi Kárdinális tselekedet-vala. El-mégyen azon a jeles napon, vagy Kis-Martonba, vagy Mária Lantzendorfba, ott a tsudáslatos kép előtt el-susogja Misé-jét, és ha jóakaróji kozűl valaki ott leend? azt fogja mondani néki: Hálá I[ste]nek! el-végzém a második Primitziámat. Amen. Engemet Úgyse! okossan gondolkodik! Mit-is kell kérkednünk, és lármáznunk vele, hogy vén Papok vagyunk?

Egyedűl az az ok indithatná fel az embert a Pompás Primitziának tartására, hogy az együgyű keresztyének látván a koszorús bokrétás, és szép tarka barka pántlikás uj Misét, fel-szoktak búzdulni az I[sten]-nek tiszteletiben, és nagyra betsülik az áldozatot, melly illyen külső ékességekkel végeztetik. Oh bár a világnak minden kintse, gazdagsága és az emberi kezeknek minden elméssebb tsinálmányai ott fordul-nának-meg, a hol áldozat tartatik a leg-nagyobb mennyei Fölségnek! Térjenek pedig-meg a kálvinisták, kik tsak pajtában imádják az Istent, és ollyan parasztúl tisztelik őtet, mintha a tsórdást hitták-vólna áldá-másra. Hugaim Aszszonyok köszöntik velem együtt a Loringer Urakat és Aszszonyságokat. Én pedig maradok mig élek

T.[isztelendő] A.[tyaságod] igaz szivű szolgája, és szerzetes atyjafia Sámuel [saját kezé]ve[l]

Szombathelytt 13a-Febr-794. [1794. II. 13.]

Nem nagy vigasztalásokra vag[y]on a Szombathelyieknek, hogy ide bé hozattak a filozófiai oskolyák: mert a filozófiát tanuló ifjak rendkivűl zabolátlanok; pipások, tántzosok, kortsmások: az hegedű szó mellett éjjenként útsza hoszszatába kurjongatnak; a Professoraiknak, ha feddik őket, füttyöt hánynak az órok alá. És noha még azt se tudják a Dialecticábúl: utru[m] blictri sit terminus significativus? de a szabad kőmivesek esztelen és tsak testi filozofiájában jelessen elő mennek. Tsak a Párizsi Propagandabúl érkeznék ide egy Missionarius, könnyen egész klubot szedhetne öszve belölök. Mindég azt gondolta[m], hogy meg-halok én az Antikrisztusnak el-jövetele előtt, de már nag[y]on kezdek tartani tőle, hogy az ördög fija életbe ne érjen.

Azt-is irta M.[éltóságos] Fő Apát Úr hogy szegény P.[áter] Moritzunk meg-hólt Deákiban.

Tisztelem a Komáromi Atyafiakat.

30.

Ditsértessék az Úr J.[ézus] K.[risztus]! Kedves régi jó barátom, Tiszt.[elendő] P.[áter] Egyed Úr!

Ma reggel vettem óhajtott Levelét T.[isztelendő] A.[tyaságodnak] és hogy igazán meg-valjam, nem annyira örülte[m] annak, a mit olvastam mint a mit nem találtam benne. Egy tsonka Győri könyv áruló azt beszélte nékem a minapában, és tsak ne[m] eskűvéssel erősitette, hogy a Szent-Mártonyi Klastromunkban 500 frantzia rabokat rekesztett a Tsászár. Ezt hallván nem tsak mély búsulásba merűltem-el, hanem alig tartóztathatta[m] magamat, hog[y] káromlásra ki-nem-fakadtam. Mert gondolom-vala magamban: Ha már ki-rablották s el pásztitották, hagyták vólna a baglyokat, és denevéreket ott lakni; miért kellett azt a Sz[ent] Királyunknak első fundátzióját latrok barlangjává tenni, és pedig ollyan latroknak barlangjává, kiknél még utálatossabbbakat a nap ne[m] látott? Minthogy tehát ezekrűl a Sz[ent]-Mártonyi uj lakosokrúl sem[m]it se találta[m] T.[isztelendő] A[tyaságod] Levelében igen meg örültem rajta, és el-hitette[m] magam[m]al, hogy hazudott nékem

a német, mikor Sz[ent]-Mártont latrok barlangjává lettnek beszélte.[388] Most már szinte ugy kezdem szégyenleni, hogy ennek a tsonka németnek hazug hirével itt Szombathelyen majd ne[m] hir-harangá lettem. Mert ha ez való vólna? bizonyossan tudta-vólna azt T.[isztelendő] A.[tyaságod] és most hozzám irván, tőlem el-ne[m] titkolta-vólna. Én pedig e gonosz hirt ne[m] tsak Novák Director Úrnak, de M.[éltóságos] Püspekünk[nek] Ő Excell[enti]ájá[na]k is el-beszéltem. Hálá I[ste]nnek! ha ugy nintsen!

Hanem még izé nem juthat jól eszembe, ha meg-irtam-e, vagy se[m] T.[isztelendő] A.[tyaságodnak] hogy M.[éltóságos] Fő Apát Urunk tsak titkon akarja végzeni második Pap-vőlegénységét? Nékem ugyan meg-parantsolta Püspek Úra[m] Ő Excell[enti]ája hogy levele[m] által invitáljam ide Szombathelyre, nem tsak ugy mint nékem, hane[m] bővebben is kiván néki szolgálni, és kedvét tölteni Ő Excell[enti]ája. Én már meg tselekette[m] a mi reá[m] bízattatott, de még ez napiglan semmi választ ne[m] vette[m] Königszhofbúl. Hane[m] Novák Director Ur itt lévén, és in[n]ét Bétsbe szandékoskodván, fogadta, hogy meg-látogatja Ő N[agysá]gát, és talá[n] meg-hajtja akaratját. Ha tsak an[n]ak-is a fekélyes szára ne[m] prótestál a jó tanáts ellen?

Már el-múlt három hete, hog[y] P.[áter] Gvárgyánunk Gerétzbement vala, a bal szemén lévő belsó hálognak orvoslásáert: már egyszer irt ide a klastromba, hogy az okulista orvos derekassan lát hozzá, és bizik hogy fog rajta fogni a sok ér-vágás kata-plazma, és vér tisztitás. De husvétnek előtte nehezen jöhet ide viszsza. An[n]ak okáért, ha tsak levele[m] által ne[m] túdósitom ötet, semmit se szólhatok néki azok eránt mellyekrűl irt vala T.[isztelendő] A.[tyaságod] Én pedig a lábom szárait most-is gyakorta pároltatom a széna polyvának gőzivel, de a miát egy kis sebetske tsak meg-marad a jobbikon, melly miát még-is hálá I[sten]nek! mind[en] nap Sz[ent]-Misét mondhatok. Se nagy fájdalmát nappal már ne[m] érzem, hane[m] éjjel gyakorta viszket; de an[n]ak-is lelte[m] már orvosságát. Estve fáslival keményen meg-szorongattatom a lábom fejét, melly egézséges, és osztán éjjel a lábom szára se viszket. Mert a roszsz vér ne[m] circulálhat a szoros kötés alatt. Itt most szép fársági napok lévén nappal sok ven-

---

[388] Pedig valóban komolyan felmerült, hogy a pannonhalmi apátsági épületeket börtönné alakítják át.

dégségeket ütnek a Bákhus I[sten]nek tiszteletire; éjjenként pedig a Bál I[sten]nek szolgálnak. Egyiket nevezik tzall Bálnak, a másikat szabad Bálnak a harmadikat noble, a neg[y]ediket pedig Purger Bálnak. Tudom, hogy Tömördön ennyi bolond Bál I[ste]neket ne[m] imádnak; kiért-is az igaz Isten hogy minden áldomásait ároszsza reájok szivemből kivánom. Maradván mig élek

T.[isztelendő] A.[tyaságod] igaz szivű szolgája, és szerzetes társa Vajda Samu [saját] k[ezé]vel.

Szombathelyen 2da-Martii-794. [1794. III. 2.]

Ne hidje T.[isztelendő] A[tyaságod], hogy a szürke Barátékhoz kivánta[m] menni lakni. Tsak conditionak mondotta[m], hogy ha itten meg-ne[m] maradhatok? mert igen kezdettünk szaporodni a háznál. Még a Bezerédiné hugom aszszony-is egy kis Leány gyermetskét szült hegyinkbe.

31.

Édes régi jó Barátom Tisztel.[endő] P.[áter] Egyed Úram!

Nem kevés vigasztalást vehettem vólna utólbi kedves Levelébül T.[isztelendő] A.[tyaságodnak] ha vólna valami kis szűk helyetske bennem, a hová bé-furhatia magát a vidámság. De most épen ujra ismég Isten nyomorulta lettem. Láb nélkűl-is viszsza mentem a sánták tzéhibe; de se az Isten oltárjához nem tudok, se betsűletes ember házához menni. Ez a baja Sz[ent]-Mártonyi Fő Apát Urunknak-is, és azért semmit se akar hallani az uj koszorús bokretás és tarka-barka pántlikás Primitziárúl; hane[m] meg marad előbbi végzésében, és sem ide Szombathelyre, sem a Pan[n]onia hegyire nem készül primitziázni, ha tsak az Isten jobb erőt ne[m] adand néki. Itt most Sedria tartatván, sok úri emberek jó kedvel olvasták nálam a Komáromi restaurátziónak folyamatját; mellynek előbbb [!] tsak hirrét-is alig hallották, mint a Tolna V[á]r[me]gyeiek a Hiszek egy I[ste]n imádságnak. Én viszszontag semmi ujsággal ne[m] tudok kedveskedni. Hane[m] hogy a Gárgyánunk szerentéssen és szemessen meg-jött Gerétzbűl. Se ki ne[m] forditották helyébűl a szemét, se ki ne[m] szurták, hanem tsak elektrizálták; és meg-is nagyon meg-erősödött a látása. Már most ő maga-is kezt itten szem fajokat orvosolni. Az én sebes lábamat pedig Nitzki

Zsigmondné Hugom aszszony fogta a minapában flastroma alá és már I[ste]n áldja-meg érette! a viszketegjét el-üzte; de a sebbel ne[m] tudom, ha foge birni? Nemetz Praefectus Úr a Kis Czeli Klastromot Tráktér házzá akarja tenni, és a Pátereket abbúl ki-szállitani. Szegény P.[áter] Amánd eleget lót s fut miátta de meg-válik, mire mehet a hatalmas ellensággel? Szegény Kis-Czeliek az űldözésnek idejekor békével marattak a háznál; most a békességes időben akarják őket kihánni a házbúl. Azt-is irá a minap Fő Apát Urunk, hogy ő már Bétsbűl assecuráltatott, hogy Sz[ent]-Mártonba nem szállittatnak Frantzia rabok; de bezzeg ne[m] assecuráltatott, hog[y] a Barátok oda szálnak; sőt azt irja, hogy mi ketten azt ne[m] fogjuk érni; hane[m] az ifjak meg-érhetik. P.[áter] Alexiusunkrúl az itt a hir, hogy a Personalis Urnak kérésére ki tsapta lég[y]len őtet Válbúl a M.[éltóságos] Fejervári Püspök, és hogy most Györött tsa[va]rog az Öttsénél. Azt-is mondotta egy valaki, hogy a Sz[ent] Mártonyi Plébániáért könyörögne; de ollyan dombos hely ne[m] törött lábu Papnak való.

Ha ide jövend-is Nitrai Püspök Úr ő N[agysá]ga? nem félek, hogy hir harangnak tsufoljon. Mert az ágy fenekén sinlödő sántákhoz nem illik az a Karákter. Ha pedig lábra álhatok? köny[ny]en szenvedem a nyájos titulust. Töbnyire én, és a nagy, és kis mama tiszteljük viszszontag az egész Lóringer uri házat maradván holtomiglan

T.[isztelendő] A.[tyaságod] igaz szives jó Baratja, és köteles szolgája Vajda Samu [saját] k[ezé]vel.

Szombathelyb[en] 10a- Maji-794 [1794. V. 10.]

Hanem még izé P.[áter] Gárgyán Atyám nag[y]on könyörgött hogy mikor irok, az ő nevével-is szépen köszöntsem T.[isztelendő] A.[tyaságodat]. Bizonyjal sokat szolgál nékem ez a jó ember: miolta lábamrúl el-estem, mind[en] innep, és vasárnapokon el-jő ide Miset mondani, meg-gyóntat, meg-áldoztat, és Lelkemnek gondját viseli, hogy el-ne vaduljak.

Ebben az hoszszú ideig tartó szározságban elő kezdették e tájon venni a Protzessiokat. Harmad napja el-mentek a kőszegiek Rőrre esőt kérni, és azon estve meg-nyilván az egek tsatornái ollyan esők estek Köszeg tájján, hogy a Periud, és Gyongyős árkai még itt nálunk is torkig telytek regvelre. Tegnap a Szombathelyiek mentek Gentsre protzessioval, és ma már szép esőtske szállinkozott reánk. Most-is él a régi Isten, tsak akarnánk könyörögni néki, mind[en] jót adna. Ugy-é

bár az illyen izéket örömest hallaná T.[isztelendő] A.[tyaságod]? tsak tudnék többeket elő számlálni.

32.

Kedves régi jó Barátom Tisztel.[endő] P.[áter] Egyed Úr! Már két előbbi Leveleire se feleltem T.[isztelendő] A.[tyaságodnak] és imé ma az harmadik is elérkezett. Köszönöm rólam-való gyakor emlékezetét, és barátságos Levelezéseit, de botsánatot kérek, hogy köteleségemnek viszszontag meg-nem tudok felelni. Ezt is tsak Bunda mentében irom, nem tudván reverendát ölteni sebes kezemre mert a múlt szombaton kerűlgetvén nyavajás fejemet a guta ütés eret vágottatott rajtam az orvos, a vágás helye osztán meg evesedett, és most tsak Bundában kell lennem, mig a karom meg-ne[m] gyógyul. Mind a Komáromi restauratiot mind pedig a Szőnyi tsuda aszszonyt sok uri emberek olvasták nálom itt-is G[ene]ralis Gyűlés tartatván, de errűl én semmit se irhatok, hanem hogy a nagy sereglő gyülés ma fejeztetik bé a Fő Ispán Hertzegtűl adandó tzifra Bálban, és uri lakozásban. A jövő napokon pedig Körmenden-is meg járják a Gyűlésnek notáját, és meg iszszák az áldomássát.

Sem eszem, se keze[m] nents jó helyen hogy többet tudnék irni; de tárgya[m] sintsen a mirül irhatnék; M.[éltóságos] Fő Apát urnak se hallom hirét hane[m] a Szombathelyi Aszszonyaink velem együtt tisztelik Loringer Urakat, és T.[isztelendő] A.[tyaságodat] én pedig maradok holtomiglan

T.[isztelendő] A.[tyaságod] régi jó barátja és köteles szolg[ája] Vajda Samu [saját] k[ezé]vel.

Szombathelyb[en] 27a Maji-794. [1794. V. 27.]

A kis törpe Martzink[?] tegnap meglatogatott Tsák Berényből. A Gárgyánunk beteges, de ne[m] a szeme miátt.

Köszönöm a medjfa Leveleknek ajánlását, de talám nem szorulok reájak. Nitzki Zs[i]gmondné Hugom nak flastromával kezdette[m] élni, ez szem-látomást tisztitja, és gyógyitja Lábam sebjét, melly akkora sintsen már mintegy kis garas. Minden órán majd talpra állok. De vallyon viszsza állittatunké valaha puszta klastromainkba? Bóldog I[sten] Belgiomban, és Német országban még az Apátzákat-is minden

nap restaurálják a mi Hazánkban pedig tsak sem marad a pustaságnak utálatossága!

33.

Tisztel.[endő] P.[áter] Egyed Úra[m], édes kedves régi Ió Barátom!

Botsánatot kérek, a minthogy azt értdemlek-is, hogy már rég időtűl fogvást tsak két s három levél rend irással se szolgálta[m] T.[isztelendő] A.[tyaságodnak]. Hogy s hogy-is tuttam-volna irni, holott asztalhoz se tutta[m] ülni?

Hanem töbnyire már fél esztendőtül fogva, tsak az ágyba heverés volt mind[en] dolgom noha talá[n] ugyan ez a hoszszas heverés volt-is egyik oka lábaim tekélletes meg-gyogyulásának. Mert hálá I[ste]nnek! már minden inaim, lábom fejei, és talpai egészségessek. Butsui Vajda Róza hugom Aszszony Sajtos Káli Nitzki Zsigmondne volt az orvosom, és végre ne[m] régiben ollyan hatalmas erejü flastromot küldött, mellyel élvén én bizony meg-gyógyulta[m], és a T.[isztelendő] A.[tyaságod] erre jöne egyszer, talá[n] még azon flastrombul kedveskedhetné[m]. Mert ö azt igérte, hogy lehetetlen ollyan idős seb, mellyet ha reá támad a lábból el-ne üzzön.

Itt nálunk ma Restauratoria Gyülés tartatott. Vajda Antal Ötsém U[ra]m lett ord[inált] V[ice]Ispányjá Káldi Farkas László Ur substitutussá. Itt volt a Primás Urunk Ő Emine[ntiá]j[a]a, Somogyi Protonotarius Ur nálom is volt, és ditsekedett M.[éltóságos] Fő Ap[át] Urunk-[nak] egézségét emlegetvén.

Ajánlom magamat Sz[ent] emlékezeteibe. Tisztele[m] Lóringer U[ra]mékat, és maradok

T.[isztelendő] A.[tyaságod] köteles szolgája Vajda Samu [saját] k[ezé]vel

Szombathely 21a 8br-794 [1794. X. 21.]

MELLÉKLETEK

1. VAJDA MEGKERESZTELÉSÉRŐL SZÓLÓ BEJEGYZÉS
A JÁNOSHÁZI PLÉBÁNIA ANYAKÖNYVÉBEN

B. III. C. 46
B85/14

LÓJOLA SZENT IGNÁTZNAK

JESUS TÁRSASÁGA

ALKOTÓJÁNAK DITSIRETE

Mellyet

Azon Szentnek Ünnepe alkalmatosságával Győrött Tisztelendő Páter JESUiták Templomában

Mondot

T. P. VAJDA SAMUEL,

Szent Benedek Szerzetéből, Szent Mártonban, Régi Hires Királyi Klastromban Szentséges Theologiának Doktora, és mostani érdemes Professora.

M. D. CC. LIII.

Egy-Némelly Szent Benedek és Szent Ignátz Atyákhoz nagy buzgósággal viseltetvén, author bire nélkülmások kivánságára kibocsátotta.

Nyomtattatott Győrött, Streibig Gergely János, Királyi és Püspöki Könyv-nyomtató által.

1753

2. EGYETLEN KINYOMTATOTT PRÉDIKÁCIÓJÁNAK CÍMLAPJA

3. SZENT BENEDEK TISZTELETÉRE MONDOTT BESZÉDÉNEK UTOLSÓ OLDALA ISMERETLEN BENCÉS KÉZÍRÁSÁVAL

Adatik meg vaczak adjuk tudokra mindeneknek, a Kiknek illik, hogy Kozottunk a Fürdő Javanyó vizzel levő épületek, és hajon vételek czánt, ugyan Szerződés Iratatos, és mind Két részről egyező akaratal jóva hagyattatott légyen, a mint Következik:

Elsőben: Én Tihanyi Klástromnak Apátsága altal adom Hók János Veszprémi Szepanyosnak, a Fölső Traktir házat minda épületivel septembra f. Ki-veszi a Billiárd jatszó Szobát, és a pallás fedél alatt levő egy ütczke sobátskat a Billiárd jatszó embereknek szallásra. Hogy ott a Kegyelmes ur vendegeket szallásra be fogadjon, czódcza, és vatsorát adjon nekik, bort, és ha Kivánja Sjrjek, sert is ferezzen italokra.

Masodsor: Altal adom a Javanyó Kútnak, mellette Nap nyugotra szolgáló egy épületet, ugy a fordókat mellette fekűvő másik épületet is; és vegre a Javanyó Kút mellet levő Pallásos házaknak fellő contignatiusait, minda hajon vételekkel egyetemben.

Harmadsor: Altal adom a fordó házakon tűl nap Keletre néző Kis piatzczát is, hogy abban magának, és Vendégeinek fanokra borokat tarthasson: De ottan Kortsmát ütni, és italokat bort árolni, nem lesen szabad.

Negedsor: A Pék Kemenczére is, mellette levő sobával egűtt o Kegyelme lesen: ugy mindazonálatt hogy az Kemenczének hátra megett levő sobátskát az Apátuság gondviselőjének fanokra fenn tartaszanak, és ennek az ott levő Konyhában mindenkor szabad légyen a sütés, és a fűzés.

Ötödsor: Egyik jég verenczek hajon vétele is ott lesen; de, ugy, ha meg fűzi a Költséget, mellyet tőszek az Arendátorok a jégnek szerint kerdezgetődnek.

Hatodsor: Én vissontag fellyebb nevezett Hók János Kötelezem magamat, hogy a meg igért hajon

4. FÜREDI BÉRLETI SZERZŐDÉS, VAJDA SAJÁT KEZŰ ÍRÁSA

A' MI URUNK

JÉSUS KRISTUSNAK ÉLETE;

Mellyet

a' négy Evángeliomból egyet tsinálván, rendbe szedett, és sok idvösséges Tanúságokkal meg-bövitett,

FÖ-TISZTELENDÖ

VAJDA SAMUEL

Szent Benedek Szerzetén-lévö Tihányi Kalastromnak Apátura.

I.

ELSÖ KÖTÉS,

Mellyben a' Krístus Életének három elsö könyvei foglaltatnak.

POSONYBAN,

LANDERER MIHÁLY JÁNOS betüivel,

1772.

5. A JÉZUS ÉLETE C. MUNKÁJÁNAK CÍMLAPJA

Canonica libri, Ejus titulus: A' mi nemzetünk Jézus Krisztusnak élete és szörnyű halála. Szerzette Szilágyi Dániel Vajda.

Pag: 183. de Judaeis ultimis agens haec: Siksada or, ugy szólván szólnunk valamely Szabadulás Egy-házi, vagy más régi Fő-embernek, vagy Asszonyságnak Szájai: Te kegyes mártó, Te hamvas, Te orszég-ártó, Te hatos-nyelvű, te Bertig-tövi, te te — — ! Mind Egy-házi Canonis esse delendum, el az illő kegyes-mártó, el orszég-ártó nem bene Sonat in libro spirituali, Canonis totum hunc paragraphum esse delendum.

Pag: 200. agens de mulierum Judae in officium unguenti sui Christi: Addig Szegett fejű Judás a Szegett-e-más Apostolok fölibe, hogy ugyanis is nagyjoban fel-lépettetette, és egy fel-keresztelte Magyarban ellen, hogy tőle nem kapitá ennek az illatos Balsamnak Asszonyunk, és ugyanottan ellene vagy vonyásnak nem-Dobtak el-e? Mind: tőle nem kapitá ennek az illatos Szt. Asszonynak, Canonis esse delendum, an Scriptura hoc non Dicat, nec Conveniens sit Apostolis rabiem ignorandi ascribere.

Pag: 247. agens de Judae a Cena alterata discessu: Egy-aránt ki-Szabadul a Pattanó kőtől, és minden imádj, minden Kilo-adás, minden keresztel vetés nélkül Siettet az ördög dolgára. Mind keresztel vetés Canonis esse delendum, nam Christus ante Christi Crucifixionem non quid konstituit et Sanctificata, multo minus Sacramentum Crucis ante in usu.

Pag: 315. de Viaticum Apostolorum Praecedentibus sic Scribit: Ugynek vagyunk azok az Szentek-is, Istennek és Isten ítéletének, és a jövendőbeli Bírá-ítéletének

6. CENZORI IRAT A JÉZUS ÉLETE C. KÖNYVHÖZ

Hívatlanképen való Bizodalmas Nagy Jó Uram Bátyám

Atyafiságos válogató Levelit Uram Bátyámnak minden
Tiszelet s örömmel vettem előbbi Levelemben én sem ér
tem más uj hírt hanem azt hogy halatam az Urak
mint minden orszag vártak az obiros fiokrol ard ne
talan eltűr Lenik et az miden az rendőlt semil el
foglalna minden bizodalmokat az Uraknak ne talan
felidem is azt gondoltak volna Latogatas szine alat
magyam hajnat mentem Herczeji tudom azt hogy min
den klasszomban az elől jaronak vagyon ilen esetben
ide gaddba is akszago;; De az hir mast is Isak fel hogy
uj esztendő napra atalaban minden szerzetnek vége
Lene Isten ne agyon De ha nagy rószinek nem hogy
Sálass nem anik Uram Bátyámnak De Kérem is
Könyörgöje ne mitha hanem ide Sombat hete az

en

7. VAJDA ANNA BÁTYJÁHOZ ÍRT INVITÁLÓ LEVELE

Reverendissime Domine!
Domine colendissime!

Peccatum meum, quod ante annum pollicitis non stando commisi, venia hoc manuscripto delere conabor. Sed quid procui opusculorum pro tuenda delicti one editorum, corrasi. Focus enim abortivos cerebrosorum Scribillatorum jam opere pretium non est legere. Eadem orbica omnes oberrant, eo quod arte duo fenula horsecici glouierunt, hoc nunc ipsi pipiunt. Spero autem fore, ut, quo mitto, judicio Andissimi Domini Vestri perbeatur. Affectus hoc A. D. I. alkor jottunk, nikor meartunk, d. est, Affectus, quem ego ob candorem animi, et egregias virtutes impense diligo. De Religiosis nunc altum tacetur. Hoc tamen nuntiare, eos, qui exteri sunt, extra Dictiones nostras amandandos: alios autem intra Dictiones ad suam quamvis Nationem dimittendum, ut, si quis sit in Hungaria Fulbrianus, aut Augustianus et in Fulbrian et Augustian remigret. Hac ratione Carmelitarum, Trinitariorum, et Servitarum, qui paucissimos Hungaros numerant, fors non optimo loco erit. Nam, si contingat in quibusdam claustris paucos futuros, verisimile est, in unum aut alterum conventum omnes contrudendos, ad reliqua Domicilia tolli. Quam subtilis ecce! Sed quis ut Deus? quam facile rationes concurbari possunt! In hoc quoque spero. Affectus pro Historia naturali, de quibus D. Affectus Vestr, ac me quoque favoribus Andissimi Domini etiam, atque etiam, in Sacras vero preces maximopere commendo.

Reverendissimi Domini

Ofnae 12. Sept. 793.

Humillimus Servus
Georg. Pray.

8. PRAY GYÖRGY LEVELE VAJDÁNAK

SZÜZ

SZENT MARGIT

ASZSZONYNAK,

NEGYEDIK BELA KIRÁLY LEÁNYÁNAK, SZ. DOMONKOS SZERZETEBÉLI APÁTZÁNAK,

Régi Magyarsággal iratott

ÉLETE.

MOST ÚJRA KI-NYOMTATTATOTT.

BUDÁN,

A' KIR. UNIVERSITÁS BETÜIVEL.

MDCCLXXXII.

9. A MARGIT-LEGENDA CÍMLAPJA

HATODIK PIUS

ROMAI PÁPÁTÚL

KI ADATTATOTT

IMÁDSÁGOS KÖNYVETSKE

MAGYARRA

FORDÍTTATOTT

Vajda Sámuel által

A TIHANYI KLASTROMBAN,

ÉS ANNAK KÖLTSÉGÉVEL KI

NYOMTATTATOTT.

BUDÁN,

Királyi Akademiának Betűivel,

1784. Esztendőben.

10. VI. PIUS PÁPA IMAKÖNYVÉNEK CÍMLAPJA

A' BOLDOG SZÜZ MARIÁNAK TISZTELETIRÜL EGYNÉHÁNY JELES GONDOLATOK.

Tihanyi Vajda Sámuel Tihanyi Apátur.

SZOMBATHELYBEN, Nyomtattatott, Siefs Jósef János Betüivel.

1788.

A' MEG-DITSŐÜLT SZENTEKNEK JELESÜL PEDIG A' BÓLDOG SZŰZ MARIÁNAK TISZTELETÉRŐL NÉHÁNY RÖVID, ÉS KÖNNYEN ÉRTHETŐ

BIZONYITÁSOK.

MELLYEK VAJDA SÁMUEL TIHANYI APÁTUR ÚR ÁLTAL ÖSZVE-SZEDEGETETTEK ÉS EGY RÉGI JÓ-AKARÓJA ÁLTAL KI-NYOMTATTATTAK

WESZPRÉMBEN

STREIBIG JÓSEF' BETÜIVEL 1792.

11. A SZENTEK TISZTELETÉRŐL ÍRT MUNKÁINAK CÍMLAPJA

Tisztel. N. Egyed Uram, régi Kedves jó Barátom! 1793. VII. 3.

Én is csak olyan bús furugla nótára írhatok vissza, a' minőre írt vala néked utóllsó T. A. Ennek a folyó esztendőnek Kis Jovedétül fogva szüntelen bizattatok, hogy hogy a' régi lábra vissza állitnak bennünket de semmi se lón az igéretekbül csaknem a' múlt napokban ujra fel-bosztontott egy Bécsbül jött embersegos ember, hogy már ne budulják; mert ha eddig nő is, de öt esztendő malva bizonyosban vissza mehetek a' Tihanyi Klástromba. Illyen csuf vége lett a' hír harangoti szólásának. Hajtunk tehát fejet az Isten ostora alatt, és e' Szám kivetetben maradjunk meg szendes elmével. Már én bizony válat nélkül nő is hallhatom, mikor e' dolgot valahol fel-geti dicsőem.

Sajnálom, hogy T. A. fekélyes lábainak nő hagyott a' Szina polyva pár dárabért csak vigye vissza tőlem a' Sártak' szép sapkáját mellyhez már semmi gusom ebbiváránt lenni: az én lábaim sefájnak, se dagadtak se csak egy hajszálnyi kedvetlen sintsen rajtok minden nap harisnyákat, és tzipőket vonok reájok; minden nap 4-Miset mondok; és pedig csak egy ministrorral ha vénnegő nő erőtlenitene, talál Szombathely városára lábban járóra egy ephe meg-kerülnénk.

Ennek előtte két, vagy három hattal véletlen be toppana hozzám Mdnár Pános Szepesi Kis nonok úr; szép piros, és tellyes ábrázatta lévén, alig tudtam reá ismérni remélyem, hogy inkább vissza-tórvén szepedre, meg mutatta magát Tömördön is; mert igen nagy szivességgel emlegette T. A. Atyátsi Plebánost ő-is meg látogatott minapában; de semmit se tudott jobbat mondani, hanem hogy az ott Kornyul levő szegő Atyátsk fiai, Salamon, Domonkos, Benze, és Forólány mind egyig mered-merevek egészségesek.

Constans

12. HOLLÓSY EGYEDHEZ ÍRT EGYIK LEVELÉNEK 1. OLDALA

+

Constantinus Sárgyánnak ő Szentsége tegnap estére jöt-vala haza a Tartsaiföldéről, most
Je kelbl[illegible]gyány mint a fördiő estére vala-Mondja, hogy vagon most Tartsán egy tompos úri
ember Báró Tót nevű ki Coroninai-nápolban nevelteten-az Apja Nyitra Vrgyei levén,
Rákóczi fiával vándorolva ellé a Báró Tót nagy sokat Magyarul, de többet Franzul, és Jó-
rokul. hatalmas nagy ember, a Mátrikában, és Lakatszaságban, de kivált a
Szabad Kő-mivesiségben. Ő volt egyik jelles vitéz Párizsban a Királynak fogy-megyei
kivezetése a't.
Tegnap itt Szombathelyt egy Kis Orszag gyüléso tartatott; de nad tudom mi felül. itt vol-
tak M. Püspök ő Excellájánál Horv. Orszagi Bán Jósf Vg Péter. B. Schilson Ur mány-
Person. Sz. Györgyi Horvát Szigm. és a't. kik már mind el oszlottak.
Igaz jó szivel Köszöntöm, és tiszteleem az egész Uri Coringer Házat, Kivánván, mind
az Uraknak, mind az Asszonyságok minden jóllét. és maradván

T. A. tekintetes szivű Atyjafia s Szolgája
Vajda Samu mpt.

Szombathely 9 Julij - 793..

t. Majd el felejtém - vala, hogy a Subsidiumba M. Fő Apát Ur nak fizetett fl. 60.
Donáldi Sp. Ur fl. 200. Én pedig fl. 206. és x 57. Mind a Hár-
maknak jövedelme egyjeléü hand engd nyilván azért tartalt
nagyobra a Vrgye; hogy ca vagok leg-vége jobb. Mióta a' világon
áll még Amerikában se voltak olyan barbarusok, Kik a' végére dúlt volnak
volna

13. UGYANAZON LEVÉL 2. OLDALA, VAJDA ALÁÍRÁSÁVAL

Urunk Krisztusról áhitatos emlékezet.

Melly Kétszeres Magyar versekbe foglaltatva, és Közre botsátatva
több Híveknek lelki igyekezetek javokra-is.

Kezdetben volt az Ige Istennek Szívében. Az emberek egyik Szívére hogy vétel

Embervére lőn emberré, magajó szántából
Férjfi nélkül terhesülte tiszta Szűz magyából
Követül megy Gábriel Angyal Máriához
Davidsfia Józsefnek el-jegyzett Párjához
Térdet hajtva be-köszön méltó tisztességgel
Mond, Üdvezlégy Mária: teljes kedvességgel.
Úr van veled. áldottabb, minden asszonyoknál,
Ím fiat szülsz nemesbet minden magzatoknál

Krisznak hívd a' nevét nagynak fog tartatni,
Még Isten fiának is fog hívatni
Az Atyának Davidnak be'ül a' székibe
Királyi pálcáját fel veszi kezibe.
Uj dicsőséget hoz a' Jákob házára
nagy birodalmának nincs lépen határa.
Meg-háborod Mária ilyen köszöntésre
Tisztán él és Szűzen minta' gyermek születésre
Jed-fogatta, ugymond, Férjet nem ismerek
Magzatot és soha nem várok is kérek.
Ha azért az Angyal szűznek maradhatok.
Bejelentve Kivánt választ vagy adhatok.
Bizatja az Angyal. hogy semmit se-félje.
Továbbis, mint eddig szűzen bizvagy éljen
Mert Isten arjo nagy csodálatsabb,
Amit ő el rendel az mindjárt megtehet.
Az-is, hogy egy Leányció szűz és anya legyen
Szent akaratjának ha tetszik imigyen.
Rádhálla a' szent Lélek, hogy megárnyékozza Méhedbe.

14. VAJDA VERSÉNEK ÖREGKORI KÉZIRATA

PANNONHALMI FÜZETEK

1. Koller Pius, *Faj és haj*, Budapest 1926.
2. Rados Tamás, *Horatiusi nyomok Ausonius költészetében*, Pannonhalma 1928.
3. Hercegh Frigyes, *Sopron vármegye a Hunyadiak korában*, Ph 1928.
4. Vanyó Tihamér, *A katolikus restauráció Nyugatmagyarországon*, Ph 1928.
5. Kurzweil Géza, *A forma, mint kifejező eszköz Klopstock ódaköltészetében*, Bp 1928.
6. Nagy K. Amadé, *A Zala–Sárvíz-csatorna szögének földrajzi viszonyai*, Ph 1928.
7. Csóka Lajos, *Sopron vármegye katolikus egyházi és tanügyi viszonyai III. Károly és Mária Terézia korában*, Ph 1929.
8. Kokas Endre, *Az 1880-as évek irodalmi élete*, Ph 1929.
9. Brunner Emőd, *A francia felvilágosodás és a magyar katolikus hitvédelem*, Ph 1930.
10. Monsberger R. Ulrik, *A hazai német naptárirodalom története 1821-ig*, Bp 1931.
11. Kelemen Atanáz, *Keresztély Ágost herceg katolikus restaurációs tevékenysége a győri egyházmegyében*, Ph 1931.
12. Jámbor Mike, *Probászka Ottokár természetszemlélete*, Ph 1932.
13. Piszker Olivér, *Barokk világ Győregyházmegyében Zichy Ferenc gróf püspöksége alatt (1743–1783)*, Ph 1933.
14. Tardos Vida, *Térgörbék szinguláris szempontjairól*, Ph 1934.
15. Juhász Gergely, *Klopstock magyar utókora*, Bp 1935.
16. Nemes Vazul, *Tertullianus görög műveltsége*, Ph 1935.
17. Jánosi Gyula, *Barokk hitélet Magyarországon a XVIII. század közepén a jezsuiták működése nyomán*, Ph 1935.
18. Kelemen Szulpic, *Újabb vizsgálatok a szénmonoxid-molekula IV. pozitív sávrendszeréről*, Ph 1936.
19. Pénzes Balduin, *Az úgynevezett „almanach-líra"*, Ph 1937.
20. Gacs B. Emilián, *Szoszna Demeter György kéziratos énekeskönyve (1714–15)*, Ph 1938.
21. Hets J. Aurélián, *A jezsuiták iskolái Magyarországon a 18. század közepén*, Ph 1938.
22. Pados Ottokár, *Vörösmarty természetszemlélete*, Bp 1938.
23. Kerényi Oláf, *A magyar irodalmi népiesség úttörői, I. Nagy János szanyi plébános élete és irodalmi munkássága*, Ph 1939.
24. Markos János, *Kultsár István (1760–1828)*, Ph 1940.
25. Pálos L. Ferenc, *Kovács János Márk (1782–1854) énekeskönyvének szerepe a katolikus egyházi reformok történetében*, Ph 1940.
26. Olofsson Placid, *Gróf Széchenyi Ferenc irodalompártolása*, Ph 1940.
27. Rozmán Erik, *A török kérdés a magyar irodalomban*, Ph 1940.
28. Kögl J. Szeverin, *Mosonmegyei német kéziratos énekeskönyvek*, Bp 1941.

29. Gácser Imre, *Az 1211. évi tihanyi összeírás helyesírása és hangtani sajátságai,* Bp 1941.
30. Tihanyi Bánk, *Az istenek megjelenése Euripides drámáiban,* Bp 1941.
31. Rezek S. Román, *Prohászka intuíciója és átélése,* Bp 1942.
32. Sarlós Engelbert, *Szuggesztió és nevelés,* Bp 1942.
33. Bognár Ede, *Pápa településföldrajza,* Ph 1943.
34. Söveges Dávid, *A karácsonyi játék,* Bp 1943.
35. Olajos A. Elréd, *G. K. Chesterton,* Bp 1943.

---

36. Somorjai Ádám, *A makariosz/szimeoni iratok,* Ph 1995.
37. Varga László, *A Pannonhalmi Szent Benedek-rend népiskolái és általános iskolái az egyházmegyei tanügyigazgatás tükrében (1919–1948),* Ph 1996.
38. Kiss Domonkos, *Régi magyarországi könyvek a Pannonhalmi Szent Benedek-rendi Főkönyvtárban az 1786-os abolíciós katalógus alapján,* Ph 1996.
39. Szentjakabi Lázár, *Karner Egyed versei. Latin tanitóköltemények a XVIII. század elejéről,* Ph 1997.
40. Lukácsi Márk: *Vajda Sámuel élete és irodalmi munkássága.*

A sorozat 1–35. (1926–1943) kötetei
korlátozott számban még kaphatók

A 36. számtól megrendelhető:
Pannonhalmi Főapátság
Könyvszolgálat
H-9090 Pannonhalma
Tel: 96 / 470 022, Fax: 96 / 470 011

Vajda Sámuel tihanyi apát
(élt 1718–1795)
egyedülállóan művelt, literátus férfi volt,
sokan ismerték, tisztelettel és szeretettel emlegették,
nemcsak rendtársai,
hanem korának minden jeles személyisége.
Sok műve jelent meg nyomtatásban,
karizmatikus egyénisége miatt sokan keresték fel Tihanyt.
Aszkéta életével, ugyanakkor kiváló gazdasági érzékével,
határozott véleményeivel és bölcsességével is
kitűnt kortársai közül.

„Vajda Sámuel apát kegyes tetteivel ugyan
inkább titokban, de kegyes eszméivel nyíltabban is,
mindkét tekintetben pedig példás buzgalommal
és üdvös hatással éleszté a szellemi életet ama tájon,
mely a viszontagságos századok folytán
annyira elparlagult vala"
írhatta róla Csaplár Benedek.

Ez a munka, mely első változatában
szakdolgozatnak íródott az ELTE BTK magyar szakára,
és Vajda Sámuel halálának 200. évfordulójára készült el,
szeretné újra felfedezni az egykor élt
bencés szerzetest és tihanyi apátot,
és méltó emléket kíván állítani neki.

F. ára (ÁFÁ-val): 504,- Ft